

บทที่ 1

ประวัติและพัฒนากิจการด้านการศึกษาของไทย

1.1 ประวัติการศึกษาของประเทศไทย

ประวัติการศึกษาของไทยแบ่งเป็น 2 สมัยคือ

ก. การศึกษาไทยสมัยโบราณ แบ่งออกได้ดังนี้

1. สมัยลานนาและสุโขทัย
2. สมัยศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 – 2310)
3. สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2313 – 2325)
4. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – 2411) แบ่งออกเป็น 2 ระยะได้แก่
 - 4.1 ระยะเริ่มตั้งกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2325 – 2394)

- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.2 ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ (พ.ศ. 2394 – 2411) ระหว่างสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการศึกษาไทย โดยได้แบบอย่างมาจากชาวตะวันตก

ข. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และระบอบประชาธิปไตย แบ่งออกเป็นสมัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2411–2475)
 - 1.1 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2453)
 - 1.2 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 – 2468) และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 – 2475) แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ
 - ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 – 2459)
 - ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459 – 2469)
 - ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2469 – 2475)

2. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน)
แบ่งเป็น 2 ระยะคือ

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง – ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475–
2493)

2.2 เริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2494 – ปัจจุบัน)

ก. การศึกษาไทยสมัยโบราณ

1. สมัยลานนาและสุโขทัย

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี บ่งว่าสมัยลานนามีอยู่ก่อนสมัยสุโขทัย แต่ไม่สามารถยืนยันได้ว่าสมัยลานนามีอยู่ก่อนสมัยสุโขทัยนานเท่าใด

หลักฐานที่แสดงว่าสมัยลานนามีก่อนสมัยสุโขทัยคือ

- อักษรไทย ในสมัยลานนาพบศิลาจารึกและสมุดประเภทต่างๆ จารึกด้วยภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่างเช่น จารึกในสมัยสุโขทัยมีทั้งเป็นภาษาไทยและภาษาขอม

- เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

1) ในจารึกสมัยสุโขทัย (หลักที่ 4 วัดป่ามะม่วง) และในไตรภูมิพระร่วงปรากฏว่าพระยาสิทธิไธได้ศึกษาจากนักปราชญ์แห่งลานนาไทย และได้นิมนต์พระภิกษุจากลานนาไทยไปสั่งสอนชาวสุโขทัย ศรีสังฆาลัย

2) สมัยลานนาไทย มีการจัดทำสังคายนาครั้งที่ 8 ของโลก ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช

การศึกษาสมัยลานนาไทย พอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

- สถานศึกษา ศึกษาในบ้าน ชุมชน วัดและวัง

- วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาในสมัยนี้คือ “การจัดการศึกษาเพื่อให้สมาชิกของสังคม มีความสามารถในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมต่างๆ เช่น การประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และเป็นการจัดการศึกษาเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมของสังคม ซึ่งเป็นมรดกที่ได้สืบทอดกันมานานแล้วให้คงอยู่สืบไป”

- หลักสูตร ความรู้หรือเนื้อหาวิชา จำแนกออกเป็นส่วน ๆ ได้ดังนี้
 - 1) พุทธศึกษา ได้แก่ ความรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสติปัญญา เช่น การสอนวิชาหนังสือ (มีการสอนอ่านและเขียนหนังสือไทย) และความรู้ทางพุทธศาสนา
 - 2) อาชีพศึกษา ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการปกครอง อาชีพที่ถ่ายทอดกันภายในครอบครัว หรือ ภายในชุมชน
 - 3) พลศึกษา ได้แก่ ความรู้เพื่อส่งเสริมพลานามัยและสุขภาพของบุคคล เช่น วิชาป้องกันตัว วิชาทหาร

การจัดการศึกษาในสมัยนั้นแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ

- การศึกษาที่จัดให้แก่สามัญชนทั่วไป หมายถึง การศึกษาที่มีอยู่ทั่วไป ครอบครัว ชุมชน วัดและวัง อาจเป็นความรู้เกี่ยวกับวิชาหนังสือ และการประกอบอาชีพต่าง ๆ
- การศึกษาที่จัดในวัด เป็นการศึกษาที่มีความมุ่งหมายเฉพาะ และจัดให้แก่บุคคลที่ต้องการบวชเรียน เพื่อให้มีความรู้ในพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ชั้นสูง

การศึกษาที่จัดในวัด

การศึกษาศาสนายานนาที่จัดในวัด มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนมีความรู้เรื่องพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง เป็นการศึกษาที่จัดให้เฉพาะผู้ชาย และผู้ที่ต้องการบวชเรียนเท่านั้น มีครูผู้สอนเป็นพระ แยกเป็น 3 ระดับคือ

- ตู๋หลวง คือ เจ้าอาวาส ทำหน้าที่เป็นครูใหญ่
- ตู๋บาลกำ คือ พระที่มีพรรษาสูงกว่า 5 พรรษาขึ้นไป ทำหน้าที่สอนหนังสือแก่พระภิกษุและสามเณร
- ตู๋หนาน คือ พระที่อ่อนพรรษา ทำหน้าที่สอนชะโยมวัด (ศิษย์วัด) หมายถึงเด็กที่พ่อแม่มาฝากไว้เป็นศิษย์

วิชาที่สอนแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

- วิชาหนังสือ เป็นความรู้ขั้นพื้นฐาน สำหรับการเรียนวิชาชั้นสูง ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา การสอนอ่านและเขียนหนังสือไทย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ หนังสือไทยยวน (หนังสือเมือง) หนังสือสุโขทัย (หนังสือฝักขาม) และหนังสือขอม (ขอมเมือง)

- วิชาชั้นสูง ได้แก่ความรู้ทางพุทธศาสนา รวมทั้งวิชาชีพชั้นสูง เช่น วิชาช่างฝีมือ วิชาพิชัยสงคราม และโหราศาสตร์ ฯลฯ

วิธีสอน สอนโดยการบอกหรือการเลียนแบบ การท่องจำแบบนกแก้ว นกขุนทอง

การศึกษาไทยสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1781 – 1921)

สาระสำคัญของการศึกษาสมัยสุโขทัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

- การศึกษาฝ่ายพุทธจักร์
- การศึกษาฝ่ายอาณาจักร์

การศึกษาฝ่ายพุทธจักร์ มีลักษณะสำคัญดังนี้

- มีวัตถุประสงค์เฉพาะ คือความรู้ทางพุทธศาสนา
- นักเรียน ส่วนมากเพศชาย ซึ่งเป็นบุตรหลานของขุนนาง และราษฎรทั่วไปที่

สนใจจะศึกษาเล่าเรียนความรู้ทางพุทธศาสนา

- ครู คือ พระภิกษุ
- สถานศึกษา คือ วัด

การศึกษาฝ่ายอาณาจักร์ มีลักษณะสำคัญดังนี้

- มีวัตถุประสงค์เฉพาะ คือความรู้ด้านอักษรศาสตร์ หรือวิชาชีพบางอย่าง
- นักเรียน ส่วนมากได้แก่ เจ้านาย และบุตรหลานข้าราชการ
- ครู ได้แก่ นักปราชญ์ในสำนักราชบัณฑิต หรือผู้มีความรู้สูงในแขนงวิชาต่างๆ
- สถานศึกษา ส่วนมากอยู่ในวัง และสำนักราชบัณฑิต

การศึกษาฝ่ายอาณาจักร์ แบ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็น 2 ส่วนคือ

- การศึกษาสำหรับฝ่ายพลเรือน
- การศึกษาสำหรับฝ่ายทหาร

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยสุโขทัย

- 1) พ่อขุนรามคำแหงทรงประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ
- 2) ปี 1826 พ่อขุนรามคำแหงได้ประดิษฐ์อักษรไทยกันใหม่ เพราะเห็นว่าตัวหนังสือ

ไทยที่ดัดแปลงมาจากตัวหนังสือมอญและขอม รูปแบบตัวหนังสือไม่สวยงาม ไม่สะดวกในการเขียน และไม่เพียงพอกับเสียงในภาษาไทย วิธีประสมตัวซับซ้อนยุ่งยาก หนังสือไทยที่พ่อขุนราม

คำแห่งทรงประดิษฐ์ขึ้นใหม่เป็นที่แพร่หลาย และนิยมในระหว่างคนไทย เป็นรากฐานแห่งอักษรศาสตร์มาจนปัจจุบันนี้

3) พ่อขุนรามคำแหงได้เสด็จประพาสประเทศจีน และนำช่างจีนที่ทำนาญการปั้นด้วยขามเข้ามาตั้งเตาเผาที่เมืองสังคโลก ได้ประดิษฐ์ด้วยขามสังคโลกทั้งดงาม และเลื่องลือมาจนถึงปัจจุบัน

4) หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประกาศ ให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ทำให้ศิลปกรรมและปฏิมากรรมมีความเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย ดังจะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยนั้นมีความงดงามมาก เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ เป็นต้น

5) ในรัชกาลพระยาสิทธิ ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น

5.1) จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ โดยกำหนดให้มี 2 คณะคือ

- คณะอรัญวาสี
- คณะคามวาสี

5.2) ทรงสละราชสมบัติออกผนวชเป็นพระภิกษุชั้วระยะหนึ่ง เป็นแบบอย่างของการบวชเรียนในสมัยต่อมา

5.3) พระยาสิทธิ ทรงนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาชื่อ “ไตรภูมิพระร่วง” ซึ่งตกทอดมาถึงปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับว่าเป็นหนังสือวรรณคดีสำคัญเล่มหนึ่ง

2. สมัยศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 – 2310)

สภาพทั่วไปของการศึกษาไทยสมัยศรีอยุธยากับสมัยสุโขทัยมีส่วนคล้ายคลึงกันหลายประการ เช่น

- รูปแบบของการจัดการศึกษาเป็นรูปแบบของการศึกษาในสังคมแบบโบราณ หรือสังคมแบบปฐมฐาน (Primitive Society)

- เนื้อหาสาระสำคัญของการศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ การศึกษาฝ่ายพุทธจักร และการศึกษาฝ่ายอาณาจักร

- สถานศึกษา ศึกษาในบ้าน วัด วัง หรือสำนักราชบัณฑิต

การศึกษาสมัยศรีอยุธยา พอลรูปสาระสำคัญได้ดังนี้

- การศึกษาแตกต่างไปจากสมัยสุโขทัย การศึกษาสมัยอยุธยาเป็นไปในทางติดต่อกับประชาคมนั้น เพราะการศึกษาทั่วไปอยู่ที่วัด โดยพระสอนลูกศิษย์อยู่ที่กุฏิของตน และต้องบิดบาตรเลี้ยงลูกศิษย์ด้วย
- ในรัชสมัยพระเจ้าอู่หัวบรมโกศ ทรงกวตั้นการศึกษาทางพระศาสนามาก บุตรหลานข้าราชการคนใดที่รับราชการ ต้องผ่านการอุปสมบทก่อน ทำให้วัดทุกแห่งเป็นโรงเรียน พระภิกษุเป็นครูอบรมสั่งสอนลูกศิษย์
- ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การศึกษาเจริญมาก มีการสอนภาษาไทย บาลี สันสกฤต ฝรั่งเศส มอญ พม่า เขมร และจีน พระโหราธิบดีได้แต่งแบบเรียนภาษาไทย ชื่อ "จินตามณี"
- สำนักเรียนนอกจากวัดแล้วยังมี สำนักราชบัณฑิต ราชสำนัก และโรงเรียนมิชชันนารี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งมหาดเล็กรุ่นเด็กเป็นจำนวนมากเข้าศึกษาที่ "โรงเรียนสามเณร" ที่มิชชันนารีตั้งขึ้นเพื่อสั่งสอนชาวพื้นเมืองที่ประสงค์จะเข้ารับรีต รวมทั้งสอนหนังสือและวิชาอื่น ๆ ด้วย
- สมัยศรีอยุธยามีหน่วยงานหรือองค์การของรัฐ (องค์พระมหากษัตริย์) ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน มีออกญาพระเสด็จเป็นผู้บัญชาการกรมธรรมการ

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยศรีอยุธยา

1) ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงรอบรู้ศิลปวิทยาอย่างกว้างขวางทั้งด้านอักษรศาสตร์ นิติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ทรงสนพระทัยในพุทธศาสนา..... สิ่งที่น่าสนใจในสมัยนี้ คือ

- การสร้างวัด ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดพุทธवास (วัดพระศรีสรรเพชญปัจจุบัน)
- การส่งทูตไปนิมนต์พระมาจากลังกา
- สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุชั่วคราว ตามอย่างพระยาสิทธิ สมัยสุโขทัย
- ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตแต่งหนังสือ "มหาชาติคำหลวง" ซึ่งเป็นวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา

2) รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมมีหนังสือสำคัญ 3 เล่มคือ พระไตรปิฎก ภาพพิมพ์มหาชาติ และลิลิตยวนพ่าย

3) ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้รับการยกย่องให้เป็น “ยุคทองแห่งวรรณคดี” การศึกษาทางด้านวรรณคดี และภาษาศาสตร์เจริญรุ่งเรืองมาก ศูนย์กลางในการจัดการศึกษาคือ วัง การศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านอักษรศาสตร์ จัดอยู่ในพระบรมมหาราชวัง หรือสำนักราชบัณฑิต สมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก มีการศึกษาภาษาต่างประเทศและรับเอาวิทยาการของชาวต่างประเทศมาด้วย

เหตุการณ์สำคัญสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

- โปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดีแต่ง “หนังสือจินตามณี” โดยมีพระประสงค์ที่จะให้คนไทยได้เรียนรู้ภาษาของตนอย่างลึกซึ้ง ทรงเกรงว่าคนไทยจะลืมภาษา และขนบธรรมเนียมของตน เพราะในสมัยนั้นมีบาทหลวงเข้ามาสอนศาสนาและสอนภาษา

หนังสือจินตามณี เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพยัญชนะ สระ และการประสมตัวอักษร แบ่งเป็นแม่ ก กา กน กก กด กบ กม เกย เมื่อจบแม่เกย อ่านหนังสือออกแล้ว ก็ต้องศึกษาขั้นสูงมีการแต่งร้อยแก้ว โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน นอกจากนั้นจะมีการศึกษาศัพท์และภาษาที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทย ได้แก่ ภาษาชวา บาลี สันสกฤต และภาษาเขมร

- มีวรรณคดีเกิดขึ้นหลายเรื่อง ได้แก่ อนิรุทธคำฉันท์ โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ กาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถ สมุทรมะคำฉันท์ ลิลิตพระลอ และพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

- มีการติดต่อกับต่างประเทศด้านการศึกษามากขึ้น

พ.ศ. 2205 ชาวฝรั่งเศสได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาต่างประเทศในประเทศไทย

พ.ศ. 2227 ส่งคนไทย 4 คน ไปศึกษาวิชาก่อสร้าง ช่างทำน้ำพุ ช่างเงิน และช่างทอง

พ.ศ. 2230 ส่งคนไทย 5 คน ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัย เลอ เฟรต ประเทศฝรั่งเศส

4) รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ การศาสนาในสมัยนี้เจริญรุ่งเรืองมาก พระองค์ทรงสนับสนุนการศึกษาฝ่ายพุทธจักรอย่างจริงจัง โปรดเกล้าฯ ให้พระอุบาลี พระอริยมุนี และพระอันดับอีก 12 รูป ไปช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ด้านวรรณคดี และอักษรศาสตร์รุ่งเรือง

มาก มีหนังสือวรรณคดีสำคัญ ๆ เกิดขึ้นหลายเล่ม เช่น กาพย์ห่อโคลงเห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง นันทโศกนันทสูตร และบทละครเรื่องอิเหนา เป็นต้น

3. สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2313 – 2325)

ปี พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่ 2 บ้านเมืองว่างกษัตริย์เป็นเวลา 3 ปี จนกระทั่งพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2315 และสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยธนบุรี

1) ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาและการศึกษาฝ่ายพุทธจักรให้เจริญรุ่งเรือง มั่นคง ไปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระภิกษุมารประชุมพร้อมกันที่วัดบางหัวใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) ทรงแต่งตั้งพระสังฆราช พระราชาคณะและไปรดเกล้าฯให้สร้างวัด โบสถ์ วิหาร และกุฏิ

2) ในสมัยนี้มีแบบเรียนหนังสือไทย 2 เล่ม คือหนังสือประถม ก กา และ หนังสือประถม มาลา

4. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – 2411)

สภาพทางสังคมและรูปแบบของการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมสมัยศรีอยุธยา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2325 – 2394) เป็นระยะเริ่มต้นตั้งกรุงเทพฯ มีการสร้างบ้านเรือนใหญ่โต สง่างามเทียบเท่ากรุงศรีอยุธยา การจัดการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ดำเนินไปเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยา มีวัดเป็นสถานที่ให้ความรู้

สภาพทั่วไปของการศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พอสรุปได้ดังนี้

1) สภาพทั่วไปของการศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325 – 2411) มีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมสมัยศรีอยุธยา สถานศึกษากำหนดให้วัดและบ้านรับภาระในการจัดการศึกษา ส่วนรัฐหรือราชสำนักควบคุมและให้ความอุปถัมภ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาฝ่ายพุทธจักร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ไปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตทำหน้าที่บอกหนังสือพระเนตรที่หอพระมณเฑียรในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรมทุก 3 ปี หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ควบคุมการศึกษาในวัด ได้แก่ กรมธรรมการ มีผู้บังคับบัญชาดำรงตำแหน่ง "พระยาพระเสด็จ"

2) คำว่าโรงเรียนในสมัยนั้นมีลักษณะเป็น “โรงเรียนแบบโบราณ” มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

- ตั้งอยู่ในวัด
- มีพระเป็นครู
- ไม่บังคับ เป็นการเรียนตามความสมัครใจ
- วิชาที่เรียนส่วนมากเป็นวิชาหนังสือและวิชาเลขเบื้องต้น (เลขไทยโบราณ)

วิชาเหล่านี้เรียกว่าวิชาฝ่ายสามัญศึกษา

3) การศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มได้รับผลกระทบกระเทือนจากอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตก ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีผลกระทบกระเทือนมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนทำให้ปรากฏเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์การศึกษาไทย (พ.ศ. 2394 – 2411)

4) โรงทาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างขึ้น มีลักษณะเป็นโรงเรียนประเภทหนึ่ง เพราะเป็นสถานที่เผยแพร่ความรู้ให้กับประชาชน

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

4.1 ระยะเวลาเริ่มตั้งกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2325 – 2394)

- **รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก**

- พ.ศ. 2332 สร้างวัดพระเชตุพน
- พ.ศ. 2337 สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใช้เป็นสถานที่สอนพระปริยัติธรรม

แก่พระภิกษุสงฆ์

- พ.ศ. 2341 พระราชาคณะและราชบัณฑิตสังคายนาพระไตรปิฎก
- เกิดวรรณคดีหลายเรื่อง คือ อุณรุทธคำฉันท์ รามเกียรติ์ และกุมารคำฉันท์

- **รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย** บ้านเมืองสงบสุขไม่มีศึกสงครามเช่นสมัยรัชการที่ 1 มีการทำนุบำรุงศาสนามากยิ่งขึ้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุทัศน์ และส่งสมณทูตไปลังกา ได้กึงมหาโพธิ์มาปลูก

ในสมัยนี้วรรณคดีและอักษรศาสตร์มีความเจริญเป็นอย่างมาก มีวรรณคดีเกิดขึ้นหลายเล่ม คือ อิเหนา รามเกียรติ์ สังข์ทอง ไกรทอง พระอภัยมณี นิราศนรินทร์ ลิลิตตะเลงพ่าย และกฤษณาสมันต์คำฉันท์

มีการจัดตั้ง "โรงทาน" เป็นที่จัดอาหารเลี้ยงพระสงฆ์สามเณร เป็นที่บริจาค พระราชทานทรัพย์แก่คนชรา คนพิการ เป็นที่แสดงธรรมเทศนา และสอนหนังสือแก่คนทั่วไป

- รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวตะวันตกได้เข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น รัชกาลที่ 3 ทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องเรียนรู้อารยธรรมตะวันตก เจ้านายหลายพระองค์เร่งศึกษาวิทยาการใหม่ ๆ ของชาวตะวันตกมากขึ้น

ในราชสำนักได้สร้างธรรมเนียมความนิยมในการสอนอ่าน-เขียนให้เจ้านายรุ่นเยาว์ และบุตรธิดาขุนนางที่ถวายตัวตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยฝึกหัดอ่าน-เขียนหนังสือไทยและขอมกับอาลักษณ์ที่ตำหนักแพ เมื่อเรียนจบก็เข้ารับราชการเป็นเสมียน และครูสอนหนังสือให้เจ้านายรุ่นเยาว์ในเวลาต่อมา

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

- พ.ศ. 2371 มีชนนารืออเมริกันเข้ามาสอนศาสนาในประเทศไทย แล้วยังนำเอาอารยธรรมตะวันตกมาเผยแพร่อีกด้วย เช่น การแพทย์ การศึกษา และขนบธรรมเนียมต่างๆ ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามแบบตะวันตกเริ่มแพร่หลายในเมืองไทย เจ้านายหลายพระองค์เริ่มเรียนวิชาภาษาอังกฤษและวิชาความรู้ต่าง ๆ จากหมอสอนศาสนา

- พ.ศ. 2378 มีชนนารืออเมริกัน 3 คน คือ หมอบรัดเลย์ นายรอบินสัน และนายจอห์นสัน ตั้งเครื่องพิมพ์หนังสือขึ้นเป็นครั้งแรกที่กรุงเทพฯ แต่ยังไม่ใช้การไม่ได้

- พ.ศ. 2379 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน แล้วให้รวบรวมวิชาความรู้ต่างๆ จารึกลงบนแผ่นศิลาเก็บไว้ในวัด พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ ทั้งสามัญและอาชีพของประชาชนทั่วไป โปรดให้รวบรวมตำราต่าง ๆ ซึ่งสมควรจะเล่าเรียนเป็นวิชาชีพมาตรวจชำระแก้ไข จัดทำเป็นตำราวิชาต่าง ๆ และมีรูปเขียน รูปปั้น ประกอบตำรา แบ่งออกเป็นหมวดต่าง ๆ ดังนี้

- วิชาหนังสือ อธิบายลักษณะกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ กลอนกลบท และโคลงกลบทต่าง ๆ พร้อมทั้งตัวอย่าง เนื้อเรื่องประกอบด้วยสุภาษิต

- วิชาแพทย์ มีตำรายารักษาโรคต่าง ๆ ตำราหมอนวด มีภาพประกอบ ทรงโปรดให้นำพันธุ์ไม้สำหรับใช้ทำยาต่าง ๆ มาปลูกไว้เป็นตัวอย่างด้วย

- วิชาช่าง ได้แก่ ช่างเขียนภาพและลาย ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างแกะสลัก ช่างประดับ

ส่วนภาพที่เขียนไว้ตามฝาผนังเป็นตำราของหมวดวิชาต่างๆ เช่น แพทย์ศาสตร์ ดาราศาสตร์ อักษรศาสตร์ รวมทั้งความรู้ทางพุทธศาสนา สุภาสิต นิยาย ทำเนียบสมณศักดิ์ พัดยศ ตราตำแหน่ง และทำเนียบหัวเมืองปักษ์ใต้ ฝ่ายเหนือ ตลอดจนขนบธรรมเนียม แบบแผน และ กระบวนพยุหยาตรา ทำให้วัดพระเชตุพนเปรียบเสมือนมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของไทย และ เหตุที่รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้รวบรวมความรู้ต่าง ๆ ไว้ที่วัดนี้ อาจเป็นเพราะพระองค์ทรงวิตกว่า วิทยาการต่าง ๆ ของไทยจะสูญหายไป เพราะคนไทยมีนิสัยหวงแหนวิชา และอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยมากขึ้น เก่งกว่าคนไทยจะหันไปสนใจความรู้ใหม่จนลืม ความรู้เก่า อาจทำให้เอกลักษณ์ของไทยถูกทำลาย

- พ.ศ. 2380 มีการปลูกฝักันโรคฝีดาษ โดยแพทย์มิชชันนารีชาวอเมริกัน นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นด้านวิชาการแพทย์สมัยใหม่ในประเทศไทย ในปีเดียวกันนี้เอง หมอบรัดเลย์ ตั้งโรงพิมพ์และคิดทำตัวอักษรไทยได้สำเร็จ โดยส่งไปทำตัวพิมพ์ที่เมืองนอก จนถึง พ.ศ. 2384 จึงหล่อตั้งพิมพ์อักษรไทยได้ในประเทศไทย

การพิมพ์หนังสือไทยในสมัยนี้ ส่วนมากพวกมิชชันนารีใช้พิมพ์หนังสือสอนศาสนา ปรากฏว่าใช้ในราชการเพียงครั้งเดียว คือ พ.ศ. 2382 รัชกาลที่ 3 จ้างโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ พิมพ์ประกาศห้ามสูบฝิ่น เป็นใบปลิว 9,000 ฉบับ

รัชกาลที่ 4 ขณะนั้นทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศฯ ทรงเห็นประโยชน์ของการพิมพ์หนังสือมาก จึงโปรดให้สั่งเครื่องพิมพ์มาตั้งไว้ที่วัดบวรนิเวศฯ นับเป็นโรงพิมพ์แห่งแรกของไทย ทรงพิมพ์หนังสือทางพุทธศาสนา จนมาถึงรัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงเพื่อใช้ในราชการ

- พ.ศ. 2385 มีการออกหนังสือพิมพ์เป็นครั้งแรก ชื่อ "บางกอกกาเลนเดอร์" (Bangkok Galender)

- พ.ศ. 2387 ออกหนังสือพิมพ์ไทยรายเดือนชื่อ "บอกกอกรีคอร์ดเดอร์" (Bangkok Recorder)

4.2 ระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อ (พ.ศ. 2394 – 2411)

เริ่มต้นเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการศึกษาไทย ซึ่งเดิมเป็นการศึกษาแบบ อรูปนัย มาเป็นการศึกษาแบบรูปนัย มีความคิดริเริ่มปฏิรูปการศึกษาตามแบบอย่างชาวตะวันตก

รัชกาลที่ 4 ทรงสนพระทัยในความรู้ของชาวตะวันตก สมัยที่ทรงผนวชได้เชิญมิชชันนารีฝ่ายโรมันคาทอลิก และโปรเตสแตนต์มาบรรยายเรื่องศาสนาคริสต์เถียน ทรงศึกษาภาษาละตินจากมิชชันนารีชาวฝรั่งเศส คือ สังฆราชปาเลกัว (Pallegoix) และทรงศึกษาภาษาอังกฤษ เลข ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ และวิชาการพิมพ์จากมิชชันนารีอเมริกัน พระองค์ทรงเผยแพร่ความรู้สมัยใหม่โดยปริยายในการแสดงพระธรรมเทศนา และพิมพ์ตัวหนังสือออกเผยแพร่แก่คนไทย

ในสมัยนี้วัดบวรนิเวศวิหารกลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียนและเผยแพร่ความคิดสมัยใหม่ (ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2379 ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ) ซึ่งนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ศูนย์กลางการศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อยู่ในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ

- รัชกาลที่ 4 ทรงสนพระทัยการศึกษาความรู้สมัยใหม่อย่างกว้างขวาง
- ทรงตระหนักในอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกว่าเป็นภัยต่อประเทศชาติ ทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วต้องปรับปรุงการศึกษาให้ทันสมัย รัชกาลที่ 4 จึงได้เผยแพร่ความรู้สมัยใหม่ด้วยพระองค์เองตั้งแต่ยังทรงผนวช

- ทรงริเริ่มธรรมเนียมปฏิบัติ
- ประกาศตั้งโรงพิมพ์หลวง
- ปี พ.ศ. 2405 ได้จ้างนาง แอนนา เลียว โนเวนส์ เป็นครูสอนภาษาอังกฤษในวัง และตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง

ข. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และระบอบประชาธิปไตย

1. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช

(พ.ศ. 2411 – 2475) แบ่งออกเป็น 2 สมัย คือ

1.1 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2453) แบ่งออกเป็น 2 ระยะเวลาคือ

- ก่อนตั้งกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) พ.ศ. 2411 – 2435
- หลังตั้งกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2435 - 2453

1.2 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 – 2468) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 – 2475) แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

- ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 – 2459)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459 – 2469)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2469 – 2475)

2. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน) แบ่งเป็น 2 ระยะคือ

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง – ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475 – 2493)

2.2 เริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2494 – ปัจจุบัน)

1. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2411 – 2475)

1.1 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2453)

การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม การปกครอง การคลัง และด้านการศาล รวมถึงอิทธิพลภายนอกประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจำแนกออกได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบของการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ในปี พ.ศ. 2414 นับเป็นโรงเรียนแรกที่มีขึ้นตรงตามศัพท์ “โรงเรียน” คือมีลักษณะแตกต่างจากโรงเรียนแผนโบราณหรือโรงเรียนวัด มีสถานที่ซึ่งจัดไว้โดยเฉพาะ มีฆราวาสเป็นครู ทำการสอนตามเวลาที่กำหนด วิชาที่สอนมี ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ และวิชาอื่น ๆ ที่ไม่เคยสอนในโรงเรียนแผนโบราณ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้กุลบุตรมีความรู้ความสามารถพอที่จะเข้ารับราชการได้

การจัดตั้งโรงเรียนแผนใหม่นับเป็นการเปลี่ยนแปลงการศึกษาด้านรูปแบบของการจัดการศึกษา เป็นการศึกษาแบบรูปนัย (Formal Education) นับตั้งแต่ พ.ศ. 2414 เป็นต้นมา การศึกษาได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นการศึกษาแบบรูปนัย ตามลำดับ เช่น

- พ.ศ. 2414 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียบเรียง “หนังสือแบบเรียนหลวง” สำหรับเป็น “หลักสูตรวิชาชั้นต้น” ทำให้การเรียนการสอนเริ่มต้นมีแบบแผนรัดกุมยิ่งขึ้น
 - พ.ศ. 2427 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คิดแบบวิธีไล่หนังสือไทย (การสอบไล่หรือการวัดผลการศึกษา) ขึ้นเป็นครั้งแรก
 - พ.ศ. 2428 กำหนดหลักสูตรประโยค 1 และประโยค 2 นับเป็นการเริ่มต้นปรับปรุงหลักสูตรอย่างมีแบบแผนรัดกุมยิ่งขึ้นเป็นครั้งแรก
 - พ.ศ. 2438 มีการปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้งหนึ่ง มีการแบ่งขั้นตอนของการศึกษาไว้อย่างชัดเจนและเป็นการเริ่มต้นของการกำหนดระบบโรงเรียนไว้อย่างชัดเจน
 - พ.ศ. 2441 จัดทำโครงการศึกษาฉบับแรก และมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมยิ่งขึ้น
- ภายหลังที่มีการนำโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ.2411 แล้วมีการปรับปรุงแก้ไขโครงการศึกษา และหลักสูตร 3 ครั้ง คือ พ.ศ. 2445, พ.ศ. 2450 และ พ.ศ. 2452

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาจำแนกออกเป็น 2 ประเด็นคือ

- วัตถุประสงค์ทางด้านนักเรียนหรือบุคคลที่จะมีโอกาสได้รับการศึกษา-จัดการศึกษาเพื่อใคร
- วัตถุประสงค์ทางการนำเอาผลของการศึกษาไปใช้พิจารณาว่าผลของการศึกษานำไปใช้เพื่อประโยชน์อะไร

วัตถุประสงค์ทางด้านนักเรียนหรือบุคคลที่จะมีโอกาสได้รับการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ

- ระยะแรก คือการจัดการศึกษาภายในพระบรมมหาราชวัง (พ.ศ.2414-2427) โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การจัดการศึกษาสำหรับบุตรหลานของเจ้านายและข้าราชการเท่านั้น
- ระยะที่สอง คือการจัดการศึกษาสำหรับปวงชน (พ.ศ.2427 – 2453) โดยมีวัตถุประสงค์ คือการขยายการศึกษาออกไปให้กว้างขวาง เพื่อประชาชนทุกคนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนอย่างทั่วถึง

- พ.ศ. 2427 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดมหรณพาราม
- พ.ศ. 2429 มีโรงเรียนในกรุงและหัวเมืองรวม 34 แห่ง ครู 81 คน นักเรียน 1,994 คน โรงเรียนในพระนครมีชื่อเสียง 5 แห่งคือ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย โรงเรียนสราญรมย์ โรงเรียนสุนันทาลัย และโรงเรียนแผนที่ โรงเรียนเหล่านี้สังกัดกรมศึกษาธิการ ซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2430
- พ.ศ. 2431 หลังจากตั้งกรมศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2530 ในปีต่อมาได้มีคำสั่งยกเลิกการใช้ "แบบเรียนหลวง 6 เล่ม" ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ให้ใช้ "แบบเรียนเร็ว" ของกรมศึกษาธิการ
- พ.ศ. 2432 ตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้น เรียกว่า โรงเรียนแพทยากร
- พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั่วไป เพื่อขยายการเรียนหนังสือไทยให้แพร่หลายและเป็นแบบแผนยิ่งขึ้น และตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นครั้งแรก
- พ.ศ. 2437 กรมขุนดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ทรงเรียกร้องให้จัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ทำให้มีโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเกิดขึ้น ภายใต้การดูแลของกระทรวงมหาดไทย (ในปี พ.ศ. 2453 ได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2459)
- พ.ศ. 2439 ตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยขึ้นที่บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา จัดเป็นโรงเรียนประจำสอนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ อบรมนักเรียนตามวิธีการของประเทศตะวันตก เพื่อส่งไปศึกษาต่อในยุโรป และเข้ารับราชการในกระทรวงต่าง ๆ
- พ.ศ. 2444 จัดตั้งโรงเรียนบำรุงสตรีวิชา
- พ.ศ. 2446 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนราชินี
- พ.ศ. 2450 มีการเปิดแผนกฝึกหัดครูหญิงขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนมัธยมสตรีวิทยา

การเปลี่ยนแปลงทางด้านหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มปฏิรูปการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2414 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และกรมทหารมหาดเล็ก รักษาพระองค์ มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ดังนี้

ก่อนตั้งกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2411 – 2435) มีหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษา 3 หน่วยงานคือ

- กรมธรรมการ หรือ กรมธรรมการสังฆการี เป็นหน่วยงานเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาทางฝ่ายพุทธจักร มีหน่วยงานในสังกัด 2 หน่วยงาน คือ กรมสังฆการี และกรมราชบัณฑิต

- กรมพระอาลักษณ์ ข้าราชการในกรมนี้มีหน้าที่สอนหนังสือไทย สอนคิดเลข และขนบธรรมเนียมราชการ

- กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ในระยะแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงบังคับบัญชาและฝึกอบรมข้าราชการที่จะเข้าทำการในกรมทหารมหาดเล็กฯ ด้วยพระองค์เอง ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งแทน

โรงเรียนที่อยู่ในสังกัดกรมมหาดเล็กฯ มี 5 แห่งคือ

- โรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร
- โรงเรียนนายทหารมหาดเล็กที่ตำหนักสวนกุหลาบ
- โรงเรียนท่าแพนที่
- โรงเรียนของพระเจ้าลูกยาเธอ
- โรงเรียนพระปริยัติธรรม

ในปี พ.ศ. 2414 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรก เป็นโรงเรียนสอนภาษาไทย หรือโรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร – น้อย อาจารย์ยางกูร ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ใหญ่ เมื่อครั้งเป็นหลวงสาระประเสริฐ ได้เรียบเรียง "หนังสือแบบเรียนหลวงขึ้น 6 เล่ม ได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจรรย์ และ พิศาลการ์ณต์ ใช้เป็น "หลักสูตรวิชาขั้นต้น"

- ปี พ.ศ. 2427 ได้จัดให้มีการสอบไล่ขึ้นเป็นครั้งแรก ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งขณะนั้นได้ปรับปรุงเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนแล้ว ข้าหลวงเป็นผู้สอบความรู้นักเรียน ตั้งแต่มูลบทบรรพกิจไปจนจบพิศาลการันต์ ผู้สอบผ่านจะได้ประกาศนียบัตร

- ในปีนี้ได้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นตามวัดหลายแห่ง แห่งแรกคือ โรงเรียนวัดมหรพาราม

- ในปี พ.ศ. 2430 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมศึกษาธิการ เพื่อรวบรวมข้าราชการ และงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาไว้ด้วยกัน และให้โอนโรงเรียนซึ่งอยู่ในสังกัดกรมทหารมหาดเล็กฯ มาอยู่ในสังกัดกรมศึกษาธิการ มีโรงเรียนในสังกัดกรมศึกษาธิการทั้งหมด 34 แห่ง เป็นโรงเรียนส่วนกลาง 5 แห่งคือ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย (โรงเรียนพระปริยัติธรรม เดิม) โรงเรียนสราญรมย์ (โรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร เดิม) โรงเรียนสุนันทาลัย และโรงเรียนแผนที่ เป็นโรงเรียนในส่วนภูมิภาค 29 แห่ง

- ปี พ.ศ. 2432 (ร.ศ. 108) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง "กรมธรรมการ" ทำหน้าที่บังคับบัญชากิจการที่เกี่ยวข้องในพระสงฆ์ และบังคับบัญชาการโรงเรียน และโรงพยาบาลทั่วราชอาณาจักร

หลังตั้งกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2435 – 2453)

- ปี พ.ศ. 2435 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงธรรมการ เป็นหน่วยงานบริหารราชการส่วนกลาง แบ่งออกเป็น 5 กรมคือ

- กรมธรรมการกลาง
- กรมศึกษาธิการ
- กรมพยาบาล
- กรมพิพิธภัณฑ์
- กรมสังฆการี

- ปี พ.ศ. 2441 ได้มีการจัดทำโครงการศึกษาชาติ โดยรวบรวมความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ต่อมาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปี้ยมาลากุล) นับเป็นขั้นแรกของการกำหนดแบบแผน หรือแผนหลักเป็นแผนการ (Plan) ที่ใช้เป็นหลักฐานในการจัดการศึกษาของชาติไทย

- ปี พ.ศ. 2447 จัดตั้ง "สมาคมคณาจารย์สมาคม" เป็นองค์การวิชาชีพทางการศึกษา" (Professional Organization) แห่งแรกที่มีเริ่มจัดตั้งโดยคณาจารย์หรือบุคคลที่มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ไม่ได้เป็นหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาโดยตรง แต่มีส่วนช่วยเหลือด้านการฝึกหัดครู และการจัดตั้งสโมสรต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ เช่น สโมสรช่าง สโมสรกวีทาและดนตรี สโมสรผู้สอนวิชาภาษาอังกฤษ ต่อมาสมาคมคณาจารย์สมาคมได้พัฒนามาเป็นคุรุสภา

- ปี พ.ศ.2450 มีการเปิดแผนกฝึกหัดครูหญิงขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนมัธยมสตรีวิทยา (นับเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาสตรีแห่งแรกที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้น) มีการปรับปรุงหลักสูตรในระดับต่าง ๆ ทั้งสายสามัญและสายวิสามัญ

- ปี พ.ศ. 2452 มีการปรับปรุงหลักสูตร และเพิ่ม "ชั้นมัธยมสูง" ต่อจากชั้นมัธยมศึกษา นับเป็นความรู้เทียบเท่าขั้นต้นของมหาวิทยาลัย

1.2 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 – 2468) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 – 2475)

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

- ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 – 2459)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459 – 2469)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2469 – 2475)

ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 – 2459) มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกิดขึ้นดังนี้

- ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของรัชกาลที่ 5 เป็นการปรับปรุงโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเดิม เพื่อให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นพระราชานุสรณ์แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ นอกจากการฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนสำหรับกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลแล้ว สมควรขยายโรงเรียนให้กว้างขวางออกไป สำหรับส่งคนไปรับราชการทุกกระทรวงทบวงกรม

- ประกาศตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2459 ให้ขึ้นอยู่ในสังกัดกระทรวงธรรมการ ปีแรกมี 4 คณะคือ คณะแพทยศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์

- การปรับปรุงส่วนราชการของกระทรวงธรรมการระหว่างปี พ.ศ.2453-2459
- ปรับปรุงโครงการศึกษาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2453 – 2459 มีการแก้ไขและปรับปรุงโครงการศึกษาชาติ 2 ครั้ง คือ
 - ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2456 ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ. 2456
 - ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2458 ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ. 2458
- ปี พ.ศ. 2454 ตั้งกองลูกเสือขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย กระทรวงธรรมการกำหนดวิชาลูกเสือในหลักสูตรของโรงเรียน

ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459 – 2469) มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกิดขึ้น ดังนี้

- ระหว่างปี พ.ศ. 2459 – 2469 ปรับปรุงส่วนราชการในกระทรวงธรรมการ 6 ครั้ง ปี พ.ศ. 2469 โปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมธรรมการมาขึ้นกับกระทรวงศึกษาธิการตามเดิม
- ปี พ.ศ. 2461 ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ มีสาระสำคัญคือ โรงเรียนราษฎร์ทุกแห่งจะต้องจดทะเบียนและอยู่ในความควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่ต้องปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของเจ้าหน้าที่การศึกษา ซึ่งกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ
 - ปี พ.ศ. 2461 ปรับปรุงข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือ เพื่อให้การลูกเสือเป็นระเบียบยิ่งขึ้น
 - ปี พ.ศ.2463 จัดตั้งกรมตำราทำหน้าที่ตรวจและแต่งแบบเรียน จัดตั้งห้องสมุดประชาชน และจัดให้มีที่จำหน่ายแบบเรียน
 - ปี พ.ศ. 2464 ปรับปรุงโครงการศึกษาแห่งชาติ
 - เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2464 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแรก
 - ปี พ.ศ. 2465 สภากาชาดไทยจัดตั้งอนุสภากาชาด โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อ แกลี่ยกลุ่มเด็กให้เป็นสมาชิก ปลุกฝังให้เป็นผู้มีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ เด็กที่เป็นสมาชิก คือเด็กหญิง – ชาย ที่มีอายุระหว่าง 7 – 17 ปีบริบูรณ์
 - ปี พ.ศ. 2468 ต้นสมัยรัชกาลที่ 7 เริ่มต้นโครงการสุขภาพิบาลในโรงเรียนเป็นโครงการทดลองของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ มีจุดมุ่งหมายคือ มุ่งฝึกหัดให้เด็กเข้าใจการสุขภาพิบาลและการสาธารณสุข ระยะเริ่มแรกได้รับความช่วยเหลือจาก

สหภาพชาติไทย จัดเจ้าหน้าที่อนามัยมาร่วมปฏิบัติการ กระทรวงศึกษาธิการจัดเจ้าหน้าที่ แพทย์
สุขาภิบาล โรงเรียน ออกตรวจรักษาอนามัยของนักเรียน

ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2467 – 2475) มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นดังนี้

- ปี พ.ศ. 2471 ปรับปรุงระเบียบและหลักสูตรการฝึกหัดครู และหลักสูตร
ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนที่มีอุปนิสัยและความสามารถต่างกัน
ได้เลือกเรียนตามความสมัครใจ และช่วยให้นักเรียนชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.7 - ม.8) มี
ความพร้อมด้านวิชาการที่จะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

- ปี พ.ศ. 2471 ปรับปรุงวิธีการดำเนินการเกี่ยวกับการสอนวิชาพลศึกษา
และโองานจัดการสอนพลศึกษาตามโรงเรียนต่าง ๆ ไปขึ้นตรงต่อกรมวิสามัญศึกษา

- ปี พ.ศ. 2473 ได้ตั้งกรมวิชาการ โดยรวมงานของกรมตำราและงานแผนก
อื่น ๆ บางแผนกเข้าด้วยกัน

ยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี (เงินที่เก็บจากชายฉกรรจ์ ทุกคนที่มีอายุระหว่าง
18 – 60 ปี เพื่อนำไปใช้จ่ายในกิจการของโรงเรียนประชาบาล) และให้กระทรวงการคลังมหาสมบัติ
จ่ายเงินปีละ 3 ล้านบาท แทนเงินจำนวนนี้

- ปี พ.ศ. 2474 ปรับปรุงกระทรวงธรรมการ เพื่อให้สอดคล้องกับภาวะ
เศรษฐกิจตกต่ำของประเทศ โดยการยุบกรมสามัญศึกษา และกรมวิสามัญศึกษา กิจการทั้งปวง
ให้ขึ้นตรงต่อกรมศึกษาธิการ

- ปี พ.ศ. 2475 แก้ไขระเบียบว่าด้วยการควบคุมแบบเรียน เพื่อส่งเสริมการ
แต่งแบบเรียนให้ดีและมีมากขึ้น โรงเรียนจะเลือกใช้แบบเรียนเล่มใดก็ขอความเห็นชอบของ
เจ้าหน้าที่เป็นปี ๆ ไป หากผู้ใดประสงค์จะพิมพ์แบบเรียนสำหรับใช้ในโรงเรียน ให้ส่งกระทรวง
ตรวจอนุมัติเท่านั้น

วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 คณะราษฎรเข้ายึดอำนาจเปลี่ยนระบอบ
การปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย

2. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ.2475–ปัจจุบัน) แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง – ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2475–2493)

2.2 สมัยเริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา – ปัจจุบัน (พ.ศ.2494 – ปัจจุบัน)

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง – ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2475 – 2493)

เหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2493

1. เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับแผนการศึกษาชาติ

ระหว่างปี พ.ศ. 2475 – 2488 มีการประกาศใช้แผนการศึกษา 2 ฉบับ คือ

- พ.ศ. 2475 ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475
- พ.ศ. 2479 ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479

2. การศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย

- พ.ศ. 2476 ได้จัดตั้ง “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง โดยอาศัยพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476

- พ.ศ. 2478 ประกาศใช้พระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2477 ทำให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งอยู่ในสังกัดกรมมหาวิทยาลัย กระทรวงธรรมการ ย้ายไปสังกัดสภามหาวิทยาลัย

3. การศึกษาฝ่ายโรงเรียนราษฎร์

- พ.ศ. 2479 ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช 2479

4. การศึกษาประชาบาลหรือการประถมศึกษา

- พ.ศ. 2476 รัฐบาลประกาศใช้ “พระราชบัญญัติระเบียบเทศบาล พุทธศักราช 2475” กระทรวงธรรมการจัดการโอนโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลให้เทศบาล บางจังหวัดไปจัดทำเอง

- พ.ศ. 2478 : กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วราชอาณาจักร ทำให้การจัดการศึกษาประชาบาลขยายไปทั่วทุกตำบลเป็นครั้งแรก

- พ.ศ. 2486 : กระทรวงศึกษาธิการได้รับโอนการประถมศึกษาจากเทศบาล
กลับมาดำเนินการอีกครั้งหนึ่ง

- พ.ศ. 2487 : กระทรวงศึกษาธิการได้ทำความตกลงกับกระทรวงมหาดไทย
เกี่ยวกับการโอนการประถมศึกษากลับไปให้เทศบาลจัดทำต่อไปตามเดิม

5. การมัธยมศึกษา : เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการมัศึกษามีดังต่อไปนี้

- พ.ศ. 2475 : กระทรวงธรรมการประกาศใช้ระเบียบการคัดเลือกนักเรียน
ด้วยการกำหนดอายุ ทำให้มีเกณฑ์สำหรับกำหนดอายุของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา คือ อายุระหว่าง
12 – 20 ปี

- พ.ศ. 2480 : กระทรวงธรรมการได้กำหนดโครงการต่าง ๆ เพื่อให้การ
ดำเนินงานทางการศึกษาสอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ปรากฏว่า

(1) มีการปรับปรุงหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและชั้นมัธยมศึกษา
ตอนปลาย พ.ศ. 2480

(2) มีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญเกษตรกรรมขึ้น 2 แห่ง ที่จังหวัด
นครราชสีมาและจังหวัดสงขลา

- พ.ศ. 2481 : ได้เปิดการสอนหลักสูตรแผนกอุดมศึกษาขึ้นในจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อช่วยให้นักเรียนที่ต้องการศึกษาต่อ
ในระดับอุดมศึกษา และเป็นผลอันสืบเนื่องมาจากประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 อีก
ด้วย

6. ผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการบริหารประเทศ เมื่อ พ.ศ.2476
รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบเทศบาล พุทธศักราช 2475 ในปี พ.ศ. 2491 ประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2491 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน
วงการศึกษามากหลายประการ เช่น โอนโรงเรียนประถมศึกษาบางส่วนให้เทศบาลเป็นผู้จัดการเร่งรัด
เกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ มีผลทำให้มีการจัดตั้ง “กรมประชาศึกษา” (กรมสามัญศึกษา) ในปี
พ.ศ.2494 (เรียบเรียงจาก ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย โดย สมบูรณ์ พรธนาภพ, ม.ป.ป. :
45 – 460)

2.2 สมัยเริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา – ปัจจุบัน (พ.ศ.2494 – ปัจจุบัน)

เหตุการณ์เกี่ยวกับการศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2494 – ปัจจุบัน

- พ.ศ. 2494 ยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลเป็นกรมประชาศึกษา
ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ
จัดตั้งโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษา
- พ.ศ. 2495 จัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรม
จัดตั้งกรมวิชาการ
จัดตั้งหน่วยศึกษานิเทศก์
- พ.ศ. 2497 ตั้งกรมฝึกหัดครู
- พ.ศ. 2499 พระราชบัญญัติสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติ พ.ศ. 2499
- พ.ศ. 2500 แบ่งภาคการศึกษา
- พ.ศ. 2501 ยุบกระทรวงวัฒนธรรม
- พ.ศ. 2502 พระราชบัญญัติสภาการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2502
- พ.ศ. 2503 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503
- พ.ศ. 2505 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 3)
- พ.ศ. 2506 จัดตั้งสำนักงานวางแผนการศึกษา
- พ.ศ. 2509 โอนโรงเรียนประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด
- พ.ศ. 2515 ยุบรวมกรมสามัญศึกษากับกรมวิสามัญศึกษาเข้าด้วยกัน
- พ.ศ. 2517 จัดตั้งทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ
- พ.ศ. 2520 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 โดยมีจุดมุ่งหมาย

ให้จัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อมุ่งสร้างเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคมไทย

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 จัดการศึกษาเป็นระบบ 6 : 3 : 3 คือ ระดับประถมศึกษาจัดตอนเดียวใช้เวลาเรียน 6 ปี ระดับมัธยมศึกษาจัดสองตอน คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี ทำให้การศึกษามัธยมศึกษาบังคับเหลือเพียง 6 ปี

- พ.ศ. 2521 ประกาศพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชเป็นมหาวิทยาลัยเปิดของประเทศไทยแห่งที่สอง สอนโดยใช้สื่อทางไกล ได้แก่ สื่อวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และเอกสารที่นักศึกษาใช้ค้นคว้าด้วยตนเอง จึงมีความแตกต่างกับมหาวิทยาลัยรามคำแหง คือมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชไม่มีการจัดชั้นเรียนในมหาวิทยาลัย

- พ.ศ. 2522 มีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 ตั้งกรมเพิ่มขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการอีก 2 กรม คือ กรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนพัฒนา อุดหนุน ส่งเสริม ประสานงาน ให้บริการ และดำเนินงานในด้านการศึกษานอกโรงเรียน กับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนวิจัย กำหนด รักษาและเผยแพร่วัฒนธรรมแห่งชาติ

- พ.ศ. 2524 – 2531 เป็นช่วงการจัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่เกิดขึ้นจำนวนมาก ได้แก่ วิทยาลัยหัวเฉียว (2524) วิทยาลัยคริสเตียน (2526) วิทยาลัยศรีโสภณ และวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล (2527) วิทยาลัยสยามบัณฑิต และวิทยาลัยรังสิต (2528) วิทยาลัยภาคกลาง วิทยาลัยมิชชัน วิทยาลัยบัณฑิตพิชญโลก และวิทยาลัยพยาบาลเซนต์หลุยส์ (2529) วิทยาลัยบัณฑิตสกลนคร และวิทยาลัยเกษมบัณฑิต (2530) วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และวิทยาลัยโยนก (2531) โดยในปี 2527 ได้มีการยกฐานะสถาบันอุดมศึกษาเอกชนจากวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยขึ้นเป็นครั้งแรก คือ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย และมหาวิทยาลัยกรุงเทพ

- พ.ศ. 2532 จัดตั้งโรงเรียนตามโครงการพระราชดำริพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โดยกรมสามัญศึกษาน้อมเกล้าฯ ถวาย โรงเรียนมัธยมศึกษาที่เปิดใหม่จำนวน 6 โรงเรียน ให้เป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ คือ โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา จังหวัดนครพนม โรงเรียนมัธยมจุฑาวัชร จังหวัดกำแพงเพชร โรงเรียนมัธยมวัชรเรศร จังหวัดสุราษฎร์ธานี โรงเรียนมัธยมจักรีวัชร จังหวัดสงขลา โรงเรียนมัธยมวัชรวีร จังหวัดฉะเชิงเทรา และโรงเรียนมัธยมบุษยน้ำเพชร จังหวัดอุดรธานี

- พ.ศ. 2533 จัดตั้งโรงเรียนตามโครงการพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี คือโรงเรียนปียชาติพัฒนา ที่เขาชะงอก ตำบลพรหมณี อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก เพื่อให้บุตรหลานของข้าราชการทหารและประชาชนที่อยู่ใกล้โรงเรียนนายร้อย พระจุลจอมเกล้าได้เข้ารับการศึกษาก่อน

- พ.ศ. 2534 จัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาร่วมกับมหาวิทยาลัย ได้แก่ โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์ (ระหว่างกรมสามัญศึกษากับมหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา) และโรงเรียนธรรมศาสตร์คลองหลวงวิทยา (ระหว่างกรมสามัญศึกษากับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต)
- พ.ศ. 2535 ประกาศใช้พระราชบัญญัติสถาบันอุดมศึกษาเอกชน ฉบับที่ 2 วิทยาลัยเกษตรบัณฑิตและวิทยาลัยหัวเฉียว ได้รับการยกย่องฐานะเป็นมหาวิทยาลัย)
- พ.ศ. 2537 เป็นการเปลี่ยนแปลงวิทยาลัยครูเป็นสถาบันราชภัฏ เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2537 วุฒิสภาผ่านความเห็นชอบเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2537 และประกาศใช้อย่างเป็นทางการในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2538 ทำให้เกิดสถาบันการศึกษาแห่งใหม่คือ สถาบันราชภัฏ ตั้งแต่วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2538 เป็นต้นไป
- พ.ศ. 2540 ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับที่ 16 ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษามากกว่ารัฐธรรมนูญทุกฉบับที่เคยมีมา โดยในมาตรา 81 บัญญัติให้รัฐต้องจัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ อันทำให้เป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิรูปการศึกษา
- พ.ศ. 2542 ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่ถือเป็นกฎหมายการศึกษาฉบับแรกของประเทศไทยซึ่งจะมีส่วนผลักดันอย่างสำคัญ ในการปฏิรูปการศึกษาให้เกิดผลสัมฤทธิ์ได้ในสหัสวรรษใหม่นี้ (สมหมาย จันทรเรือง, 2544 : 38 – 40)

1.2 พัฒนาการด้านการศึกษาของประเทศไทย

การศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่เริ่มสถาปนาราชอาณาจักรไทย มีพื้นฐานเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ในแถบตะวันออก คือ วัดและวังเป็นสถาบันหลักในการจัดการศึกษา และการศึกษามีขอบเขตจำกัดเฉพาะชนชั้นสูงหรือคนบางกลุ่มเท่านั้น ภายหลังจากที่ประเทศไทยเริ่มเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติ เฉพาะอย่างยิ่งชาติตะวันตก จึงได้รับอิทธิพลการศึกษามาด้วย ซึ่งเห็นชัดเจนในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงปฏิรูปการศึกษารั้งใหญ่ ทำให้การศึกษาของไทยพัฒนาสู่ความทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศ และได้มีการสานต่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลต่อการพัฒนาระบบการศึกษาของไทยให้ก้าวหน้าและมั่นคงยิ่งขึ้น ที่สำคัญ ได้แก่ การเกิดมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรกและมีการขยายการศึกษาไปสู่มวลชนอย่างกว้างขวาง

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 เป็นระบอบประชาธิปไตย การศึกษาได้เข้ามาสู่ในระบบสากล รัฐธรรมนูญทุกฉบับต่างให้การรับรองสิทธิด้านการศึกษาของประชาชนไว้ด้วย แต่ที่เด่นชัด คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่มีบทบัญญัติให้จัดทำกฎหมายการศึกษาแห่งชาติ เพื่อเป็นกฎหมายที่รองรับการปฏิรูปการศึกษา ทั้งในด้านการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารการศึกษาการปรับปรุงกระบวนการจัดการศึกษา และมาตรการในการประกันคุณภาพการศึกษา ซึ่งทำให้เกิดพัฒนาการที่สำคัญ ได้แก่ การจัดตั้งกระทรวงใหม่ทางการศึกษา การจัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษา และสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ที่มีผลให้การบริหารการศึกษา มีอิสระและคล่องตัว การเรียนการสอนเปลี่ยนแปลงใหม่ จากผู้สอนหรือครูเป็นศูนย์กลางเป็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมีการปฏิรูปวิชาชีพครูและปฏิรูปการเรียนรู้ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษา และเกิดพัฒนาการทางการศึกษาอย่างต่อเนื่องไปสู่ศตวรรษใหม่ (สมหมาย จันทรเรือง, 2544 : 6 – 7)

ประเทศไทยในอดีตกาล ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีได้พยายามปรับตัว และมีการพัฒนาการในทุก ๆ ด้านรวมทั้งด้านการศึกษา เพื่อสามารถแข่งขันในประชาคมโลกได้ ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พุทธศักราช 2054) ได้มีการตัดสินใจเป็นครั้งแรกว่า ต้องมีการปรับตัวเพื่อทำการค้ากับประเทศโปรตุเกส ยอมให้โปรตุเกสเช่าที่เมืองมะละกาของไทย ในขณะนั้นเพื่อทำการค้าขาย

สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พุทธศักราช 2147) ทรงยอมให้ออลันดา (เนเธอร์แลนด์) เข้ามาติดต่อค้าขาย

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พุทธศักราช 2205) ได้รับเอาคอนสแตนติน เยรากี โพลคอน พ่อค้าสัญชาติกรีก เข้ามาช่วยบริหารประเทศ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์

สมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตัดสินใจพระทัยเปลี่ยนแปลงรูปแบบระบบการบริหารราชการอย่างสำคัญ โดยนำรูปแบบตะวันตกมาใช้แทนระบบจตุสดมภ์ (เวียง วัง คลัง นา) มีการจัดตั้งกระทรวง 12 กระทรวง ซึ่งเป็นทางแยกสำคัญไปสู่การพัฒนาประเทศ

ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช 2475 การจัดการศึกษาในประเทศไทย ได้ยึดถือ “โครงการศึกษา” ซึ่งประกาศเป็นพระบรมราชโองการ และมีฐานะเป็นกฎหมายเป็น แนวทางการจัดการศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ. 2441 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ต่อมา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบ ประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด จึงได้มีการจัดการศึกษาตามแนวรัฐธรรมนูญ โดยยึดถือ “แผนการศึกษาชาติ” หรือ “แผนการศึกษาแห่งชาติ” และกฎหมายการศึกษา เฉพาะเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา

เมื่อเปลี่ยนการปกครองใหม่ ๆ รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้กำหนด แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2475 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้

ก) ให้พลเมืองไทยได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตภาพของตน คือ พอสมควรแก่ปัญญา และทุนทรัพย์

ข) จัดการศึกษาทั้งสามส่วนให้พอเหมาะกัน คือ จริยศึกษา อบรมให้มีศีลธรรมอันดีงาม เห็นประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนตน พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ความสามารถ พลศึกษา ฝึกหัดให้เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง อนามัยสมบูรณ์ มีน้ำใจเป็นนักกีฬา

ค) ให้การศึกษาทั้งสายสามัญและสายวิสามัญ เพื่อประกอบอาชีพให้เป็นประโยชน์แก่ บ้านเมือง สายสามัญศึกษา ประกอบด้วยชั้นประถม 1 – 4 มัธยมต้น 1 – 4 และมัธยมปลาย 5 – 8 วิสามัญศึกษา จัดสอนวิชาชีพ เช่น กสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรม ที่เรียกย่อ ๆ ว่า กอ พากกรรม

ต่อมา เมื่อพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการประกาศใช้ แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2479 ซึ่งได้กำหนดความมุ่งหมายไว้ว่า “ให้พลเมืองทุกคน ได้รับการศึกษาเพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้เต็มที่” โดย

ก) เปลี่ยนแปลงชั้นเรียนสายสามัญศึกษา ให้ชั้นมัธยมปลายจบเพียงมัธยมปีที่ 6 แทนที่จะเป็นมัธยมปีที่ 8 สำหรับผู้ที่ประสงค์จะเรียนต่อชั้นอุดมศึกษา จัดให้มีชั้นเตรียมอุดมศึกษาขึ้น

ข) จัด อาชีวศึกษา ใ้รับนักเรียนเมื่อจบชั้นประโยคประถม มัธยมต้น (มัธยมปีที่ 3) และมัธยมปลาย (มัธยมปีที่ 6)

ต่อมาในสมัยจอมพลแปลก พิบูลย์สงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการประกาศใช้ แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2494 ที่กำหนดไว้ว่า “รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตภาพ” กล่าวคือ ใ้บุคคลได้รับการศึกษาตามควรแก่สติปัญญาและทุนทรัพย์ แผนการศึกษาชาติฉบับนี้กำหนดแต่เพียง “ให้พลเมืองได้รับการศึกษา” โดยไม่ได้เน้นคำว่า “ทุกคน” เนื่องจากเริ่มมีการขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปี ซึ่งรัฐจะขยายไปพร้อมกันทีเดียวหมดไม่ได้ ต้องใช้วิธีค่อยเป็นค่อยไป

จุดมุ่งหมายของแผนการศึกษาฉบับนี้ เพื่อปรับปรุงแผนการศึกษาฉบับที่ 2 ซึ่งได้ใช้มาเป็นเวลานานถึง 14 ปีแล้ว ให้เหมาะสมกับกาลเวลายิ่งขึ้น มีข้อที่เพิ่มเติมจากแผนการศึกษาฉบับก่อน ๆ คือ

ก) จัดการศึกษาให้พอเหมาะแก่กัน คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา โดยเพิ่มหัตถศึกษาเข้าไป เพื่อให้นักเรียนมีความเคยชิน มีความขยันหมั่นเพียร ใช้มือปฏิบัติงาน เป็นรากฐานในการประกอบอาชีพ

ข) แบ่งการศึกษาออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ การศึกษาชั้นอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา เตรียมอุดมศึกษาและอาชีวศึกษาชั้นสูง และอุดมศึกษา

ค) จัดการศึกษาพิเศษ สำหรับผู้ที่ออกจากโรงเรียนไปแล้ว เป็นครั้งคราว และจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาขณะที่อยู่ในวัยเล่าเรียน ได้รู้หนังสือทั่วกัน นับเป็นจุดมุ่งหมายที่จะให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น

เมื่อปีพุทธศักราช 2501 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ปฏิวัติในเดือนตุลาคม คณะปฏิวัติ ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการศึกษา เพื่อปรับปรุงแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายที่กำหนดไว้ ในปีพุทธศักราช 2502 คณะปฏิวัติได้ประกาศตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติ โดยออกเป็นพระราชบัญญัติสภาการศึกษาแห่งชาติ และมอบหมายให้สภาฯ ปรับปรุงแผนการศึกษานำเสนอคณะรัฐบาล ต่อมารัฐบาลได้ประกาศใช้ “แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503” ซึ่งเป็นแผนฉบับแรกที่ใช้คำว่า “แห่งชาติ” และจัดทำขึ้นเพื่อสนองความต้องการของบุคคลและสังคม โดยสอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและแผนการปกครองประเทศ

แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ อาศัยเค้าโครงของแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2494 มาปรับปรุงใหม่ โดยกำหนดว่า “รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่อัตภาพ” ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ เพราะแผนนี้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะ

ต้องการทางสนับสนุนบุคคลที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ให้ได้เรียนสูงสุดตามควรแก่สติปัญญาความสามารถ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ก) รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาสมควรแก่ระดับภูมิปัญญาของตน ความมั่งมีหรือยากจนไม่ควรเป็นเหตุกีดกัน ถ้าเป็นผู้มีปัญญาสูง ย่อมเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะจัดให้มีการศึกษา เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนมีโอกาสได้ศึกษาสูงขึ้นไปโดยทั่วถึงกัน

ข) ให้จัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของสังคมและบุคคล โดยให้สอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและการปกครองของประเทศ

ค) ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2505 (ฉบับที่สาม) ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมจากพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ยึดการศึกษาภาคบังคับจากสี่ปีเป็นเจ็ดปี ทั้งนี้เพราะเห็นว่า ความรู้ในระดับประถมศึกษาเพียงสี่ปีไม่เป็นการเพียงพอ และกำหนดให้เด็กได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุครบ 15 ปีบริบูรณ์เป็นอย่างน้อย การขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปีนี้ มิได้บังคับทุกท้องที่

ง) ขยายการศึกษาด้านอาชีวศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการกำลังคนระดับกลางสายอาชีพเพื่อพัฒนาประเทศ สนับสนุนให้ผู้มีความสามารถได้เรียนต่อในระดับสูง

จ) ขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปยังภูมิภาคเป็นครั้งแรก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยขอนแก่น เริ่มเปิดดำเนินการในพุทธศักราช 2507 และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในปี 2510

วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2504 รัฐบาล (สมัยจอมพลสฤษดิ์) ได้ประกาศใช้ **แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509)** โดยแบ่งเป็น 2 ระยะคือ ระยะแรกระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2506 และระยะที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2509 ในระยะแรกนั้น แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและแผนพัฒนาการศึกษายังประสานสัมพันธ์กันน้อยมาก เนื่องจากการพัฒนาการศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบของสภาการศึกษาแห่งชาติ ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจมีสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติรับผิดชอบ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ยังได้รวมแผนพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข การประมง การประมง และสาธารณสุขไว้ด้วย แต่มิได้กำหนดนโยบายและโครงการพัฒนาการศึกษาไว้ เพียงแต่กำหนดยอดวงเงินงบประมาณที่จะใช้ในการจัดการศึกษาเท่านั้น

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ได้ถูกมองเป็นส่วนหนึ่งในพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่า การพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจและสังคมจะไม่บรรลุผลสำเร็จด้วยดี ถ้าหากประชาชนยังขาดการศึกษา การวางแผนพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องประสานกัน และมีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกันในขณะเดียวกัน การจัดการศึกษาสอดคล้องกับความต้องการของประเทศในด้านกำลังคน (manpower) ก็เป็นสิ่งสำคัญ

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514) แผนนี้มุ่งที่จะเพิ่มรายได้และยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น นอกจากนี้ยังเพิ่มเติมสาระสำคัญขึ้นมาใหม่ กล่าวคือ มุ่งเน้นความสำคัญของการพัฒนาสังคมเพื่อให้ระบบสังคมได้เจริญก้าวหน้าควบคู่กันไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ความสำคัญด้านการพัฒนากำลังคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการด้านกำลังคน

ส่วน **แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514)** กำหนดนโยบายส่วนรวมในการพัฒนาการศึกษาไว้ โดยมีสาระสำคัญคือ จัดการศึกษาให้สัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยคำนึงถึงความต้องการด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการด้านกำลังคน ตลอดจนความรู้และเทคนิคในการพัฒนาสาขาต่าง ๆ ขยายการศึกษามากขึ้น เน้นหนักในการผลิตกำลังคนระดับกลางในด้านปริมาณและคุณภาพ ปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ส่งเสริมการศึกษาในโรงเรียนราษฎร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา

ในช่วงนี้ ได้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยตลาดวิชา คือ **มหาวิทยาลัยรามคำแหง** ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2514 เปิดรับนักศึกษาในระดับปริญญาตรี โดยไม่มีการสอบคัดเลือกเช่นมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหานักเรียนที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายแล้วไม่มีสถานที่เรียนต่อเป็นจำนวนมาก และในระยะเดียวกันนี้เอง ที่รัฐได้อนุญาตให้เอกชนจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาได้เป็นครั้งแรก มีวิทยาลัยเอกชนเกิดขึ้นหลายแห่งด้วยกัน เพื่อแบ่งเบาภาระของรัฐ เช่น วิทยาลัยกรุงเทพ วิทยาลัยหอการค้าไทย ซึ่งในปัจจุบันได้กลายเป็นมหาวิทยาลัยไปหมดแล้ว

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) ได้ขยายขอบเขตของแผนให้ครอบคลุมไปถึงนโยบายในด้านการวางแผนครอบครัวและการมีงานทำ นอกจากนี้ยังมีการประสานโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและโครงการพัฒนาสังคมให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น

ส่วน แผนพัฒนาการศึกษาชาติ ฉบับที่ 3 ได้เน้นหนักในด้านการเตรียมประเทศชาติให้พร้อมที่จะก้าวเข้าสู่ยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งการแก้ปัญหาด้านคุณภาพและประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาอย่างจริงจัง โดยได้กำหนดนโยบายการพัฒนาการศึกษาส่วนรวมไว้ คือ ปรับปรุงการศึกษาให้สัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

การปฏิรูปการศึกษา พุทธศักราช 2517 เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาจนเป็นที่ประจักษ์กันทั่วไปว่า การศึกษาของไทยไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นได้ จึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางใหม่ในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ แนวคิดดังกล่าวได้รับการกระตุ้นมากขึ้น หลังจากที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในประเทศไทย เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พุทธศักราช 2516 รัฐบาล (สมัยนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี) จึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้การศึกษามีบทบาทในการพัฒนาคน แก้ปัญหาสังคม เสริมสร้างและนำประเทศไทยไปสู่สังคมที่พึงประสงค์

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2517 คณะรัฐมนตรีจึงได้แต่งตั้ง "คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา" ขึ้น โดยให้ทำหน้าที่พิจารณาเสนอแนวทางการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และในลักษณะอื่น ๆ ให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบอบประชาธิปไตย

ในการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ได้พิจารณาการศึกษาทั้งระบบ ทั้งกระบวนการ โดยไม่ถือว่า การศึกษาดำรงอยู่ด้วยตัวเองตามลำพัง หากแต่วางอยู่บนพื้นฐานโครงสร้างของ เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และถือว่าการศึกษาเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการแก้ปัญหาของชาติ และโน้มนำสังคมไทยไปในแนวทางอันพึงประสงค์ได้ การวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาค้างนี้ จึงนับได้ว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษาที่ยังไม่เคยมีการทำมาก่อน นับตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาได้เสนอแนวทางการปฏิรูปการศึกษาต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้นำเสนอคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีได้มีมติแต่งตั้งกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา" เพื่อจัดทำรายละเอียดแนวทางปฏิบัติของหลักการและข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ซึ่งคณะ

กรรมการปฏิรูปการศึกษาได้จัดทำรายละเอียดแนวทางปฏิบัติและแนวทางการเปลี่ยนแปลงการศึกษา แล้วเสนอให้คณะกรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติพิจารณา และนำเสนอคณะรัฐมนตรีเมื่อ 4 มกราคม พุทธศักราช 2521 ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ลงมติรับทราบผลการดำเนินงานของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา พร้อมทั้งมอบให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินำไปพิจารณา เพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และเร่งรัดให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจัดทำโครงการเสนอไปให้คณะรัฐมนตรีสนับสนุนต่อไป

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 หลังจากการปฏิรูปการปกครองในเดือนตุลาคม 2519 รัฐบาลซึ่งมีนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้รับเอาแนวคิดในการปฏิรูปการศึกษา พุทธศักราช 2517 มาพิจารณา และเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงการศึกษา ต้องเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 หลังจากได้ใช้แนวทางในการจัดการศึกษามาเป็นเวลาถึง 17 ปี จึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศใช้ **แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520** ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้ :-

ก) กำหนดให้การศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต และจัดการศึกษาเพื่อธำรงรักษา ถ่ายทอด และพัฒนามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ตระหนักในคุณค่า และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ข) แบ่งระบบการศึกษาเป็น 2 ระบบ คือ ระบบการศึกษาในโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียน

ค) การจัดการศึกษาในระบบ แบ่งเป็น 4 ระดับ คือ ก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา การจัดการศึกษาในแต่ละระดับอาจจัดในลักษณะและประเภทต่างๆ เช่น การฝึกหัดครู การอาชีวศึกษา การศึกษาวิชาชีพพิเศษ การศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาสงเคราะห์ และการศึกษาพิเศษ เป็นต้น

ง) การศึกษาภาคบังคับ ลดลงจาก 7 ปี เหลือเพียง 6 ปี (ระบบเดิมเรียก 4-3-5) ให้นักเรียนสามารถอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ ประกอบอาชีพตามควรแก่วัยและความสามารถ และเปลี่ยนมัธยมศึกษาจาก 5 ปี เป็น 6 ปี โดยจัดเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี หรือเรียกว่า ระบบ 6-3-3 ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมไทย มุ่งให้การศึกษานอกโรงเรียนกับในโรงเรียนมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องและสนับสนุนซึ่ง

กันและกันมากขึ้น และที่สำคัญมากก็คือ มุ่งให้การจัดประถมศึกษา 6 ปี เป็นการศึกษาภาคบังคับ ให้แก่เด็กทุกคนที่เข้าเกณฑ์บังคับได้อย่างรวดเร็ว

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 นี้ เริ่มใช้พร้อมกับ **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524)** มีลักษณะเป็นแผนแม่บทที่วางกรอบ “นโยบายแห่งชาติ” ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีสาระสำคัญแตกต่างไปจากฉบับก่อน ๆ คือ เป็นแผนที่มุ่งสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยเน้นการลดความเหลื่อมล้ำในฐานะของบุคคลทางเศรษฐกิจ และมุ่งที่จะเสริมสร้างสวัสดิภาพทางสังคมแก่คนส่วนใหญ่ในชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) ได้กำหนดจุดประสงค์ในการพัฒนาประเทศแนวใหม่ โดยการปรับระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถรับกับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงของโลกในอนาคต ในขณะเดียวกันก็จะปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ให้มีการกระจายผลการพัฒนาให้ถึงมือชาวชนบทที่ยากจนให้ทั่วถึง และประสานงานพัฒนาเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับการบริหารความมั่นคงของประเทศ

ในขณะเดียวกัน **แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5** ก็มุ่งพัฒนาการศึกษาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ โดยมุ่งให้การศึกษาก่อให้เกิดการเสริมสร้างบุคคลให้มีความรู้ ความคิด และความสามารถในการประกอบอาชีพ มีจริยธรรม คุณธรรม ตลอดจนมีพละนาถายสมบูรณื รักและธำรงศิลปวัฒนธรรมและความเป็นไทยไว้ ตลอดจนก่อให้เกิดความสำนึกในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) (สมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี) กำหนดเป้าหมายการพัฒนาเป็นสองด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจและสังคม ในด้านเศรษฐกิจ มีเป้าหมายที่จะรักษาระดับการขยายตัวทางเศรษฐกิจให้เพียงพอที่จะรองรับกำลังแรงงานใหม่ที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากขึ้น ส่วนในด้านสังคม มีเป้าหมายคือ มุ่งพัฒนาคุณภาพของคนเพื่อให้สามารถพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า มีความสงบสุขและเป็นธรรมสำหรับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 เป็นแผนที่มุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ความคิด คุณธรรม พละนาถายสมบูรณื มีทักษะในการประกอบอาชีพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นกำลังในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 (ฉบับนายอนันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี) แม้ว่ากาพัฒนาการศึกษาในช่วงที่ผ่านมาจะบรรลุผลสำเร็จไปได้ระดับหนึ่ง แต่ผลการ

ศึกษายังพบว่า มีปัญหาอุปสรรคอีกหลายประการที่ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการศึกษาที่เป็นอยู่ ยังไม่สามารถสนองความต้องการในพัฒนาบุคคล ชุมชน ท้องถิ่น และประเทศ ซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วนั้นได้ดีเท่าที่ควร จึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา ทั้งในแง่ของหลักการ ความมุ่งหมาย แนวนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษา

ด้วยเหตุนี้ จึงมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 เพื่อให้มีการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้น การพัฒนาบุคคลใน 4 ด้านอย่างสมดุลและกลมกลืนกัน คือ ด้านปัญญา ด้านจิตใจ ด้านร่างกาย และด้านสังคม โดยเริ่มมีผลบังคับใช้ในช่วงของ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) ซึ่งเป็นแผนที่มุ่งให้ความสมดุลย์แก่การพัฒนาในทุกๆ ด้าน กล่าวคือ มุ่งรักษาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไว้ในอัตราที่เหมาะสม และมีเสถียรภาพควบคู่ไปกับการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมสู่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้มิให้เสื่อมโทรมลง (ปราชญา กล้าผจญ, ม.ป.ป. : 145 – 153)

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 มีนโยบายและแนวทางพัฒนาการศึกษาที่เร่งด่วน โดยจะเห็นได้จากการจัดการศึกษาของประเทศ ที่ผ่านมามีการพัฒนาขึ้นมาในระดับหนึ่ง ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ แต่ก็ยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่หลายประการ และมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติทั้งในแง่ของหลักการ ความมุ่งหมาย แนวนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อให้สนองความต้องการในการพัฒนาประเทศในอนาคตที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงได้จัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ขึ้น ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ให้ความ เห็นชอบในหลักการแล้ว พร้อมกันนั้นได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) นโยบายในแผนดังกล่าวที่เป็นเรื่องเร่งด่วนและควรให้ความสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535 : 1 – 4) มีดังนี้

1. เร่งปฏิรูประบบบริหารการศึกษา ให้หน่วยงานการศึกษาในส่วนภูมิภาคและสถานศึกษามีอำนาจในการบริหารและการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น รวมถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลการเงินและงบประมาณ และให้หน่วยงานบริหารส่วนกลางทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายการวางแผนระดับชาติ การส่งเสริมมาตรฐานการศึกษา การรับรองวิทยฐานะ

การคุ้มครองผู้รับการศึกษา และการให้ข้อเสนอแนะทางการศึกษาแก่สาธารณะ รวมทั้งให้ชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการศึกษา

การดำเนินงานจะต้องให้มีคณะกรรมการการศึกษาระดับจังหวัด ซึ่งมีผู้แทนองค์กรเอกชนและองค์กรท้องถิ่นร่วมเป็นกรรมการเพื่อวางแผนและจัดการศึกษาของจังหวัดให้มีประสิทธิภาพ ดำเนินการปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ ให้เอื้อต่อการใช้ทรัพยากรและการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติ ภูมิภาค ท้องถิ่นและชุมชน ตลอดจนสนับสนุนให้สถานศึกษามีฐานะเป็นนิติบุคคล มีระบบและโครงสร้างการบริหารที่เป็นอิสระโดยอยู่ในกำกับ

2. เร่งปฏิรูปการฝึกหัดครูและการใช้ครูทั้งในด้านการผลิตครู การพัฒนาครูและมาตรฐานวิชาชีพครู เพื่อให้ได้คนเก่ง คนดี เข้าสู่อาชีพครู มีระบบการผลิตและพัฒนาครูอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ มีมาตรฐานวิชาชีพที่ทำให้ครูเกิดความภาคภูมิใจและเป็นที่ยอมรับของสังคม

การดำเนินงานจะต้องพัฒนาวิทยาลัยครูจำนวนหนึ่งให้เป็นสถาบันเฉพาะทางที่มีความเชี่ยวชาญด้านวิชาชีพครู เป็นสถาบันวิจัยและพัฒนา รวมทั้งเป็นศูนย์วิชาการของวิชาชีพครู ปรับปรุงระบบการผลิตครูที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม มีเจตคติและอุดมการณ์ของความเป็นครูอย่างแท้จริง พัฒนาระบบการเลือกสรรและสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้คนดีคนเก่งเข้ามาเรียนและเข้าสู่อาชีพครู ปรับปรุงระบบการบริหารงานบุคคลในสายวิชาชีพครูให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของงานอาชีพครูรวมทั้งจัดระบบการพัฒนาครูทั้งก่อนประจำการและระหว่างประจำการ เพื่อให้ครูทุกคนได้มีโอกาสพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3. เร่งสนับสนุนและขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เด็กทุกคนได้เรียนให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อยกระดับคุณภาพของพลเมืองให้สูงขึ้น ให้มีความรู้ความสามารถที่จะนำมาใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างราบรื่น ภายใต้เงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

ในการดำเนินงานจะต้องเร่งดำเนินการ และสนับสนุนงบประมาณในเรื่องการจูงใจให้นักเรียนเข้าเรียนมากขึ้น เช่น การให้ทุนการศึกษา การแจกอุปกรณ์การศึกษา การส่งเสริมให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียน การประชาสัมพันธ์ให้ผู้ปกครองและเด็กเห็นความสำคัญของการศึกษารวมทั้งเร่งจัดบริการการศึกษานอกโรงเรียนในทุกรูปแบบ เพื่อให้เยาวชนและประชาชนที่เรียนไม่จบชั้นมัธยมศึกษาได้มีโอกาสพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถไม่น้อยกว่าผู้จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

4. เร่งจัดและขยายบริการระดับก่อนประถมศึกษาให้กว้างขวางอย่างมีคุณภาพเพื่อให้เด็กทุกคนมีโอกาสเข้ารับบริการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าเรียนประถมศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

ในการดำเนินงานจะต้องมีการขยายการจัดศูนย์พัฒนาเด็กให้กว้างขวางเปิดชั้นเด็กเล็กในโรงเรียนประถมศึกษาให้ครบถ้วน ประสานและร่วมกับเอกชนในการจัดชั้นอนุบาลให้มากขึ้น

5. เร่งส่งเสริมและสนับสนุนและประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ตลอดจนสร้างผู้นำชุมชนใหม่อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่น หลากหลายใน รูปแบบและวิธีการให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน และสังคม ทั้งสามารถจัดการศึกษาให้มีลักษณะต่อเนื่องตลอดชีวิต

ในการดำเนินงานจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา การวิจัย และการพัฒนาแหล่งความรู้ข้อมูลข่าวสารการรับและปรับใช้ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

6. เร่งจัดและขยายบริการการศึกษาข้อมูลทุกระดับและประเภทการศึกษา เพื่อให้ผู้ที่มีความบกพร่องทางร่างกายและจิตใจ รวมทั้งกลุ่มผู้เสียเปรียบทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมได้รับบริการการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ในการดำเนินงานจะต้องจัดและขยายการจัดบริการการศึกษาทั้งในลักษณะการจัดให้ผู้ที่มิมีปัญหาดังกล่าว ได้เรียนร่วมในสถานศึกษาโดยทั่วไป และการจัดตั้งเป็นสถานศึกษาขึ้นมาโดยเฉพาะตามความจำเป็น ตลอดจนให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาของกลุ่มบุคคลดังกล่าว

7. เร่งพัฒนาการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยปรับปรุงและส่งเสริมการเรียนการสอนทางด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ โดยตอบสนองการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคใหม่ และให้นำไปสู่การเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาประเทศและการรักษาคุณภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ในการดำเนินงานจะต้องพัฒนาหลักสูตร เนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอน วิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา ให้เน้นกระบวนการคิด วิเคราะห์และแก้ปัญหา รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าข้อเท็จจริง และการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิต

ประจำวัน และกำหนดให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนวิชาคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์จนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สร้างแรงจูงใจให้ผู้ที่มีความถนัดทางด้านวิทยาศาสตร์ได้เรียนทางด้านวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์มากขึ้น สนับสนุนให้สถาบันอุดมศึกษาลดกำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เพียงพอต่อการพัฒนาประเทศ รวมทั้งสร้างขีดความสามารถในการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่จำเป็นให้เกิดขึ้นในประเทศไทยและส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ประชาชนได้รับรู้อย่างรวดเร็วกว้างขวางและทั่วถึง

8. เร่งส่งเสริมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพให้กว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาที่เป็นความต้องการของกลุ่มคน และการฝึกอบรมด้านต่าง ๆ

ในการดำเนินงานจะต้องส่งเสริมบรรยากาศการลงทุนทางการศึกษาของเอกชนนับตั้งแต่การปรับบทบาทของรัฐจากการควบคุมให้เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนทางด้านวิชาการ และทรัพยากรตามความจำเป็น ตลอดจนปรับปรุงและยกเลิกกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาการศึกษาของภาคเอกชน รวมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนให้สถานประกอบการต่าง ๆ จัดบริการการศึกษาและฝึกอบรมเพื่อปรับกำลังคนให้เหมาะสม และเพื่อปรับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นและส่งเสริมสนับสนุนการวิจัยพื้นฐานในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน อันนำไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ

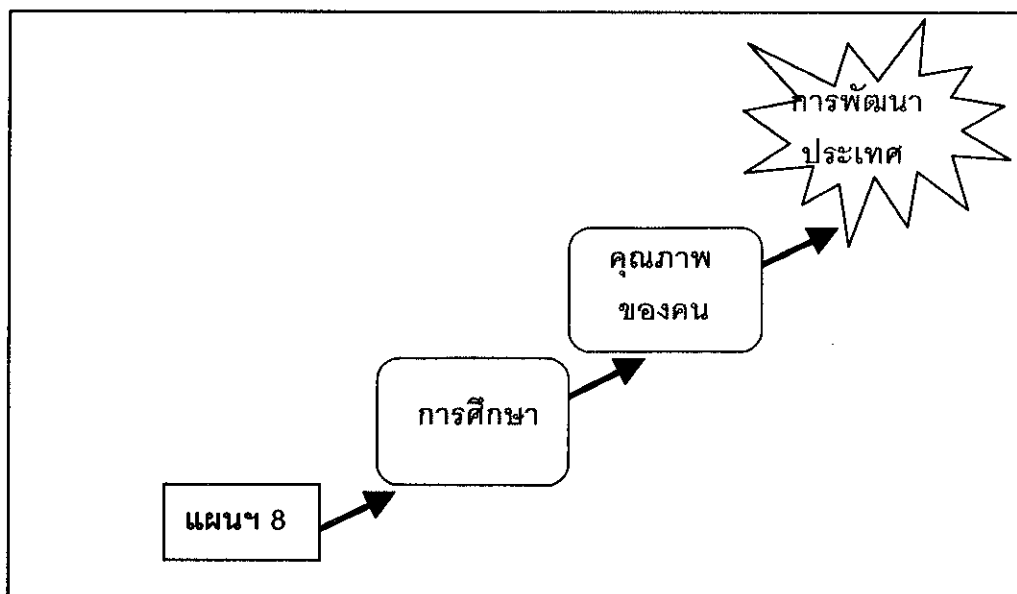
9. เร่งระดม จัดสรร เพื่อให้ทรัพยากรทางการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ให้นหน่วยงานการศึกษาประสานกับการวางแผนและดำเนินงานที่เกี่ยวกับการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาให้มากที่สุด จัดสรรงบประมาณการศึกษาของรัฐ โดยให้ความสำคัญแก่การศึกษาภาคบังคับการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน การจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม การส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน รวมทั้งการวิจัยและพัฒนามากกว่าการขยายการจัดการศึกษา

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544)

ในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ยึดความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นหลัก คือยึดการพัฒนา “คน” แต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ก็คือ ได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ด้านการศึกษาเน้นหนักลงไปทีคน ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ 4 เรื่องใหญ่ ๆ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 เป็นแผนแห่งความหวังและอนาคตของการพัฒนาคนเพื่อพัฒนาประเทศ ขณะนี้ไทยอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก โดยประเทศมาเลเซียได้พัฒนานำหน้าไทยไปไกลมาก แต่ที่เหนือกว่านั้นก็คือ สิงคโปร์ ซึ่งพัฒนาไปได้ไกลกว่าประเทศไทย 50 ปีแล้ว แม้แต่ประเทศเวียดนามก็มีความก้าวหน้าในเรื่องการพัฒนาคนสูงกว่าประเทศไทย คนเวียดนามมีอัตราส่วนการเรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษามากกว่าไทย เพราะฉะนั้น แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงเป็นแผนแห่งความหวัง และเป็นแผนแห่งอนาคตของเรา

แผนแห่งความหวังและอนาคต

เดิมเรามุ่งไปที่การพัฒนาประเทศ โดยลืมเรื่องการพัฒนาคุณภาพคน แต่ในแผนนี้จะเน้นมากในเรื่องคุณภาพของคน การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนอยู่แล้ว ฉะนั้น แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงมุ่งหวังให้ทุกหน่วยงานการศึกษานำแผนฉบับนี้ไปสู่การปฏิบัติ โดยใช้การศึกษาเข้ามาเป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพคน เพื่อให้คนไทยมีคุณภาพ และคนที่มีคุณภาพก็จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ

ประเด็นที่ 2 วิสัยทัศน์ของการศึกษาไทย ได้กำหนดไว้ 3 ประเด็น คือ

1) พัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ การศึกษามุ่งพัฒนาคนที่สมดุลทั้งร่างกาย ปัญญา จิตใจ และสังคม ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญ 3 เรื่อง คือ

(1) พัฒนาให้คนไทยมองกว้าง คิดไกล ใฝ่ดี เป็นผู้ใฝ่การเรียนรู้ รู้จักคิดและวิเคราะห์ ให้เหตุและผลเชิงวิทยาศาสตร์ มีความคิดรวบยอด มีจินตนาการ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

(2) พัฒนาคนไทยให้มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม เคารพและรักษากฎเกณฑ์ของสังคม

(3) พัฒนาคนไทยให้มีความรู้ความสามารถและทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในโลกยุคโลกาภิวัตน์ เช่น ภาษาต่างประเทศและคอมพิวเตอร์ เห็นความสำคัญของวิทยาการสมัยใหม่ควบคู่กับภูมิปัญญาไทย

2) การศึกษาสอดคล้องกับวิถีชีวิต การศึกษาที่จัดให้ควร สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาติ สอดคล้องกับความเป็นจริงในวิถีชีวิตของคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและคุณค่าในสังคมไทย เพื่อเสริมสร้างความเจริญเติบโตอย่างสมดุลทั้งด้านสังคม การเมือง การปกครอง รวมทั้งความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมของประเทศ ให้สามารถร่วมมือและแข่งขัน อันจะทำให้มีการกระจายรายได้ไปสู่ภาคชนบทมากขึ้น เป็นการขจัดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพิ่มศักยภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะการศึกษาจะต้องสร้างคนให้รู้จักการสร้างงานด้วยตนเอง มีโอกาสมีงานทำอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง

เดิมการจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับผู้จัดในระดับกระทรวงเป็นคนคิดและออกแบบ โดยไม่คำนึงถึงความต้องการของผู้เรียน ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด ความจริงแล้วการศึกษาเป็นเรื่องของทุกคน เป็นสิทธิของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ ถ้าเราแก้ปัญหาไม่ตกก็จะพบกับปัญหาเด็กหนีเรียนหรือออกจากโรงเรียน เพราะเป้าหมายการเรียนการสอนในห้องเรียนซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของพวกเขา

การศึกษาจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน สังคม และประเทศ และการศึกษาชิ้นนั้นจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถ้าสังเกตให้ดีจะพบว่าเราเรียนเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยการท่องจำ แต่ไม่สนใจแก้ปัญหาน้ำเสียหน้าโรงเรียน หรือแม้แต่กระทรวงผู้กำหนดหลักสูตรก็ยังปล่อยให้มือน้ำเสียอยู่ในกระทรวงเช่นกัน

3) แนวคิดหรือกระบวนทัศน์ในการพัฒนาการศึกษา จำเป็นต้องปรับเพื่อให้การจัดการศึกษารรลุดตามวิสัยทัศน์ที่พึงประสงค์ ดังนี้

(1) การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักการเรียนรู้ **รู้วิธีแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง** ในรูปแบบและวิธีการหลากหลายต่อไปได้ **และรักที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต** ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมยุคข้อมูลข่าวสารและสังคมแห่งการเรียนรู้

การเรียนรู้ในยุคต่อไปจะต้องเป็นการเรียนตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ไม่ใช่การเรียนรู้แบบมีคณสอน คณสอนจะช่วยให้เพียงช่วงหนึ่งของชีวิต แต่ตลอดเวลาดังหมดของชีวิตจะต้องเรียนด้วยตนเอง

(2) เป็นการศึกษาที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เรียนตามความต้องการของผู้เรียน ไม่ใช่เรียนตามความต้องการของครู ของกระทรวงศึกษาธิการ หรือของทบวงมหาวิทยาลัย และให้โอกาสผู้เรียนมีบทบาทในการพัฒนาตนเองให้เต็มตามศักยภาพ ให้ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมาตรฐานแทนการจำกัดตามศักยภาพของผู้จัดหรือหน่วยงานที่จัด และตระหนักถึงสิทธิที่ประชาชนพึงได้รับบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างน้อย

(3) มีรูปแบบการศึกษาที่ **ให้ทางออกและทางเลือกที่ดีแก่ทุกคน** เพื่อสนองความต้องการ ความสามารถ และความถนัดของผู้เรียน ตลอดจนข้อจำกัดและคุณลักษณะที่แตกต่างของบุคคล ไม่ใช่ถนัดอย่างหนึ่งแต่ต้องเรียนอีกอย่างหนึ่ง แม้ผู้เรียนจะมีทางเลือกในการศึกษามากขึ้น แต่ต้องเน้นให้ผู้เรียนรู้จักใช้วิจารณญาณในการเลือกช่องทางที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนา ศักยภาพและขีดความสามารถ และวุฒิภาวะความเป็นมนุษย์มากกว่าการมุ่งได้วุฒิมัธยมเป็นสำคัญ

(4) **ระดมสรรพกำลังทุกส่วนในสังคมเพื่อการศึกษา** ทุกส่วนของสังคมทั้งครอบครัว ชุมชน รัฐ เอกชน องค์กรเอกชน สื่อมวลชน จะต้องตระหนักถึงความรับผิดชอบร่วมกันในการจัดการศึกษาทุกขั้นตอน แทนการผลักภาระให้เป็นความรับผิดชอบของรัฐอย่างเดียว แต่รัฐต้องมีเจตจำนงแน่วแน่ที่จะสนับสนุนการลงทุน และสร้างโอกาสให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องและจริงจัง เพราะการศึกษาเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางสติปัญญาที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลและความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยส่วนรวมด้วย

ถ้าจะทำความฝันให้เป็นจริง เราจะต้องพยายามระดมทุกส่วนของสังคมเพื่อการศึกษาหรือ "ทุกคนเพื่อการศึกษา" (All for Education) ภายใต้แนวคิดที่ว่า "การศึกษาสำหรับทุกคน" (Education for All)

ประเด็นที่ 3 ยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ไปถึงวิสัยทัศน์ สิ่งที่เขียนไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ดี แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติที่ดี หรือแผนปฏิบัติการของหน่วยปฏิบัติ เช่น ทบวงมหาวิทยาลัยและกระทรวงศึกษาธิการ จะมีการนำไปสู่การปฏิบัติเป็นผลสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ การที่จะต้องทำรายละเอียดของวิสัยทัศน์ให้ชัดเจนและสมบูรณ์ว่าภายในปี 2544 ผู้เรียนจะมีลักษณะอย่างไร กระบวนการเรียนการสอนที่เราต้องการเห็นควรจะเป็นอย่างไร (รุ่ง แก้วแดง, 2543 : 46 – 52)

เมื่อพิจารณาสภาวะการศึกษาไทยในภาพรวมจนถึงบัดนี้จะเห็นได้ว่า การศึกษาไทยได้ก้าวมาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญและกำลังก้าวไปสู่อนาคตที่ท้าทาย ผลพวงจากรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในวงกว้าง ส่งผลให้มีการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ โดยเริ่มมีการปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นความสำคัญที่ผู้เรียนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตั้งแต่วันที่ 3 ตุลาคม 2545 เป็นต้นไป การปฏิรูปโครงสร้างการบริหารการศึกษาก็ได้เริ่มต้นขึ้นโดยการจัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการตามโครงสร้างใหม่ ซึ่งจะต้องกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาไปยังเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา

ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกคนจึงต้องเตรียมความพร้อมที่จะก้าวสู่โครงสร้างการจัดการศึกษาระบบใหม่ พร้อมกับการสานต่อพันธกิจหลักด้านการศึกษาที่ได้มีการริเริ่มไว้แล้ว นับตั้งแต่การดำเนินงานตามบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งบัดนี้ ได้มีการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การดำเนินงานไว้แล้วอย่างชัดเจน ทั้งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559)

ภาระกิจต่อไปจึงเป็นการบริหารแผนไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติ ซึ่งนอกจากจะเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลโดยตรงแล้ว ยังขึ้นอยู่กับหน่วยงานและสถาบันอื่น ทั้งในส่วนท้องถิ่น องค์การ ประชาคมและประชาชน เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

เพื่อให้การปฏิรูปการศึกษابรรลุผลสำเร็จ บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรยึดหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และดำเนินการตามกรอบนโยบายของแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559) เป็นแนวทางไปสู่การปฏิบัติ เนื่องจากแผนการศึกษาแห่งชาตินี้ เป็นการนำสาระของรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และแผนที่เกี่ยวข้อง

ข้อมาจัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว 15 ปี ซึ่งจะใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา ระยะ 5 ปีของหน่วยงานต่างๆ เช่น แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน แผนพัฒนาการอุดมศึกษา แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา เป็นต้น ตลอดจนแผนปฏิบัติการในระดับพื้นที่และสถานศึกษา ทั้งนี้การจัดทำแผนทุกแผนจะต้องมีความเชื่อมโยงสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาให้มีการบูรณาการในลักษณะองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่เดียวกันก็คำนึงถึงสภาพปัญหาความต้องการและวิถีชีวิตของคนไทยในท้องถิ่นต่าง ๆ

ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติล้วนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันให้มีการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 - 2559) จึงกำหนดให้มียุทธศาสตร์การนำแผนไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติ 6 ประการ คือ

1. การสื่อสารและประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน
2. การฟื้นฟูพลังเพื่อสร้างศักยภาพและความรู้ความสามารถในการประสานและจัดทำแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการทุกระดับแบบบูรณาการที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง
3. การบริหารแผนและการประสานแผนเพื่อให้เกิดการรวมพลังในการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ
4. การกำกับ / ติดตาม และประเมินผลเพื่อให้มีระบบการกำกับ ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย
5. การมีส่วนร่วมแบบบูรณาการ เพื่อส่งเสริมให้ทุกฝ่ายมาร่วมดำเนินการเป็นเครือข่ายในการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ
6. การเสริมแรงเพื่อเอื้อให้เกิดการจัดทำแผนแบบบูรณาการและการปฏิบัติตามแผน โดยเฉพาะการปรับระบบการจัดสรรงบประมาณที่ส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาในระดับต่าง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546 : 139 – 141)

สมหมาย จันทรเรือง (2544 : 205 – 227) ได้นำเสนอสาระเกี่ยวกับพัฒนาการของการศึกษาไทยในสหัสวรรษใหม่

พื้นฐานของกฎหมายการศึกษา แนวคิดในการปฏิรูปการเรียนรู้ในสหัสวรรษใหม่ เน้นให้ผู้เรียนมีลักษณะที่พึงประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ การเป็นคนดี คนเก่ง และคนที่มีความสุข

คนดี คือ คนที่ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีเหตุผล ซื่อสัตย์ ขยัน พากเพียร ฯลฯ และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติสุข

คนเก่ง คือ คนที่มีศักยภาพสูงในการดำเนินชีวิต มีความรอบรู้กว้างขวาง มีความคิดสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม เป็นคนทันสมัย และทำประโยชน์กับตนเอง สังคม และประเทศชาติ

คนที่มีความสุข คือ คนที่มีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ หรือมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง จิตใจแจ่มใส มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดและรู้จักดำรงชีวิตอย่างพอเหมาะพอเพียง

การปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อจะทำให้เกิดคนดี คนเก่ง และคนที่มีความสุข เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยและนับเป็นพัฒนาการทางการศึกษาไทย ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องช่วยกันสนับสนุนให้เกิดขึ้นเพื่อการพัฒนาคนรุ่นใหม่และผู้เรียนในระบบเดิม ให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้อย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกยุคโลกาภิวัตน์

พัฒนาการการศึกษาในสหัสวรรษใหม่ยังมีการปฏิรูปการศึกษาที่ต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จ เป็นประเด็นหลักหรือประเด็นสำคัญ โดยแบ่งได้ 3 ด้าน ได้แก่ การปฏิรูปโครงสร้าง (Structure Reform) คือ การยุบหน่วยงานหลักจาก 3 หน่วยงาน เหลือเพียงหน่วยงานเดียว การปฏิรูประบบ (System Reform) คือ การจัดทำระบบประกันคุณภาพ และการปฏิรูปกระบวนการ (Process Reform) คือ การปฏิรูปการเรียนการสอน และระบบบริหารการศึกษา

การปฏิรูปโครงสร้าง (Structure Reform) เป็นการปรับการบริหารและการจัดการศึกษาที่เคยสังกัดอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มาขึ้นตรงกับกระทรวงใหม่ คือ กระทรวงศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยโครงสร้างการบริหารมีลักษณะที่สนับสนุนให้องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ของสังคม เข้ามามีส่วนในการบริหารและจัดการศึกษา

การปฏิรูประบบ (System Reform) ได้แก่ การจัดทำระบบประกันคุณภาพที่มีสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา เป็นหน่วยงานกลางในการกำหนดเกณฑ์และวิธีการประเมินผลคุณภาพการศึกษา เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและการยอมรับจากสังคมทั่วไป

การปฏิรูปกระบวนการ (Process Reform) เป็นการปฏิรูปการเรียนการสอนและระบบบริหารการศึกษา โดยเน้นผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด หรือเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิรูปวิชาชีพครูและการปฏิรูปการเรียนรู้ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนการบริหารสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ เฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษา ได้กำหนดให้มหาวิทยาลัยของรัฐ

ออกนอกระบบราชการ เพื่อให้มีความคล่องตัวในการบริหาร อันนำไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ ที่ทัดเทียมกับนานาชาติ

พัฒนาการทั้งหมดนี้มีพื้นฐานรองรับโดยกฎหมายทางการศึกษาทั้งที่ตราออกใช้ บังคับแล้ว และที่กำลังดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ประกอบกับแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติอีกส่วนหนึ่งด้วย

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และกรรมการของสภามหาวิทยาลัย ได้เสนอแนวคิดเรื่องการศึกษาและพัฒนากิจการดำเนินการศึกษาของประเทศไทย โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาปฏิรูปการศึกษา สรุปได้ดังนี้

การศึกษาปฏิรูปการศึกษามีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ

- (1) เป็นการศึกษาเพื่อคนทั้งหมด (Education for All)
- (2) สังคมทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education)
- (3) เป็นการศึกษาที่แก้ปัญหาทั้งหมด (Education for All Problems)

แนวความคิดหลักในเรื่องการศึกษาปฏิรูปการศึกษามี 3 ส่วน คือ

- ปฏิรูประบบการศึกษา
- ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้
- ปฏิรูปการจัดการศึกษา

สร้างกลไกจัดการเพื่อเป็นเครื่องมือของการปฏิรูปมีแนวความคิดหลัก คือ

- กระจายอำนาจให้คิดเอง ทำเอง ให้มากที่สุด
- สร้างแรงจูงใจให้มีการริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ ๆ
- สร้างกลไกสนับสนุนความเข้มแข็งทางวิชาการ
- มีการประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ อันย้อนกลับไปมีผลสร้างแรงจูงใจของผู้ปฏิบัติ

ยุทธศาสตร์เพื่อการดำเนินงาน มี 10 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การมีส่วนร่วมของคนทั้งประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 เปิดและสร้างโอกาสการเรียนรู้ทั่วประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมบทบาทของชุมชน ประชาคมและสร้างประชาคม (Civil Society)

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมบทบาทของวัด และกองทัพ

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ส่งเสริมสื่อเพื่อการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 6 ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดความเข้มแข็งทางปัญญา

ยุทธศาสตร์ที่ 7 ส่งเสริมความเข้มแข็งทางวิชาการการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 8 บทบาทภาคธุรกิจในการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 9 ปฏิรูปการบริหารจัดการการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 10 ปฏิรูปการศึกษาเป็นรายจังหวัด

ยุทธศาสตร์การนำแผนการปฏิรูปการศึกษาสู่การปฏิบัติ

“ต้องสร้างพลังเจตนารมณ์ของสังคมร่วมกันทั้งประเทศ เพื่อให้การศึกษาเป็นประเด็นทางการเมือง (Political Issue) และการสร้างกระแสให้เกิดพลังเจตนารมณ์ได้นั้น จะต้องมีการสร้างความรู้จริงและการมีส่วนร่วมของสังคม (Social Learning และ Social Participation) จึงจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาประสบผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น” โดยมีแนวทางในการปฏิรูปการศึกษา 9 แนวทาง คือ

1. **สร้างสัมมาทิฐิเกี่ยวกับการศึกษา** ในสังคมเห็นว่าการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่การท่องหนังสือ แต่เป็นการสร้างปัญญาที่จะช่วยแก้ปัญหาในทุก ๆ ด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม และเป็นทางออกหรือความหวังของประเทศ

2. **สร้างเจตนารมณ์ร่วมกัน** โดยหยิบยกประเด็นปัญหาการศึกษาที่ประชาชนให้ความสนใจ 4 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง การเข้าโรงเรียนที่มีคุณภาพดี ปัจจุบันประชาชนเดือดร้อนในการหาโรงเรียนที่มีคุณภาพดีให้บุตรหลานได้เข้าเรียน จึงต้องปฏิรูปการศึกษาให้มีโรงเรียนที่มีคุณภาพดีจำนวนมากขึ้น

ประการที่สอง การสอบคัดเลือก (Entrance Examination) ประชาชนเดือดร้อนอันเนื่องมาจากการสอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ จึงต้องปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้ทุกคนได้เข้าเรียน โดยจัดตั้งมหาวิทยาลัยรูปแบบใหม่และอาจขอพระราชทานนามว่า “มหาวิทยาลัยภูมิพลมหาราช” และปฏิรูปการเรียนการสอนโดยเชิญคนเก่ง ๆ ทั่วประเทศมาสอนและเผยแพร่ทางสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ ให้คนทั้งประเทศได้เรียน และเชื่อมโยงข้อมูลกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกรับปริญญาจากมหาวิทยาลัยใดก็ได้ นอกจากนี้ควรจัดให้มีวิทยาลัยชุมชน (Community College) ในทุกจังหวัด เพื่อรองรับนักเรียนที่จะจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอีก

2 – 3 ปีข้างหน้า ซึ่งจะมีจำนวนถึง 6 – 7 แสนคน โดยให้มีความเชื่อมโยงกับสถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยภูมิพลมหาราช

ประการที่สาม การพัฒนาสมรรถนะทางปัญญาให้เข้มแข็ง เพื่อให้ประเทศไทยสามารถแข่งขันกับต่างประเทศได้

ประการที่สี่ สร้างจริยธรรมและศีลธรรมให้เกิดขึ้นด้วยการศึกษา

3. **ทำสัญญาประชาคม** โดยทำเป็นพิธีกรรม ให้ทุกฝ่ายทั้งรัฐบาล นักการเมือง ภาคเอกชน ชุมชน และประชาชน ร่วมกันลงนามในสัญญาประชาคมว่าจะทำให้การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของแผ่นดิน โดยกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธาน

4. **ทำแผนปฏิบัติการร่วมกัน** โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา ภาคธุรกิจ องค์กรเอกชน กองทัพ ฯลฯ

5. **ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้** เปลี่ยนจากการเรียนรู้ในปัจจุบันที่เน้นการท่องจำและเน้นหลักสูตรวิชาเป็นตัวตั้ง ไปเป็นการพัฒนาครูและพัฒนาการเรียนการสอน โดยยึด "ผู้เรียน" เป็นตัวตั้ง เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างมีความสุข มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และพัฒนาทางจิตใจ

6. **จัดระบบการเงินการคลังเพื่อการศึกษา** โดยให้สังคมร่วมกันตัดสินใจว่าจะนำรายได้ของประเทศมาใช้เพื่อการศึกษาเป็นสัดส่วนเท่าใด และจะระดมเงินมาจากทางใดบ้าง จะเก็บค่าเล่าเรียนอย่างไร และให้อำนาจโรงเรียนตัดสินใจในการใช้จ่ายเงินเพื่อการศึกษาได้มากขึ้น เพราะการศึกษาเป็นเรื่องของทุกคนทุกฝ่าย (All for Education) ไม่ใช่เรื่องของกระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัยเท่านั้น กระทรวงการคลังและธนาคารแห่งประเทศไทยต้องร่วมคิดในเรื่องนี้ด้วย

7. **ประเมินสถานภาพการศึกษาไทยทุกปี** โดยจัดทำเป็นรายงานพร้อมทั้งข้อเสนอแนะเสนอต่อคณะรัฐมนตรีและรัฐสภา

8. **จัดให้มีสัมมนาการศึกษาแห่งชาติ** โดยมีผู้แทนจากทุกฝ่าย และจัดประชุมประจำปีเพื่อรับฟังรายงานสถานภาพการศึกษาไทยและให้ข้อเสนอแนะ

9. **ออกกฎหมายปฏิรูปการศึกษาไทย** โดยศึกษาจากกฎหมายการปฏิรูปการศึกษาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และพิจารณาสภาพการศึกษาไทยที่ต้องการ โดยมีส่วนร่วมจากนักการเมืองและฝ่ายรัฐบาล (รุ่ง แก้วแดง, 2543 : 22 – 30)

วิชัย ตันศิริ (2544 : 3 – 7, 10 – 13) โดยกล่าวถึงพัฒนาการทางการวางแผนการศึกษาของประเทศไทย พอสรุปได้ดังนี้

นับจากการก่อตั้งสภาการศึกษา เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 จนถึงปัจจุบัน ประวัติการวางแผนการศึกษาของประเทศไทย ได้วิวัฒนาการไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก ในขณะนั้นสังคมโลกเป็นยุคเริ่มต้นของการพัฒนาเศรษฐกิจ เจตนารมณ์ทางการเมืองถูกกำหนดออกมาเป็นนโยบายรัฐ โดยกระบวนการวางแผนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจเท่ากับการเพิ่มรายได้ประชาชาติ หรือ (G N P) และการเพิ่มรายได้ประชาชาติเท่ากับการเพิ่มผลผลิตด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และบริการ และการเพิ่มผลผลิตดังกล่าวจะต้องมีทั้งเงินทุนและกำลังคน ฉะนั้นการพัฒนากำลังคนจึงเป็นประเด็นหลัก และเป็นเป้าหมายของการวางแผนพัฒนาในระยะแรก

ในประเทศไทย การจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสภาการศึกษาก็มีพื้นฐานมาจากแนวคิดดังกล่าว ข้อสมมติฐานของแนวการวางแผนกำลังคนมีพื้นฐานจากแนวคิดและหลักการง่าย ๆ ที่ว่า หากจะใช้ทรัพยากรที่จำกัดในการจัดการศึกษา ก็ควรกำหนดทิศทางการศึกษาให้แน่ชัด เช่น จะผลิตกำลังคนด้านวิศวกรรมเทคโนโลยี แพทย์ นักกฎหมาย ฯลฯ ในปริมาณเท่าใดใน 5 – 10 ปีข้างหน้า จึงจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจตามเป้าหมายได้ ...

อย่างไรก็ตาม แนวคิดด้านการวางแผนพัฒนาการศึกษาเพื่อการเศรษฐกิจนั้นมิได้เป็นแนวทางเพียงแนวเดียว ยังมีแนวทางอื่น ๆ อีก เช่น แนวทางที่ใช้ความต้องการของสังคมเป็นหลักการวางแผนและแนวทางของผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ (Rate of Return Approach)

สำหรับแนวทางความต้องการของสังคม (Social Demand Approach) นั้น อังกฤษเป็นตัวอย่างที่ใช้แนวทางนี้ ลอร์ด โรบิน ประธานคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาของอังกฤษ สมัยสงครามโลกได้เสนอแนวทางนี้ โดยเปิดตลาดเสรีในการรับนักศึกษาเข้าเรียนต่อระดับหลังมัธยมศึกษา โดยไม่กำหนดจำนวนแต่ละสาขา แต่ในการคัดเลือกนักศึกษาเข้าศึกษาต่อมีเกณฑ์การประเมินเข้มงวดมาก ที่ว่าเปิดตลาดเสรีก็ไม่เสรีแต่อย่างใด

ในประเทศไทยเมื่อเกิดการจัดตั้งมหาวิทยาลัยรวมค่าแห่ง และต่อมามหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช แนวการรับนักศึกษาแบบเปิดโดยไม่ต้องสอบแข่งขันน่าจะเป็นการใช้แนวทางของ "ความต้องการของสังคม" เป็นหลักของการจัดการศึกษาที่เปิดเสรียิ่งกว่าอังกฤษในสมัยลอร์ด โรบิน

แนวทางที่เรียกว่า “ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ” (Rate of Return approach) เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ซึ่งค่อนข้างจะคนละตระกูลกับแนวทางของการวางแผนกำลังคน แนวทางนี้คำนวณผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการศึกษาระดับต่าง ๆ และสาขาต่าง ๆ โดยคำนึงถึงรายได้ทางเศรษฐกิจที่จะขึ้นแก่ผู้เรียน (หลังจากจบการศึกษาแล้ว) จนตลอดชีวิตการทำงาน หากผลตอบแทนสูง เช่น เกินอัตราดอกเบี้ยเมื่อเปรียบเทียบกับการลงทุนทางการศึกษาก็จะถือว่าคุ้มค่าและน่าจะลงทุน

ในประเทศไทย นักเศรษฐศาสตร์ชื่อดัง ดร.มาร์ค บลาวก์ (Mark Blaug) ได้นำมาเผยแพร่ในประเทศไทยและได้ทำการวิจัยแนวนี้ร่วมกับสภาการศึกษาในช่วง ค.ศ. 1970 และต่อมาก็มีนักเศรษฐศาสตร์อื่น ๆ ในประเทศไทยได้วิจัยแนวนี้อีก เช่น ดร. ศุภชัย พานิชภักดิ์ และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในช่วง 1 – 2 ปีที่แล้ว ก็ทำการศึกษารื่องนี้เช่นกัน ผลการศึกษาของนักวิจัยในชุดต่าง ๆ มักจะปรากฏออกมาไม่ใคร่จะตรงกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะตัวอย่างคนละพื้นที่ เป็นต้น

สำหรับงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติปีล่าสุด อัตราผลตอบแทนที่คำนวณได้คือ ระดับประถมศึกษา ร้อยละ 5.69 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 12.57 ระดับปวช. ร้อยละ 7.15 ระดับ ปวส. ร้อยละ 5.97 และระดับปริญญาตรี ร้อยละ 14.23 และ 28.03 สำหรับสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล และวิทยาลัยครู ตามลำดับ

การวิจัยศึกษาเรื่องผลตอบแทนทางเศรษฐกิจนี้ อาจเป็นประโยชน์ในการนำมาประกอบการพิจารณาที่จะกำหนดการขยายตัวของแต่ละระดับการศึกษา โดยไม่พิจารณาแต่ละสาขา ซึ่งต้องให้การพยากรณ์กำลังคนแต่ละสาขา ฉะนั้นหากจะใช้ควบคู่กับแนวทางวางแผนกำลังคนก็ย่อมได้

อย่างไรก็ตาม ในข้อเท็จจริงของสังคมไทยในช่วง 20 ปีที่แล้ว เราไม่ได้เคร่งครัดกับแนวทางเหล่านี้ ระดับอุดมศึกษาในช่วงของจัดทำแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2521 – 2525) เราคำนึงถึงอัตราการว่างงานของบัณฑิตในบางสาขา และอัตราการมีงานทำของสาขาต่าง ๆ และนำมาประกอบการกำหนดอัตราเพิ่ม ส่วนในระดับประถมและมัธยมศึกษา หลักสำคัญของการวางแผนคือศึกษาแนวโน้มของการเข้าเรียน และการศึกษาต่อในระดับชั้นต่าง ๆ ประกอบกับนโยบายที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับให้ได้ร้อยละแปดสิบ และเพิ่มการรับระดับมัธยมศึกษา ซึ่งในกรณีหลังนี้ได้กลายเป็นความห่วงใยของรัฐบาลในช่วงของแผนพัฒนา ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ที่ 6 และที่ 7

นอกจากการขยายเชิงปริมาณในระดับล่างแล้ว นโยบายหลักที่สำคัญของการวางแผนคือ เรื่องความเสมอภาค ซึ่งเป็นแนวคิดและหลักการที่เป็นยาคำแทรกอยู่ในการวางแผนแทบทุกฉบับใน สมัย 20 ปีที่แล้ว การวิจัยค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาระดับต่าง ๆ ก็มักจะพิจารณาเรื่องความ เสมอภาคของโอกาสระหว่างชาวชนบทและชาวเมือง นโยบายขยายการศึกษาก็ยึดแนวของการ ขยายโอกาส เพื่อความเสมอภาคเป็นหลักอยู่เสมอ

นอกจากนั้น นักการศึกษาส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะยอมรับแนวทางการวางแผนการศึกษาที่มุ่ง เศรษฐกิจเป็นหลัก แต่จะพิจารณาว่าการศึกษานั้นเป็นภารกิจที่มีหลายจุดมุ่งหมายทางสังคม มีทั้งการเสริมให้เป็นคนดี สร้างคนให้มีวัฒนธรรม สร้างคนให้อยู่ในสังคมอย่างมีสันติสุข เป็นต้น ส่วนผู้ที่คือนักอุดมการณ์ทางการเมือง ก็อาจจะมองดูการศึกษาว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะยก ฐานะทางความคิดของคนและยกฐานะทางสังคม การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือในการลดช่องว่าง ระหว่างชนชั้น

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรมจะมีอิทธิพลต่อการศึกษา มนุษย์มากน้อยเพียงใด ก็อาจจะขึ้นกับกระแสแนวคิดของแต่ละยุคสมัย

เอเดรียน เวสเปอร์ (1992 : 233 - 244) ผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกได้เสนอแนะการ วางแผนแนวทางใหม่ คือ วิธีการของการวางแผนแบบปฏิสัมพันธ์ (Interactive Planning) หรือ อาจจะเรียกว่าการวางแผนโดยให้ผู้ปฏิบัติมีส่วนร่วม และมีส่วนสำคัญ ผู้วางแผนส่วนกลางควร กำหนดบทบาทของตนเองให้เป็นผู้ส่งเสริมมากกว่าเป็นผู้สั่งการลงไป องค์ประกอบของรูปแบบนี้ ได้แก่ 1) จัดระบบการเรียนรู้ที่มีระบบ 2) ใช้วิธีการแทรกแซงทางอ้อม 3) วิเคราะห์องค์การของ สถาบันการศึกษา และ 4) การพัฒนาครูและผู้บริหารอย่างมีระบบ

แนวคิดของผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกอาจจะค่อนข้างเป็นนามธรรมเพราะผู้เขียนเพียง สรุปมา หากจะให้เห็นเป็นรูปธรรม อาจจะอธิบายได้โดยวิธีการยกตัวอย่างที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กำลังทำอยู่ 2 โครงการ

ตัวอย่างแรกคือ โครงการกำหนดแนวทางหรือยุทธศาสตร์เพื่อขยายเครือข่ายการ เรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้เป็นนโยบายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 แต่มีความหมายอย่างไร คงแปลกกันต่าง ๆ นานา ในลักษณะหนึ่งสำนักงานฯ ได้มองดูกระบวนการเรียนรู้ของชาวชนบทไทย ตามสภาพของสังคมและสิ่งแวดล้อมของเขาโดยอาจจะมีผู้รู้ เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นแกนนำโดย ธรรมชาติ สำนักงานฯ เพียงแต่ไปศึกษาวิเคราะห์ วิจัย กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ และพยายาม

จะวิเคราะห์รูปแบบ ตลอดจนเนื้อหาสาระ เพื่อหวังจะสามารถขยายผลการเรียนรู้แบบนอกระบบ เช่นนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ภายหลังจากที่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์กรณีต่าง ๆ เหล่านี้ในจังหวัดต่าง ๆ โดยนักวิจัยท้องถิ่นแล้ว ก็ได้นำความรู้และข้อเท็จจริง ตลอดจนข้อคิดเห็นมาประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนบทเรียนกัน ขึ้นต่อไปก็นำแนวคิด ข้อสังเกต ผลการศึกษาไปแลกเปลี่ยนกับแกนนำของชาวบ้าน หรือกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน แบบโรงเรียนชาวบ้านของผู้ใหญ่ผาย ที่จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น นอกจากนั้นแล้ว สำนักงานฯ ยังส่งเสริมให้เกิดหน่วยวิจัย ค้นคว้าที่สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ โดยจะวิจัยค้นคว้าปัญหาของการพัฒนาชนบทตามแนวทางที่ผู้นำชนบทสนใจและดำเนินการอยู่ เพื่อที่จะเป็นระบบคลังสมอง ในรูปแบบนี้ สำนักงานฯ จำกัดบทบาทของตนเองเป็นเพียงผู้รวบรวมข้อมูลศึกษาวิเคราะห์ส่งเสริมให้ชาวบ้านได้พบปะแลกเปลี่ยนข้อคิดกัน ส่งเสริมให้นักวิจัยท้องถิ่นได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ตลอดจนทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงโครงการในพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง

ตัวอย่างดังกล่าวนี้อาจเป็นรูปแบบหนึ่งของการวางแผนแบบปฏิสัมพันธ์ตามความหมายบางส่วน ของ ดร.เอเดรียน เวสเปอร์ เพราะมีครบองค์ 4 ได้แก่ จัดระบบการเรียนรู้ของหน่วยวางแผน การแทรกแซงแบบทางอ้อม การวิเคราะห์องค์การและการพัฒนาส่งเสริมผู้ปฏิบัติ

บทบาทใหม่ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในเรื่องกำหนดยุทธศาสตร์ การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งจะเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการเรียนรู้และการศึกษาของไทยในทศวรรษหน้า การส่งเสริมให้เกิดการวางแผนแบบปฏิสัมพันธ์ โดยผู้ปฏิบัติและชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริง แต่ยังมีบทบาทที่สำคัญอีกหลายประการในการวางแผนระดับชาติ เช่น การวิเคราะห์แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่มักเรียกกันว่าวิสัยทัศน์ การพิจารณาบทบาทของการศึกษาทั้งระบบที่สอดคล้องกับภาคเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรการเงินจากภาครัฐและเอกชน การกำหนดแนวทางและปรัชญาการศึกษาในแต่ละระดับมีความสอดคล้องกันอย่างไรในสถานะของการเปลี่ยนแปลงแบบโลกาภิวัตน์นี้ ส่วนไหนคือส่วนเฉพาะชาติ สังคม และภูมิภาค หรือท้องถิ่นของเรา ส่วนไหนคือสากล นี่เป็นส่วนของการพิจารณาในแง่ปรัชญามุ่งหมาย และที่สำคัญเมื่อการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบเป็นเป้าหมายและแนวโน้มแห่งยุค อะไรคือองค์ประกอบที่ทำให้เรายึดโยงอยู่กันได้เป็นระบบเดียวกัน สังคมเดียวกันและชาติเดียวกัน โดยสรุปยิ่งเรากระจายอำนาจก็ยิ่งยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ

โดยสรุปจากอดีตถึงปัจจุบันสู่อนาคต กระบวนการวางแผนและการกำหนดนโยบายได้วิวัฒนาการไปมาก จากเดิมที่เน้นการวางแผนกำลังคนได้ปรับไปตามสภาพของเหตุการณ์ ผสมผสานกับแนวทางของความต้องการของสังคม การวิเคราะห์แนวโน้มของการจ้างงาน หลักของความเสมอภาค หลักของการจัดการศึกษาภาคบังคับ การศึกษาพื้นฐานและการสร้างความเป็นพลเมืองที่ดี ไม่มีแนวทางหนึ่งทางใดที่ครอบคลุมความคิดของนักจัดการศึกษา อย่างไรก็ตามในช่วง 10 ปีที่แล้วมานี้ ระบบเศรษฐกิจไทยได้กลายเป็นระบบเปิดมากยิ่งขึ้น และเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์มากยิ่งขึ้น แนวทางการกำหนดเป้าหมายทางการศึกษาโดยพึงกลไกการตลาดก็เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น จึงต้องมีการกระจายอำนาจการจัดการให้สถานศึกษามากยิ่งขึ้นเพื่อสามารถวางแผนในเชิงยุทธศาสตร์ได้ หรือในระดับล่างก็สามารถให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น เทคนิคการวางแผนในยุคสมัยใหม่จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

1.3 ปรัชญาการศึกษาไทย

ความหมายของปรัชญา

ความหมายของคำว่าปรัชญา ในที่นี้จะแยกวิเคราะห์ออกเป็น 2 นัย คือ ความหมายตามรูปศัพท์และความหมายตามทัศนะของนักปรัชญา คือ

1. ความหมายตามรูปศัพท์

ความหมายตามรูปศัพท์ที่นำมาพิจารณาจากคำ 2 คำ คือ "PHILOSOPHY" ตามที่ใช้กันทั่วไปในภาษาอังกฤษ และคำว่า "ปรัชญา" ตามที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า "PHILOSOPHY" ในภาษาอังกฤษนั้นมีรากเดิมมาจากภาษากรีก อันเป็นต้นกำเนิดของวิชาปรัชญาฝ่ายตะวันตก ได้แก่ คำว่า PHILOSOPHIA ซึ่งเป็นคำสนธิระหว่าง 2 คำ คือคำว่า PHILO ซึ่งแปลว่า "ความรัก ความสนใจ ความเลื่อมใส" (สวามี สัตยานันทบุรี, 2514) กับคำว่า SOPHIA ซึ่งแปลว่า "ความรู้ ความปราดเปรื่อง" เมื่อรวม 2 คำเข้าด้วยกันก็จะได้คำแปลว่า "ความรักในความรู้" ส่วนคำว่า PHILOSOPHER นั้นก็หมายถึง PHILO = (LOVER) กับ SOPHIA (ความปราดเปรื่อง) อันพอจะอนุมานตามความหมายภาษาไทยว่าเป็นนักปราชญ์นั่นเอง

คำว่า "ปรัชญา" ที่เป็นรูปศัพท์ใช้ในภาษาไทยนั้น ส. ศิวรักษ์ ได้ให้อธิบายไว้ว่า คำนี้เข้าใจว่าพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นจากคำว่า PHILOSOPHY (ส. ศิวรักษ์, 2516 : 14) ในลักษณะเช่นนี้ก็พึงเข้าใจว่าเป็นการบัญญัติศัพท์เพื่อให้

มีคำที่ใช้ในภาษาไทย ที่พอเทียบเคียงได้กับภาษาต่างประเทศโดยอนุโลมเท่านั้น แต่ความหมายของคำทั้งสองภาษานี้หาได้มีความหมายที่ตรงกันอย่างแท้จริงทีเดียวไม่ กล่าวคือคำว่า PHILOSOPHY ตามนัยแห่งความหมายของคำในภาษาอังกฤษแปลว่า ความรักในความรู้ หรือ LOVE OF WISDOM ส่วนคำว่า "ปรัชญา" นั้นเมื่อได้วิเคราะห์ความหมายตามรูปศัพท์แล้วมิได้มีส่วนใดที่จะพาดพิงไปถึงเรื่อง "ความรัก" ดังที่เป็นความหมายตามรูปศัพท์ของภาษาอังกฤษเลย ดังจะขอยกเอาอรรถาธิบายของ **สวามี สัตยานันทบุรี** ซึ่งได้วิเคราะห์ไว้อย่างชัดเจนมาให้พิจารณา ดังที่คำว่าปรัชญาเป็นคำสันสกฤตประกอบด้วยรูปศัพท์ 2 ศัพท์ คือ "ปร" หมายถึง ประเสริฐ และ "ชญา" หมายถึง ความรู้ ดังนั้นปรัชญาจึงหมายถึง ความรู้อันประเสริฐ แต่ความรู้อันประเสริฐที่กล่าวถึงนี้หมายถึงอะไร ปัญหานี้เป็นแม่บทที่จะอธิบายถึงความหมายแห่งปรัชญา ตะวันออกธรรมดามีว่า ความรู้เกิดจากความอยากรู้ เนื่องจากเราอยากรู้อะไร ๆ เราจึงพยายามที่จะรู้แล้วจึงหาผลสำเร็จในความรู้สิ่งนั้น ๆ เป็นพื้นก่อนแต่ความรู้ทุกชนิดย่อมไม่มีที่สิ้นสุด อวดานแห่งความรู้ในสรรพสิ่งทั่วไปย่อมไม่มี เมื่อเราหาความรู้ในสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้ว เราย่อมพยายามที่จะหาความรู้ในสิ่งอื่น ๆ ต่อไปโดยลำดับ ดังนั้นการหาความรู้จึงนับว่ายังไม่บรรลุถึงขีดสุด เมื่อเราบรรลุถึงความรู้ขั้นที่สูงสุดนั้นแล้ว ความอยากรู้ก็ย่อมสูญหายไปทันที เพราะไม่มีสิ่งใดเหลือไว้สำหรับให้เราอยากรู้จักต่อไป คือ ความรู้ขั้นสูงสุดนั้นนับได้ว่าเป็นความรู้อันประเสริฐโดยแท้จริง ซึ่งตามคำบรรยายของฝ่ายปราชญ์ตะวันออกให้ชื่อจำกัดไว้ว่า "ปรัชญา" (**สวามี สัตยานันทบุรี**, 2514 : 3 – 5)

ตามทัศนะที่ได้ยกมานี้จะช่วยให้เห็นความแตกต่างระหว่างความหมายของคำ "PHILOSOPHY" (ความรักในความรู้) กับคำ "ปรัชญา" (ความรู้อันประเสริฐ) ในลักษณะที่ว่า "PHILOSOPHY" นั้นเป็น "การค้นคว้าหาทางที่จะไปจากความสงสัย ฝ่ายปรัชญา ได้แก่ ความรู้ที่เกิดขึ้นภายหลังเมื่อสิ้นความสงสัยแล้ว" ดังนั้นจึงพอจะเข้าใจได้ว่า คำปรัชญาซึ่งเราถือว่าเป็นคำแปลจากคำ "PHILOSOPHY" นั้นเป็นเพียงการกำหนดสื่อความหมายระหว่างสองภาษา โดยการอนุโลม เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันว่าเรากำลังพูด กำลังศึกษาในเรื่องเดียวกัน ส่วนความหมายที่แตกต่างกันตามนัยของรูปศัพท์ทั้งสองภาษานั้นก็ยกไว้ส่วนหนึ่งต่างหาก นอกจากความหมายโดยนัยของรากศัพท์ของทั้งสองภาษาจะแตกต่างกันดังกล่าวแล้ว สารเนื้อหาตลอดจนลักษณะของปรัชญาฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออกยังแตกต่างกันอีกด้วย ข้อแตกต่างนี้ก็จะระบุไว้แล้วโดยชัดแจ้งในความหมายตามรากศัพท์ กล่าวคือ "PHILOSOPHY" (ฝ่ายตะวันตก) ตาม

รากศัพท์ที่มีความหมายว่า “ความรักในความรู้” หรือ “ความรักในปัญญา” นี้เป็นลักษณะของปรัชญาตะวันตกโดยแท้ เราจะเห็นลักษณะนี้อย่างเด่นชัดในปรัชญากรีกทั้งหลาย รวมทั้งที่ไม่ค่อยจะมีชื่อนักไปจนถึงปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ เช่น ธาเลส โซคราติส เพลโต จนถึงอริสโตเติล ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความรักและใฝ่หาความรู้ทั้งสิ้น ส่วนความรู้หรือคำตอบที่แต่ละคนเสาะหามาได้และได้รับการยกย่องว่าเป็น PHILOSOPHY นั้นก็หาได้เป็นคำตอบที่ถูกต้องสมบูรณ์ทั้งหมดไม่ บางคำตอบของนักปราชญ์รุ่นเก่าก็ถูกหักล้างโดยนักปราชญ์รุ่นหลัง ๆ หรือนักปราชญ์ร่วมสมัยเดียวกัน หรือแม้แต่ลูกศิษย์หักล้างแนวความคิดของอาจารย์ก็ยังมี เช่น กรณียอริสโตเติลกับเพลโต เป็นต้น แต่กระนั้นก็ตามสิ่งที่ “นักรักในความรู้” ทั้งหมดเหล่านั้นได้ค้นพบก็ยังได้รับการยกย่องให้เป็น PHILOSOPHY อยู่มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ แม้แต่ปรัชญาที่เกิดขึ้นใหม่ในปัจจุบัน เช่น ลัทธิอัตถิภาวนิยม (EXISTENTIALISM) ที่มีคนจำนวนมากดำเนินประณามไปในทางเสื่อมเสียต่าง ๆ นานาก็ยังได้รับการยกย่องว่าเป็นปรัชญา จึงจะเห็นได้ว่าลักษณะของปรัชญาตะวันตกนั้นเป็นเพียงการเกิดความสงสัย ความอยากรู้และใฝ่หาคำตอบที่ตนอยากรู้ ด้วยเหตุนี้จึงมีนักปราชญ์ตะวันตกบางคนลงความเห็นว่าการที่คนเกิดความสงสัยอยากรู้แล้วใฝ่หาคำตอบจนกระทั่งหาคำตอบได้หรืออาจจะยังหาคำตอบไม่ได้ก็เป็นอาการของปรัชญาแล้ว ดังนั้น ปรัชญาของฝ่ายตะวันตกจึงมีได้สำคัญอยู่ที่ “คำตอบ” (FINAL ANSWERS) แต่อยู่ที่ “การค้นหา” (SEARCH) และความพยายามที่จะเข้าใจในสิ่งที่ตนอยากรู้ (IT IS NOT, IS FINDING SO CALLED “FINAL ANSWERS” THAT THE VITALITY OF PHILOSOPHY IS BASED, RATHER IT IS THE SEARCH, THE CREATIVE ATTEMPT, TO UNDERSTAND, THAT INVIGORATE PHILOSOPHERS TO CONTINUE THEIR WORK) ซึ่งตรงกันข้ามกับความหมายของ “ปรัชญา” ฝ่ายตะวันออกที่มีความหมายรากศัพท์ว่า “ความรู้อันประเสริฐ” หากเราได้ศึกษาปรัชญาของโลกตะวันออกอันมีจีนและอินเดีย (รวมทั้งพุทธปรัชญา) เป็นอาทิกก็จะเห็นได้ว่าปรัชญาเหล่านั้นล้วนแต่เป็นคำสอนและมุ่งไปในทางที่จะให้นำไปปฏิบัติ และมีลักษณะเป็นคำสอนหรือเป็นลัทธิทางศาสนานั้นก็คือเป็น “คำตอบ” (FINAL ANSWERS) อันเป็นที่ถูกใจของผู้ที่มีศรัทธาแล้วจึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “สิ่งประเสริฐ” หรือเป็น “ความรู้อันประเสริฐ” แต่ไม่มีความรู้ใดที่ประเสริฐไปกว่านั้นอีกแล้ว (เช่น คำสอนของขงจื้อ คำสอนในศาสนาพราหมณ์และคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นต้น) โดยที่มิได้เน้นวิธีการค้นหาหรือวิธีอธิบายความรู้นั้น ๆ ว่าเป็นสาระสำคัญ ดังเช่นลักษณะของปรัชญาฝ่ายตะวันตก และปรัชญาฝ่ายตะวันออกนั้นเป็นความรู้ที่จะนำไปปฏิบัติหรือเพื่อให้มนุษย์หลุดพ้นจาก

ความชั่ว ความทุกข์ และนำไปสู่ความดีและความสุข ไม่ใช่เป็น “ความรู้เพื่อความรู้” อย่างเช่น ลักษณะของปรัชญาฝ่ายตะวันตก (บรรจง จันทรสลา, 2527 : 2 – 3)

2. ความหมายตามทัศนะของนักปรัชญา

การให้ความหมายของปรัชญามีลักษณะต่างๆ กันตามทัศนะของนักปรัชญา นักศึกษา นักจิตวิทยา นักคิด นักเขียน เป็นอาทิจึงทำให้นิยามของปรัชญามีความแตกต่างกันไปตามความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติที่ผู้ให้คำนิยามไว้ ดังเช่น

เพลโต (PLATO) ได้ให้คำนิยามว่า “ปรัชญามุ่งจะรู้สิ่งนิรันดรและธรรมชาติแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย” (อมร โสภณวิเศษฐ์วงศ์, 2523 : 15)

โสเครตีส (SOCRATES) ให้ความหมายว่า ปรัชญาคือความรักในความรู้ (PHILOSOPHY IS LOVE IN KNOWLEDGE) และอริสโตเติล (ARISTOTLE) ได้ให้ความหมายว่า “ปรัชญาคือทฤษฎีของความรู้หรือทฤษฎีของคุณค่า” (PHILOSOPHY IS THEORY OF KNOWLEDGE OR THEORY OF VALUE) (กิติมา ปรีดีดิถก, 2523 : 2)

คาร์เตอร์ วี. กู๊ด (CARTER V. GOOD 1973 : 395) ได้ให้ความหมายว่าปรัชญา คือศาสตร์ที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดหมวดหมู่ของความรู้ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายทำความเข้าใจกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ซึ่งประกอบด้วยตรรกวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ อภิปรัชญาและศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของมนุษย์

อภิรมย์ ณ นคร (2510 : 65) อธิบายว่า ปรัชญาคือ การวิเคราะห์เชิงวิจารณ์ถึงความคิดรวบยอดและการสังเกตข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และอุดมการณ์ของชีวิตเพื่อค้นหาสัมพันธภาพโดยมีจุดประสงค์ที่จะรวมเข้าด้วยกัน ทำให้เป็นจุดเดียวกัน เพื่อตีความหมายของความรู้และชีวิต

ถำรง บัวศรี (2512 : 61 – 62) อธิบายว่า ปรัชญาคือ ทรรศนะหรือความเชื่อของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นหรือเกี่ยวข้องกับทรรศนะหรือความเชื่อที่กล่าวนี้ไม่ใช่ความคิดเห็นธรรมดา แต่เป็นความคิดเห็นหรือความเชื่อที่ได้กลั่นกรองแล้วโดยอาศัยค่านิยม (VALUE) เป็นบรรทัดฐาน

ภิญโญ สาร (2514 : 22) ให้คำนิยามว่า “ปรัชญาคือศาสตร์ชนิดหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์จะจัดหมวดหมู่หรือแบบความรู้สาขาต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจและแปลความหมายข้อเท็จจริงต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์แบบ

จํานงค์ ทองประเสริฐ (2514 : 14) ได้นิยามคำว่า "ปรัชญา" ไว้ว่า "ปรัชญาคือความคิดเห็นใดที่ยังพิสูจน์ไม่ได้หรือยังสรุปผลแน่นอนไม่ได้ถ้าพิสูจน์ได้จนลงตัวแล้วเราก็จัดว่าเป็นศาสตร์

สมัคร บุราราศ (2515 : 12) ได้อธิบายถึงปรัชญาไว้ว่า ปรัชญาหมายถึงความพยายามที่จะอธิบายเหตุผลของความเชื่อมั่นในเรื่องต่าง ๆ เช่น พระผู้เป็นเจ้า นิพพาน ที่ถือกันว่าเป็นความจริงสูงสุด

สกล นิลวรรณ (2522 : 3) ได้ให้ความหมายของปรัชญาโดยสรุปว่า ปรัชญาหมายถึงขอบเขตของความคิดที่อยู่เหมือนปรากฏการณ์ของสภาวะทั้งหลายของชีวิต หรือขอบเขตของความคิดที่พยายามเพื่อจะทำความเข้าใจในสรรพสิ่งทั้งปวง

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร (2526 : 2) ได้พูดถึงความหมายของปรัชญาว่า ปรัชญามีทั้งความหมายในแง่กว้างและแง่แคบ ในแง่กว้างความหมายของปรัชญาครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหาความรู้ในโลก และนอกโลก ส่วนความหมายในแง่แคบนั้น ปรัชญาอาจหมายถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของจักรวาล เช่นการดำรงชีวิตของมนุษย์หรือการวิเคราะห์ภาษาที่มนุษย์ใช้เป็นต้น

จากคำนิยามต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้งของไทยและต่างประเทศนั้น พอสรุปได้ว่าปรัชญาเป็นคำที่จะอธิบาย หรือให้นิยามอย่างเด่นชัดได้ยาก เพราะทัศนคติความคิดความเชื่อของบุคคลที่มีต่อโลก และต่อชีวิตนั้นแตกต่างกันออกไปตามลักษณะต่างๆ แล้วแต่สถานการณ์และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ โดยตรงทุกแง่มุมของปรัชญานั้นเป็นการยากมาก ดังนั้น คำว่าปรัชญาก็ยังคงเป็นคำถามซึ่งถ้าตอบแล้ว ก็คงจะได้ความหมายต่างกันตามลักษณะของความเชื่อของกลุ่มคน (กิติมา ปรีดีติลก, 2523 : 3) ดังที่กล่าวมาแล้ว

แต่จะอย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะมีความพยายามให้ความหมายของปรัชญาไว้ในลักษณะใดก็ตาม ความหมายเหล่านั้นจะครอบคลุมไปถึงสิ่งต่อไปนี้ (สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 22)

1. ปรัชญาเป็นเรื่องของการศึกษารวบรวมรายละเอียดต่าง ๆ ของชีวิตและจักรวาลอย่างเป็นระบบเข้าใจด้วยกันทั้งหมด
2. ปรัชญาเน้นเรื่องความพยายามในการแสวงหา สืบค้นเพื่อที่จะได้มาซึ่งความจริงแท้สูงสุด
3. ปรัชญาเป็นเรื่องของความคิดหาเหตุผลเพื่อนำมาตอบคำถามต่าง ๆ โดยใช้หลักทางตรรกวิทยา

4. เนื้อหาของปรัชญาเป็นเรื่องที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามทรรศนะความเชื่อของบุคคลตามยุคสมัย และสถานการณ์ต่าง ๆ แล้วแต่ความสนใจ

ความหมายของการศึกษา

ความหมายของคำว่า การศึกษา ในที่นี้จะแยกวิเคราะห์หรือออกเป็นความหมายตามรูปศัพท์ของนักการศึกษาคือ

1. ความหมายตามรูปศัพท์

ความหมายของคำว่าการศึกษาตามรูปศัพท์สามารถพิจารณาได้ 2 แนวคือ รูปศัพท์ภาษาไทย และรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ

ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ คำว่า “การศึกษา” ในภาษาไทยเป็นคำที่แผลงมาจาก “ศึกษา” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งมาจากรากศัพท์ว่า ศก มีความหมายว่าสามารถ เมื่อกลายมาเป็นคำว่า ศึกษา มีความหมายถึง

(1) การเล่าเรียน การแสวงหาความรู้

(2) ความปรารถนาที่จะเป็นผู้สามารถกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ความปรารถนาที่จะครอบงำ (PREUAIL)

(3) การสอน การฝึก

(4) วิชาหนึ่งในหกของเวทาศาสตร์ สอนการออกเสียงถ้อยคำและกฎของการออกเสียง (EUPLONY)

(5) มารยาท (MODESTY) และความถ่อมตน ส่วนในรูปของบาลี คำว่า ศึกษา มาจากรากศัพท์ว่า สิกฺข มีความหมายว่ายึดมั่นในวิทยา (วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 2520 : 126) ส่วนคำ “การศึกษา” (EDUCATION) ในภาษาอังกฤษมีรากศัพท์มาจากภาษาลาติน 2 คำ ซึ่งมีผู้ให้ความเห็นไว้ต่างกันคือ เชื่อว่ามาจากคำว่า EDUCARE ซึ่งหมายถึง การปลูกฝัง อบรม กับคำว่า EDUCERE ซึ่งหมายถึง การให้กำเนิด (ณัฐพร คำมะสอน, 2531 : 22) รากศัพท์คำแรกซึ่งหมายถึงการอบรมสั่งสอนให้เกิดความเจริญ งอกงามนั้น เป็นความหมายของการศึกษาที่ยังถืออยู่ในปัจจุบัน ส่วนคำหลังนั้นถือว่า การศึกษาเป็นเพียงการชักนำให้บุคคลรู้จักและตระหนักในคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวคนแต่ละคน เพื่อจะได้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นได้เต็มที่ (วิจิตร ศรีสะอ้าน, 2525 : 232)

ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คำว่า การศึกษา มีความหมาย สอดคล้องกันคือ หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดขึ้นซึ่งความรู้

2. ความหมายตามทัศนะของนักการศึกษา

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การศึกษา” ไว้มากมายแตกต่างกันไปตามแนวคิดและความเชื่อของแต่ละบุคคล ดังนี้

ธำรง บัวศรี (2506 : 3 – 4) กล่าวว่า การพิจารณาความหมายของการศึกษาสรุปได้ว่าอาจมองได้เป็น 2 แง่ คือในแง่การกระทำของโรงเรียน การศึกษาหมายถึงกระบวนการอันเป็นส่วนรวมที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อช่วยสร้างเสริมความรู้ ความสามารถ ทัศนคติและพฤติกรรมต่างๆ อันมีคุณค่าให้แก่บุคคล และในแง่ของการกระทำของสังคม การศึกษาหมายถึง กระบวนการสังคมที่สังคมจัดขึ้นโดยกำหนดให้บุคคลเข้าอยู่ในขอบข่ายของสิ่งแวดล้อมที่จัดได้เป็นพิเศษ (สิ่งแวดล้อมที่จัดไว้ก็คือโรงเรียน) และช่วยสร้างเสริมพัฒนาการให้แก่บุคคลทั้งในด้านส่วนตัวและสังคม

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2513 : 10) กล่าวว่า การศึกษาคือ ความสามารถที่จะเจริญเติบโตไปสู่จุดมุ่งหมายอันพึงประสงค์ ซึ่งความเจริญเติบโต ทั้งทางกาย ทางสมอง และทางจิตใจ

พระราชวรมนี (2518 : 10 – 13) กล่าวว่า การศึกษาหมายถึงความพยายามที่จะแสวงหาจุดมุ่งหมายให้แก่ชีวิตเพื่อให้มีความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด มีอิสรภาพทั้งภายนอกและภายใน

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2524 : 6) ให้ความหมายของการศึกษาว่า การศึกษาหมายถึง

- ก. วิธีการต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดความรู้ ทักษะและทัศนคติ
- ข. ทฤษฎีต่าง ๆ ที่พยายามจะอธิบายหรือให้เหตุผลในการถ่ายทอนั้น ๆ
- ค. คุณค่าหรืออุดมคติต่าง ๆ ที่มนุษย์พยายามจะเข้าใจถึงโดยอาศัยความรู้ ทักษะ และทัศนคติ เพราะฉะนั้นวิธีการฝึกปรือหรือถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับคุณค่าหรืออุดมคติที่ต้องประสงค์นี้เป็นผลบั่นปลาย

จอห์น ดีวอี้ (JOHN DEWEY, 1916 : 89) ให้ความหมายการศึกษาคือ การเสริมสร้างหรือการจัดประสบการณ์ใหม่ การเสริมสร้างหรือการจัดประสบการณ์ใหม่นี้จะทำให้ชีวิตมีความหมายยิ่งขึ้น และช่วยเพิ่มความสามารถให้แก่บุคคลพอที่จะกำหนดแนวปฏิบัติจากผลลัพธ์ของประสบการณ์นั้นได้

แวน คลีฟ มอร์ริส (VAN CLEVE MORRIS, 1961 : 4) อธิบายว่า การศึกษาคือ การพัฒนามนุษย์ในทุก ๆ ด้านการพัฒนาดังกล่าวเป็นศิลปะในการปรุงแต่งให้มนุษย์พัฒนาในด้าน บุคลิกภาพ และอุปนิสัยเพิ่มเติมจากที่ธรรมชาติให้ไว้แต่เดิม และการศึกษายังเป็นการร่วมมือ กับธรรมชาติในแง่ที่ช่วยพัฒนาทักษะของมนุษย์ให้มนุษย์มีการสัมพันธ์แห่งตน (SELF REALIZATION) รู้จักตนเองดีขึ้น

คาร์เตอร์ วี กู๊ด (CARTER V. GOOD, 1973 : 145) นักการศึกษาได้ให้ความหมาย ของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาคือ ผลรวมของกระบวนการทั้งหมดที่บุคคลนำมาพัฒนาความ สามารถ ทักษะ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีคุณค่าเป็นที่พึงปรารถนาในสังคมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่

โจเซฟ เอฟ คอลลาฮัน และเลียวนาร์ด เอช คาร์ค (JOSEPH. F. CALLAHAN AND LEONARD H. CLARK, 1977 : 15) ได้ให้ความหมายของการศึกษาคือ

1. กระบวนการที่ช่วยให้ผู้เรียนนำเอาความคิดความอ่านในตัวเองออกมาใช้อย่างดี ที่สุด
2. กระบวนการที่พัฒนาความสามารถของทุก ๆ คนโดยความสามารถนั้นมีอยู่แล้ว ในตัวของทุกคนแต่กำเนิด
3. กระบวนการกระตุ้นให้สมองได้รับรู้บันทึกไว้ แล้วรวบรวมซึ่งสรรพความรู้และคุณค่า ทั้งปวงเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติ
4. กระบวนการจารึกแล้วจารึกเล่าซึ่งประสบการณ์ทางสังคมของมนุษย์ให้เป็น ที่ประจักษ์ในความคิดของผู้เรียน เพราะเมื่อแรกเกิด ความคิดเห็นดังกระดานชนวนที่ว่างเปล่า
5. กระบวนการสั่งสอนอบรมให้ผู้เรียนดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมไม่ว่าจะเป็นทางโลก หรือทางธรรมหรืออยู่ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม
6. กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ดำเนินต่อเนื่องไปตลอดชีวิต

จากความหมายของการศึกษาดังกล่าว อาจสรุปได้ว่าการศึกษามีลักษณะสำคัญอยู่ 3 ประการ (วิจิตร ศรีสอ้าน, 2525 : 24) คือ

1. การศึกษาเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในแนวทางที่ ปรารถนา
2. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้ เป็นไปโดยจงใจ โดยมีกำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งเป็นสิ่ง ที่มีคุณค่าสูงสุดไว้

3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้ กระทำเป็นระบบ มีกระบวนการอันเหมาะสมและผ่านสถาบันทางสังคมที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ด้านการศึกษา

ปรัชญาการศึกษา

การจัดการศึกษาของชาตินั้นต้องให้สอดคล้องกับนโยบายพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง สังคมใดก็ตามที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบหลักทั้งสามนี้ การจัดการศึกษาของชาติก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่ละสังคมจะมีแนวการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันออกไปเพราะระบบทั้งสามไม่เหมือนกัน ดังนั้น แนวทางในการจัดการศึกษาควรเป็นไปได้อีกคือการศึกษาที่มีรากฐานจากแนวความคิด ความเชื่อ สภาวะแวดล้อม และความเป็นอยู่ตามสภาพของสังคมนั้นๆ โดยตรง (สมพงษ์ สิงหาพล, 2523 : 4) แนวความคิดหรือแนวความเชื่อในการจัดการศึกษาก็คือ ปรัชญาการศึกษาซึ่งผู้มีหน้าที่จัดการศึกษายึดแนวทางอันเป็นปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของสังคมและตามความจำเป็นของสถานการณ์ของสังคมในแต่ละสมัย

ปรัชญาการศึกษาเป็นเสมือนอุดมการณ์อันสูงสุดซึ่งเป็นหลักยึดในการจัดการศึกษา นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการเป็นแม่บท เป็นต้นกำเนิดแนวความคิดในการกำหนดจุดมุ่งหมายทางการศึกษา และเป็นแนวทางในการจัดการสอนว่าจะจัดเพื่อใคร จัดอย่างไรและส่งผลไปยังเป้าหมายที่เราต้องการหรือไม่ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2525 : 43)

การจัดการศึกษาในประเทศใดก็ตามถ้าไม่มีจุดที่จะยึดหรือปรัชญาการศึกษาที่แน่นอน ก็ไม่มีทางที่จะทำให้เกิดความเจริญถึงขีดสุดได้เลย การเอาแบบอย่างการจัดการศึกษาของประเทศใดประเทศหนึ่งมาใช้โดยปราศจากการดัดแปลงแก้ไขย่อมก่อให้เกิดปัญหาในอนาคต (อุทัย เดชตานนท์, 2522 : 104) ปรัชญาการศึกษานั้นไม่ใช่แบบแผนที่เป็นสากลที่จะนำไปใช้ได้ทุกท้องถิ่นทุกกาลสมัย ยิ่งในที่ต่างชนบทรวมนิยมประเพณี ต่างวัฒนธรรมต่างกาลสมัยกันแล้วยิ่งทำให้มีความแตกต่างกันออกไปมากขึ้น ดังนั้น ประเทศไทยก็ควรมีปรัชญาการศึกษาของเราเอง เพราะปรัชญาการศึกษาเป็นเครื่องช่วยให้ความคิดหรือวิเคราะห์หาหลักการวิธีการที่ดีเพื่อนำไปสู่แนวทางในการจัดการศึกษาที่ดีต่อไป (จินดา ยัญทิพย์, 2528 : 10)

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษา

ปรัชญากับการศึกษาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเพราะต่างก็สนใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ในการจัดการศึกษาต้องอาศัยปรัชญาในการหาคำตอบทางการศึกษา ดังนั้นปรัชญาจึงมีความสัมพันธ์กับการศึกษาอย่างแน่นแฟ้นดังความคิดเห็นของ วิทย์ วิศทเวทย์ (2523 : 33) ที่ได้กล่าวว่า

ปรัชญามีส่วนช่วยนักการศึกษาโดยการกำหนดเป้าหมายหรือการกำหนดสิ่งอันมีค่าสูงสุดในการดำเนินกิจการการศึกษา การศึกษามีไว้เพื่อชีวิต และควรจะต้องมีไว้เพื่อชีวิตที่ดี ชีวิตที่ดีที่สุดหรือน่าพึงปรารถนาที่สุดเป็นอย่างไร นั่นเป็นสิ่งที่นักปรัชญาเสนอคำตอบโดยโยงไปถึงธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อได้มิติเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว จุดหมายของการศึกษาก็จะหลั่งไหลออกมาเอง เมื่อได้จุดหมายอันแน่ชัดแล้ว เนื้อหาของหลักสูตรบทบาทของครูในกระบวนการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในสังคมก็จะกำหนดได้ชัดเจนขึ้น

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2529 : 34 – 35) ได้กล่าวว่า การศึกษากับปรัชญามีความสัมพันธ์กันอย่างมากโดยเนื้อหา ปรัชญาทั่วไปช่วยให้ความกระจ่างแก่การศึกษาได้ และวิธีการทางปรัชญาก็ช่วยให้การดำเนินทางการศึกษารัดกุมและชัดเจนขึ้น และ “ความพยายามที่วิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์และพิจารณาดูการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้งทุกแง่มุม ให้เข้าใจถึงแนวคิด หลักความสำคัญความสัมพันธ์และเหตุผลต่าง ๆ อย่างชัดเจน มีความต่อเนื่องและมีความหมายต่อมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมนี้เองที่เป็นงานสำคัญของปรัชญาต่อการศึกษา”

วิจิตร ศรีสอาน ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาไว้ว่า ปรัชญาช่วยในการพิจารณากำหนดเป้าหมายของการศึกษา การศึกษาเป็นกิจกรรมทางสังคมที่มุ่งผลการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในแนวที่ปรารถนา ปัญหาจึงเกิดขึ้นได้ว่าอะไรคือเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ อะไรควรจะเป็นจุดหมายของการศึกษา เมื่อการศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคล การศึกษาจึงแยกไม่ออกจากจุดหมายของชีวิต (วิจิตร ศรีสอาน, 2523 : 19) ในเรื่องเดียวกันนี้ มาร์เจอรี ไชกัส ได้กล่าวว่า “ศิลปะแห่งการศึกษานั้น จะไม่สามารถบรรลุถึงความแจ่มชัดอย่างสมบูรณ์ในตัวเองได้หากขาดปรัชญา” (มาร์เจอรี ไชกัส, 2520 : 5)

นอกจากนี้ ส. ศิวรักษ์ (2524 : 42) ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาไว้ด้วยว่าปรัชญาทั่วไปอาศัยความรู้จากวิชาแขนงต่าง ๆ มาประกอบแล้วโยงขึ้นเป็นแนวคิด

ฉันใด ปรัชญาการศึกษาที่อาศัยข้อเท็จจริงต่าง ๆ ทางการศึกษาเพื่อนำมาประกอบพิจารณาฉันนั้น ด้วยเหตุนี้ปรัชญาการศึกษาจึงต้องพึ่งปรัชญาทั่วไปเพราะปัญหาพื้นฐานทางการศึกษาก็คือปัญหา ในทางปรัชญา โดยนัยนี้ปรัชญาการศึกษาจึงเป็นการนำเอาปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษา นั้นเอง

ดังนั้นปรัชญาจึงมีส่วนช่วยให้การจัดการศึกษาดำเนินไปโดยสอดคล้องกับสภาพสังคม นั้น ๆ โดยอาศัยวิธีการของปรัชญาคือการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความมาใช้ในการแก้ปัญหา ของการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษานี้ได้มีนักการศึกษาและนักปรัชญาหลายท่านให้ความหมายคือ คำนิยามที่แตกต่างกันออกไปตามทัศนะของแต่ละท่าน เช่น

อุดม บัณฑิต (2518 : 63) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ ปรัชญาประยุกต์ เพราะนำเอาความคิดทางปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอน ตลอดจนเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมนุษย์

สุมิตร คุณานุกร (2520 : 39) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ อุดมคติ อุดมการณ์อันสูงสุดซึ่งยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการเป็นแม่บทเป็นต้นกำเนิดความคิดในการกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา และเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ตลอดจนถึงขบวนการในการเรียนการสอน

วิจิตร ศรีสอ้าน (2524 : 109) ได้กล่าวว่าปรัชญาการศึกษา คือจุดมุ่งหมายระบบความเชื่อหรือแนวคิดที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์หรืออุดมคติทำนองเดียวกันกับที่ใช้ในความหมายของปรัชญาชีวิต ซึ่งหมายถึง อุดมการณ์ของชีวิต อุดมคติของชีวิต แนวทางดำเนินชีวิตนั้นเอง กล่าวโดยสรุปปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเอง

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร (2526 : 45) อธิบายถึงความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า คือความคิดเห็นอย่างวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของมนุษย์ ความคิดเห็นนี้ตั้งอยู่บนรากฐานของอภิปรัชญา ญาณวิทยา และอภิปรัชญา หรือปรัชญาการศึกษา หมายถึงการพิจารณาองค์ประกอบทุก ๆ ส่วนของการศึกษาอย่างถี่ถ้วน และความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาที่จะใช้เป็นเครื่องนำทางในการจัดการศึกษา

ทองปลิว ชมชื่น (2529 : 120) ได้ให้ความหมายว่า **ปรัชญาการศึกษา** คือ เทคนิคการคิดที่จะแสวงหาคำตอบและกำหนดแนวทางในการดำเนินงานทางการศึกษา ไม่ว่าจะการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือการศึกษานอกโรงเรียน เริ่มตั้งแต่การกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาและการบริหารทางการศึกษา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการพัฒนามนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง

ก๊อดเฟร ทอมสัน (GODFREY THOMSON, อ้างในสุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2524 : 8) กล่าวว่า “เมื่อเราพยายามที่จะพิจารณาการศึกษาโดยตลอดแล้วพยายามที่จะให้ได้ความคิดที่ลงรอยเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมดนั้นให้สมเหตุสมผล และให้ใช้ได้ผลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้นั้นแหละคือปรัชญาการศึกษา”

จอร์จ แอล นิวสัน (GEORGE L. NEWSONE, 1969 : 163 - 164) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ การนำเอาหลักบางประการของปรัชญาอันเป็นแม่บทมาดัดแปลงให้เป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการศึกษา

ซิดนีย์ ฮุก (SIDNEY HOOK, 1969 : 136 – 139) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ ทศนคติและวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา (ATTITUDES AND AIMS OF EDUCATION) โดยระบบโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนและบุคลากรที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษายึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาผู้เรียนหรือให้การศึกษแก่ผู้เรียน

คริสโตเฟอร์ เจ ลูคัส (CHRISTOPHER J. LUCUS, 1970 : 136) ได้ให้คำนิยามของปรัชญาการศึกษาว่า หมายถึงความเชื่อ ความนึกคิด หรือทักษะที่เกี่ยวกับการศึกษาที่โรงเรียนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ใช้ยึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาผู้เรียน

จอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 2) ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า “ปรัชญาการศึกษา” คือผลจากการแสวงหาความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาอย่างชัดเจน แปลความหมายกระบวนการทางการศึกษาให้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดจุดมุ่งหมายและนโยบายทางการศึกษาได้

จากความหมายของปรัชญาการศึกษาดังกล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่าปรัชญาการศึกษาเป็นการนำเอาหลักการและแนวคิดจากปรัชญาแม่บทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา อาทิเช่น การกำหนดทิศทาง รูปแบบและวิธีการทางการศึกษา โดยพิจารณาให้สอดคล้องกับองค์ประกอบต่างๆ เพื่อให้การจัดการศึกษาได้เกิดประโยชน์มากที่สุด และตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ลัทธิปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาแบ่งตามลักษณะที่มาได้เป็น 3 ประเภท (สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 39) ดังนี้

1. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดปรัชญาทั่วไปเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบและวิธีการทางการศึกษา โดยการประยุกต์มาจากปรัชญาแม่บท ปรัชญาการศึกษาประเภทนี้ได้มีนักการศึกษาทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้กล่าวถึงและแบ่งเป็นลัทธิต่าง ๆ หลายลัทธิดังนี้

ภิญโญ สาร (2525 : 100 – 132) กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาว่ามี 6 ลัทธิ คือ

1. สังคมประเพณีนิยม (THE DOCTRINE OF SOCIAL TRADITIONALISM)
2. สังคมประสบการณ์นิยม (THE DOCTRINE OF SOCIAL EXPERIMENTATION)
3. แบบก้าวหน้าตามธรรมชาติ (THE DOCTRINE OF NATURALISTIC PROGRESSIVISM)
4. สารนิยม (THE DOCTRINE OF ESSENTIALISM)
5. นิรันดรนิยม (THE DOCTRINE OF PERENNIALISM)
6. สร้างสังคมใหม่ (THE DOCTRINE OF RECONSTRUCTIONISM)

VAN CLEVE MORRIS (1966 : 327 – 401) กล่าวถึงลัทธิปรัชญาการศึกษาไว้ 5 ลัทธิ ดังนี้

1. สารัตถนิยม (ESSENTIALISM)
2. นิรันดรนิยม (PERENNIALISM)
3. พัฒนาการนิยม (PROGRESSIVISM)
4. ปฏิรูปนิยม (RECONSTRUCTIONISM)
5. อัจฉินนิยม (EXISTENTIALISM)

G. MASE WINGO (1974 : 40) กล่าวไว้ 6 ลัทธิ โดยเพิ่มลัทธิ มาร์กซิสต์ (MARXISM) อีกหนึ่งลัทธิ

2. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดปรัชญาของนักปรัชญาแต่ละคนมาเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบ และวิธีการทางการศึกษา เช่น ระบบการศึกษาในอุดมรัฐ (THE REPUBLIC) ของเพลโต และพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

3. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดระบบการศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองและวัฒนธรรมในปัจจุบันมาวิเคราะห์เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบและวิธีการทางการศึกษา เช่น ระบบปรัชญาการศึกษาของ อีแวน อิลลิช และเอฟเวอร์เฮท โรเมอร์ เป็นต้น

ปรัชญาการศึกษานั้นมีอยู่มากมายหลายระบบตามลักษณะทางธรรมชาติ ซึ่งแนวความคิดของมนุษย์ที่ต่างคิดและเชื่อไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ยังแตกต่างกันไปตามแต่ละสังคมตามลักษณะความจำเป็น และความต้องการของสังคมอีกด้วย ปรัชญาการศึกษานั้นอาศัยพื้นฐานแห่งความคิดของปรัชญาบริสุทธิ์ ซึ่งปรัชญาการศึกษาระบบหนึ่ง ๆ อาจจะอาศัยแนวคิดมาจากปรัชญาบริสุทธิ์หลาย ๆ สาขามาผสมผสานกัน เพื่อจะจัดระบบความคิดขึ้นใหม่ให้สมบูรณ์หรือหลายระบบของปรัชญาการศึกษา อาจจะอาศัยแนวคิดจากปรัชญาบริสุทธิ์สาขาเดียวกันมาเป็นรากฐานของตน ลักษณะเช่นนี้จึงมีผลให้ปรัชญาการศึกษาหลายระบบมีแนวคิดที่คล้ายคลึงหรือมีลักษณะที่คาบเกี่ยวกันอยู่ (บรรจง จันทรสา, 2529 : 236) ปรัชญาการศึกษาที่นักการศึกษาได้จัดไว้มีด้วยกัน 5 ลัทธิคือ ลัทธิสารัตถนิยม ลัทธินิรุตตนิยม ลัทธิพิพัฒนาการนิยม ลัทธิปฏิรูปนิยม และลัทธิอัตถิภาวนิยม รวมกับปรัชญาการศึกษาที่มาจากความคิดของนักปรัชญาอีก 1 ลัทธิ คือ ลัทธิพุทธปรัชญาการศึกษา โดยในแต่ละลัทธิจะกล่าวถึงความเป็นมา แนวคิดพื้นฐาน หลักการสำคัญ ความเชื่อ ทางการศึกษาในเรื่องจุดมุ่งหมายการศึกษา องค์ประกอบของการศึกษา ได้แก่ หลักสูตร โรงเรียน ผู้สอน และกระบวนการเรียนการสอน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (ESSENTIALISM)

ความเป็นมา

สารัตถ (ESSENTIA) หมายถึง แก่นสารที่จำเป็นหรือเนื้อหาที่เป็นหลักสำคัญความเชื่อของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา เมื่อประมาณปี ค.ศ. 1930 โดยมีกลุ่มนักการศึกษาและนักปรัชญาทั้งฝ่ายจิตนิยมและฝ่ายวัตถุนิยมของอเมริกาที่มีทรรศนะทางอนุรักษนิยมได้รวมกลุ่มกันเพื่อต่อต้านแนวความคิดฝ่ายพิพัฒนาการนิยมซึ่งกำลังเผยแพร่อยู่ในขณะนั้น กลุ่มนักการศึกษาที่มีแนวความเชื่อในทางอนุรักษนิยมมีผู้นำที่สำคัญคือ วิลเลียม ซี แบกเลย์ (WILLIAM C. BAGLEY) และนักการศึกษาที่มีแนวความเชื่อในแนวเดียวกัน เช่น โทมัส บริกส์ (THOMAS BRIGGS) และเฟรดเดอริก บริด (FREDERICH BREED) เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ได้ร่วมกันจัดตั้งเป็น "คณะกรรมการฝ่ายสารัตถนิยม เพื่อความก้าวหน้าทางการศึกษาของสหรัฐอเมริกา"

ขึ้นในปี ค.ศ. 1946 เพื่อเผยแพร่ความเชื่อของฝ่ายสารัตถนิยมจนถึง ค.ศ. 1946 แยกเลยได้ถึง แก่กรรม จึงทำให้คณะกรรมการชุดนี้เลิกล้มไป แต่ความเชื่อตามแนวลัทธิปรัชญาการศึกษา สารัตถนิยมก็ได้แพร่หลายออกไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ ได้รับความนิยมสูงสุดในสหรัฐอเมริกา ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และยังคงนิยมกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ลัทธิปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมีความเข้มแข็งในทางวิชาการและมีประสิทธิภาพในการสร้างค่านิยมเกี่ยวกับระเบียบวินัยได้เป็นอย่างดี (ภิญโญ สาร, 2525 : 31)

แนวคิดพื้นฐาน

ลัทธิสารัตถนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาบริสุทธิ์ 2 ฝ่าย คือ จิตนิยม (IDEALISM) ซึ่งเชื่อว่าจิตเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในชีวิตมนุษย์ โลกที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้เป็นโลกแห่งจิต หรือเป็นนามธรรม ดังนั้นความรู้หรือความจริงเกิดจากการคิด การหยั่งรู้เป็นสิ่งสำคัญ และฝ่ายวัตถุนิยม (REALISM) ที่เชื่อว่าวัตถุเป็นสสารที่แท้จริงในตัวเอง ความรู้หรือความจริงจึงเกิดมาจากการได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสิ่งนั้น (ARTHUR K. ELLIS, 1981 : 85)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมีหลักการสำคัญ (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 115 - 118) อ้างใน สมนึก พวงทอง, 2531 : 44) สรุปได้ดังนี้

1. การเรียนรู้จะต้องเกี่ยวข้องกับการทำงานหนักและการเอาไปประยุกต์ใช้
2. การริเริ่มในการศึกษา ควรจะขึ้นอยู่กับครูมากกว่านักเรียน
3. แก่นแท้ของการศึกษา (CORE OF EDUCATION) คือการเรียนรู้เนื้อหาวิชาที่ได้เลือกสรรมาเป็นอย่างดีแล้ว
4. โรงเรียนควรรักษาวิธีการเดิมที่ใช้ระเบียบ วินัย และการอบรมทางจิตใจเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ (TRADITIONAL METHODS OF MENTAL DISCIPLINE)

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมี 2 ระดับ คือ ระดับมหภาค (MACRO LEVEL) หรือระดับกว้าง ๆ ซึ่งมุ่งถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม อันมีความสำคัญต่อ

มนุษย์มาก ซึ่งจะมีผลในการควบคุมการกระทำหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคล และสามารถที่จะ บังคับวิถีทางของเหตุการณ์ต่าง ๆ และอีกระดับหนึ่งคือระดับจุลภาค (MICRO LEVEL) หรือระดับ เฉพาะตัวมุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญา คุณวินัยของมนุษย์ให้เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด และมีความ ประพฤติที่ดีงาม (ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร, 2526 : 84)

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาสารัตถนิยมสรุปได้ดังนี้ (ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน, 2524 : 64 – 65)

1. ให้การศึกษาในสิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระ (ESSENTIAL SUBJECT MATTER) อันได้มา จากมรดกทางวัฒนธรรม
2. ให้การศึกษาเพื่อการเรียนรู้ในเรื่องของความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมของสังคมใน อดีต
3. อารงรักษาสิ่งต่าง ๆ ในอดีตเอาไว้

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ปรัชญาสารัตถนิยมนี้ยังมุ่งการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนมีระเบียบ วินัย ทำงานหนัก ใช้สติปัญญาให้มาก และรักษาอุดมคติอันดีงามของสังคมอีกด้วย

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเป็นหลักสูตรแบบเนื้อหาวิชา (SUBJECT- MATTER CURRICULUM) และหลักสูตรแบบสหสัมพันธ์ (BROAD – FIELD CURRICULUM) โดยเน้นเนื้อหาวิชาและกวาดชั้นความรู้เป็นสำคัญ (บุญเลิศ นาคแก้ว, 2522 : 113) และเนื้อหาสาระ ที่เน้นจะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการกลั่นกรองมาแล้วอย่างดี หลักสูตรนี้มีวิชาพื้นฐาน คือ ภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ นอกจากนี้เนื้อหาที่เน้นเป็นพิเศษ คือ เนื้อหาที่ เกี่ยวกับศิลปะ ดนตรี วรรณคดี ค่านิยม และวัฒนธรรมของสังคมที่ควรรักษาไว้ การจัดทำ หลักสูตรนั้นจะเป็นหน้าที่ของครู และผู้เชี่ยวชาญ และหลักสูตรจะมีลักษณะควบคุมการเรียน การสอนล่วงหน้าและส่วนใหญ่จะเป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ (ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน, 2524 : 65 – 66)

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเน้นเรื่องมาตรฐานการศึกษา ฉะนั้นโรงเรียนจะต้องเคร่งครัดในเรื่องระเบียบวินัย หน้าที่สำคัญของโรงเรียนคือการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง สร้างบรรยากาศทางการศึกษาให้เหมาะสมแก่การพัฒนาสติปัญญา จริยธรรมและถ่ายทอดวัฒนธรรม (ศักดา ปรารงค์ประทานพร, 2526 : 85) บทบาทของโรงเรียนในปรัชญากลุ่มนี้เป็นบทบาทที่ตามสังคม สังคมมอบหมายอะไรก็ทำไปตามนั้น ไม่มีการแนะนำหรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอย่างใด (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2524 : 69)

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมให้ความสำคัญกับครูผู้สอนเป็นอย่างมาก เพราะครูผู้สอนเป็นผู้ที่กำหนดตัดสินใจ และดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมด นอกจากนี้ครูผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดีและความประพฤติดี เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นผู้ดำเนินในห้องเรียนได้ดังที่วิลเลียม ดับเบิลยู บริกแมน (WILLIAM W. BRICKMAN) กล่าวไว้ว่า "ปรัชญาสารัตถนิยมถือว่าครูเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษา ครูต้องมีความรู้ทางการศึกษาทั่วไป (LIBERAL EDUCATION) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบต่าง ๆ มีความลึกซึ้งในจิตวิทยาของเด็กและขบวนการเรียนรู้ สามารถแยกข้อเท็จจริงออกจากอุดมคติให้นักเรียนได้เข้าใจปรัชญาพื้นฐานทางการศึกษาและมีความเสียสละต่ออาชีพครู" (WILLIAM W. BRICKMAN, 1968 : 364 อ้างถึงใน ศุภร ศรีแสน, 2522 : 90)

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เน้นหลักสำคัญที่จะให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาอย่างถ่องแท้ ครูจึงอาจใช้วิธีการต่าง ๆ ในการถ่ายทอดความรู้ แต่ก็เน้นการเรียนการสอนแบบบรรยายเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อให้ได้เนื้อหาสาระมาก ๆ และมีความเชื่อว่าเนื้อหาสาระที่ได้คัดเลือกแล้วเป็นสิ่งที่มีความรู้ การเรียนการสอนจะอาศัยหนังสือ ตำราต่าง ๆ เป็นสื่อการสอน การถามตอบเพื่อทบทวนความเข้าใจในเนื้อหาวิชา ดังนั้น ผู้เรียนต้องเป็นผู้ที่มีความเพียรพยายามอย่างหนักและจดจำวิชาการต่าง ๆ ให้ขึ้นใจ ส่วนครูจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดี มีความสามารถในการถ่ายทอดวิชาและมีความสามารถในการชักนำให้ผู้เรียนรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีความรู้ นอกจากนี้การเรียนการสอนในแนวนี้ยังเป็นการสร้างผู้นำในกลุ่มด้วย กล่าวคือ ผู้นำของกลุ่มคือผู้ที่เก่ง มีความสามารถในการจดจำเนื้อหาได้ดี มีความประพฤติดี มีระเบียบวินัย (ณัฐพร คำมะสอน, 2531 : 32 – 33)

ปรัชญาการศึกษาานิรันตรนิยม (PERENNIALISM)

ความเป็นมา

นิรันตร (PERENNIAL) หมายถึง ภาวะไม่เปลี่ยนแปลง คงอยู่ชั่วนิรันตร ปรัชยานิรันตรนิยมนี้เริ่มต้นจากสมัยกรีกโบราณ ลัทธิปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของปรัชญานี้ได้แก่คำสอนของบรรดาปรัชญาเมธีชาวกรีกยุคโบราณ คือคำสอนของโสเครตีส เพลโต และอริสโตเติล (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 131) ต่อมาบาทหลวงโทมัส อาควีนัส (ST. THOMAS AQUINAS) ได้นำความเชื่อทางศาสนาโรมันคาทอลิกมาเกี่ยวข้องด้วย ปรัชยานิรันตรนิยมจึงเป็นผลของการผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดของอริสโตเติลที่เรียกว่า RATIONAL HUMANISM ซึ่งเน้นเฉพาะการใช้ความคิดและเหตุผลของบุคคลกับแนวความคิดของบาทหลวงโทมัส อาควีนัสที่เรียกว่า SCHOLASTIC REALISM ซึ่งคำนึงถึงเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า เรื่องศาสนาและข้อเรียกร้องทางศาสนาด้วย (ฐิติพงษ์ ธรรมานุสรณ์, 2522 : 77)

ปรัชญาการศึกษาานิรันตรนิยมเกิดขึ้นในขณะประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังพัฒนาอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ นำระบบเศรษฐกิจแบบนิยมมาใช้ มีการแข่งขันการค้าอย่างไม่เป็นธรรม ครอบครัวยุคใหม่ไม่มีเวลาอบรมสมาชิกในครอบครัว และที่สำคัญคือมนุษย์เริ่มเสียความเป็นมนุษย์ไปทีละน้อย ๆ ให้กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นักปรัชญาและนักการศึกษากลุ่มหนึ่งจึงเสนอปรัชญาการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายให้เป็นสิ่งที่นำมนุษย์ไปสู่อดีตที่มีระเบียบ มีความมั่นคง มีจริยธรรม และความยุติธรรม (ศักดิ์ ประจักษ์ประทานพร, 2526 : 95) นักปรัชญาและนักการศึกษาผู้ที่ได้รวบรวมหลักการและให้กำเนิดปรัชญาการศึกษาานิรันตรนิยมในปี ค.ศ. 1929 คือ โรเบิร์ต เอ็ม ฮัทชินส์ (ROBERT M. HUTCHINES) มอทิเมอร์ เจ แอลเลอร์ (MORTIMER J. ADLER) และเซอร์ริชาร์ด ลิฟวิงสโตน (SIR RICHARD LIVINGSTONE)

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาานิรันตรนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาพื้นฐานกลุ่มจิตนิยมเชิงเหตุผล และกลุ่มวัตถุนิยมเชิงเหตุผลผสมผสานกัน โดยทั้งสองฝ่ายมีความเชื่อพื้นฐานในเรื่องของเหตุผลเหมือนกัน เพราะถือว่าเหตุผลเป็นลักษณะสูงสุดของมนุษย์ และมนุษย์เองก็อยู่ในโลกของเหตุผล (A WORLD OF REASON) นิรันตรนิยม เชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะใช้ความคิดและเหตุผลมาตัดสินปัญหาต่าง ๆ ได้ ซึ่งความสามารถวันนี้ไม่มีในสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์ได้ใช้ความคิดและเหตุผลอยู่ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่และความสามารถในการคิดหาเหตุผลของมนุษย์ติดตัวมาตั้งแต่

กำเนิด (FREDERIC C. GRUBER, 1961 : 20 อ้างใน สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 48) ส่วนความรู้นั้น
ปรัชญาการศึกษาเน้นตรรกะนิยมเชื่อว่าได้มาจากการคิดหาเหตุผล และความดีความงามนั้นก็เชื่อว่า
ไม่ได้ขึ้นอยู่กับพันธุกรรมหรือสิ่งแวดล้อม แต่จะขึ้นอยู่กับความมีวินัยในตัวเองและยึดมั่นในความดี
(กิติมา ปรีดีดิถก, 2523 : 86)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาเน้นตรรกะนิยม มีหลักการสำคัญ (ศุภร ศรีแสน, 2526 : 167 – 169)
สรุปได้ดังนี้

1. ธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ย่อมเหมือนกันในทุกกาลเทศะ การจัดการศึกษาควรจะ
เหมือนกันสำหรับทุกคน
2. สิ่งสำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์คือ สติปัญญา การศึกษาจึงควรมุ่งพัฒนาสติปัญญาและ
ความมีเหตุผล มนุษย์มีเสรีภาพและความรับผิดชอบ
3. การศึกษามุ่งให้ผู้เรียนเข้าถึงสัจจะหรือความเป็นจริงแท้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงการศึกษา
มิได้เป็นไปเพื่อสอนให้คนปรับตัวเข้ากับสังคมหากให้ปรับตัวเข้ากับความจริงที่นิรันดร์
4. การศึกษามีใช้การเอาอย่างชีวิตหรือเลียนแบบชีวิต หากเป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต
5. นักเรียนควรเรียนรู้วิชาพื้นฐานบางประการ เพื่อจะได้รู้ถึงสิ่งซึ่งรู้จริงแท้และถาวรที่สุด
ในโลก โดยต้องเรียนวิชาหลักที่จะพัฒนาผู้เรียนทั้งทางด้านจิตใจและร่างกาย
6. วิชาหลักที่ควรแก่การศึกษาคือ งานนิพนธ์ในหนังสือ (GREAT BOOKS) ได้แก่ งาน
นิพนธ์ที่สำคัญ ๆ ทางวรรณคดี ปรัชญา ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นการศึกษาของดีจากอดีตมา
ใช้ในปัจจุบัน

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาเน้นตรรกะนิยม คือ ภารกิจหลักของการศึกษา
อยู่ที่จะต้องปรุงแต่งคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ด้วยการช่วยให้แต่ละบุคคลตระหนักถึงธรรมชาติ
อันแท้จริงที่แฝงอยู่ภายในตน และทำให้เป็นความจริงขึ้นเท่าเทียมว่าการศึกษาคือกระบวนการ
พัฒนาพลังธรรมชาติในตัวมนุษย์นั่นเอง จุดมุ่งหมายการศึกษาของนิรันดร์นิยมแยกออกได้เป็น
สองด้าน คือ ด้านพุทธิปัญญา และด้านศีลธรรม (รัตนา ตันบุญเด็ก, 2523 : 7 – 8)

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญานิรันดรนิยม สรุปได้ดังนี้ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2524

: 72)

1. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักและทำความเข้าใจกับตนเองให้มากที่สุดโดยเฉพาะในเรื่องของเหตุผล และสติปัญญา

2. มุ่งพัฒนาสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ให้ดีขึ้น

3. มุ่งให้ผู้เรียนมีความมั่นคงทางจิตใจ มีคุณธรรม และจริยธรรม

ปรัชญาการศึกษาานิรันดรนิยม เป็นกระบวนการที่จะพัฒนาคุณธรรมทางพุทธิปัญญาให้แก่ผู้เรียน และฝึกอบรมทางศีลธรรมจรรยาให้เป็นนิสัย ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าและความดีงามของศีลธรรม

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาานิรันดรนิยมเป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาทางศิลปศาสตร์ (LIBERAL ARTS CURRICULUM) เป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาการศึกษาทั่วไป (GENERAL EDUCATION) ที่ฝึกฝนให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่รู้จักใช้สติปัญญา เหตุผล เป็นการให้ความรู้ที่กว้างขวาง ช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ได้ทุกสถานการณ์ หลักสูตรศิลปศาสตร์แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ศิลปทางภาษา (LIBERAL ARTS) ซึ่งประกอบด้วยไวยากรณ์ วาทศิลป์ และตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของการอ่าน การฟัง การพูด การเขียน (3R'S) และการใช้เหตุ (ROBERT M. HUTCHINS, 1976 : 258) อีกกลุ่มคือศิลปทางคำนวณ (MATHEMATICAL ARTS) ประกอบด้วย เลขคณิต วิทยาศาสตร์ ปรัชญา ดาราศาสตร์ และดนตรี วิชาในกลุ่มนี้มุ่งที่การพัฒนาสติปัญญา (INTELLECTUAL DEVELOPMENT) ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ปรัชญาการศึกษาานิรันดรนิยมเน้นผลงานทางปัญญาอันล้ำค่าในอดีตที่เรียกว่า THE GREAT BOOKS หรือ CLASSICAL WORKS ถือว่าเป็นผลงานอมตะที่มีค่าทุกยุคทุกสมัย ซึ่งประกอบด้วย งานศิลปะ วรรณกรรม งานด้านวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ (MARK VAN DOREN, 1959 : 144) หลักสูตรในปรัชญาการศึกษาานิรันดรนิยมนี้มุ่งความเป็นเลิศทางวิชาการ การจัดลำดับในเนื้อหาวิชาเน้นความถูกต้องทางวิชาการของการจัดลำดับก่อนหลัง หลักสูตรจะใช้เนื้อหาวิชาเป็นสิ่งนำทางไปสู่ความสำเร็จทางปัญญาโดยแท้

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาในรัตนนิยมนี้นี้ไม่มีบทบาทต่อสังคมโดยตรงแต่มีผลในทางอ้อม เพราะฉะนั้นที่ตัวบุคคลเป็นหลักใหญ่ เมื่อบุคคลมีการพัฒนาเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมที่จะทำให้สังคมนั้นดีขึ้นด้วย ดังนั้นโรงเรียนตามแนวคิดของปรัชญาในรัตนนิยมนี้นี้จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อกลางที่จะนำผู้เรียนไปสู่สัมฤทธิ์ธรรม ค่านิยม และวัฒนธรรมอันดีงาม ส่วนการสร้างบรรยากาศ และจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนจะต้องพยายามสร้างความชื่นชอบในวัฒนธรรมที่มีอยู่ (จินดา ยัญทิพย์, 2528 : 44) และโรงเรียนจะต้องเคร่งครัดในเรื่องระเบียบวินัยและความประพฤติ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมผู้เรียนให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาในรัตนนิยมนี้นี้ให้ความสำคัญกับครูผู้สอนเป็นอย่างมากโดยเชื่อว่าผู้สอนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนการสอน ผู้สอนเป็นบุคคลสำคัญในการตัดสินใจการเลือก การกำหนดวิธีการที่จะสอนตลอดจนการวัดและประเมินผล แต่ครูผู้สอนจะไม่เป็นผู้บอกความรู้โดยตรง แต่จะเป็นผู้เสนอข้อคิดต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้พัฒนาสติปัญญา โดยบทบาทที่สำคัญของครูก็คือผู้นำทางสติปัญญานั้นเอง นอกจากนั้นครูผู้สอนยังมีบทบาทในการดูแล รักษาระเบียบวินัย โดยการควบคุมความประพฤติ และวินัยของนักเรียน (กิติมา ปรีดีติติก, 2523 : 87)

ครูผู้สอนตามปรัชญาการศึกษานี้จะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถ ทั้งทางด้านวิชาการและมีคุณสมบัติทางด้านคุณธรรมเป็นอย่างดี จึงจะเป็นผู้นำของนักเรียนทั้งด้านสติปัญญาและคุณธรรมได้ (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 147)

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาในรัตนนิยมนี้นี้เน้นที่จะสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ โดยวิธีการฝึกฝนศักยภาพที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ ฉะนั้นกระบวนการเรียนการสอนจึงเน้นหนักที่จะกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในตัวผู้เรียน โดยการให้อภิปรายใช้เหตุผลและสติปัญญาโต้แย้งกัน (ไพฑูริย์ สีนลาร์ตน์, 2524 : 74) ซึ่งการเรียนการสอนตามแนวความเชื่อของปรัชญาการศึกษาในรัตนนิยมนี้นี้ยึดหลักการสอนตามแนวจิตวิทยาที่ว่าด้วยสมรรถภาพ (FACULTY PSYCHOLOGY) ที่เชื่อว่าส่วนของสมองนั้นทำหน้าที่สำคัญ 3 ด้าน คือ ด้านเหตุผล (REASON) ด้านความจำ (MEMORY) และด้านความตั้งใจ (WILL) และส่วนของสมองที่ทำหน้าที่ด้านเหตุผล

นั่นถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของสติปัญญา จึงควรจะได้รับพัฒนาอย่างเต็มที่ (บรรจง จันทรสา,
2527 : 163 – 164)

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (PROGRESSIVISM)

ความเป็นมา

พัฒนา (PROGRESSIVE) หมายถึง ก้าวหน้า เปลี่ยนแปลงไม่หยุดอยู่กับที่ปรัชญาพัฒนาการนิยม เป็นแนวคิดที่เริ่มมีมาตั้งแต่ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 ผู้ริเริ่มแนวคิดนี้ คือ ยักส์ รุสโซ (JEAN JACQUES ROUSSEAU) โจฮัน ไฮน์ริค เปสตาลอซซี (JOHANN HEINRICH PESTALOZZI) และเฟรดเดอริค โฟรเบล (FREDERIC FROEBEL) นักปรัชญาทั้ง 3 ท่านเป็นนักปรัชญายุโรปพวกแรกที่มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม

พื้นฐานของปรัชญานี้มาจากนักปรัชญากลุ่มเสรีนิยม (LIBERALISM) ที่ไม่เห็นด้วยกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของอเมริกาในช่วงศตวรรษที่ 18 ที่ฝึกทฤษฎีของ ชาร์ล ดาร์วิน (CHARLES DARWIN) ที่มุ่งแข่งขันแก่งแย่งกันทางเศรษฐกิจ และระบบสังคมที่มุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ นักปรัชญาและนักการศึกษาในกลุ่มเสรีนิยมจึงได้พยายามที่จะปฏิรูปสังคมอเมริกันเสียใหม่ (ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร, 2526 : 54) จึงได้เริ่มขบวนการพัฒนาการขึ้น กลายมาเป็นปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ซึ่งนำโดย ฟรานซิส ดับบลิว ปาร์คเกอร์ (FRANCIS W. PARKER) ในปี ค.ศ. 1870 ได้มีการเสนอให้ปฏิรูประบบโรงเรียนเสียใหม่ เพราะการจัดการศึกษาตามความเชื่อแบบเก่าที่เน้นขาดจุดยืนที่แน่นอน ส่งผลให้ประชาชนเฉื่อยชาเกินไป แต่ความเชื่อของปาร์คเกอร์ก็ยังไม่ได้รับความนิยมมากนัก ต่อมาในปี ค.ศ. 1915 จอห์น ดูว์อี้ (JOHN DEWEY) ได้นำเอาแนวความเชื่อนี้ไปปฏิบัติและได้เขียนหนังสือชื่อ SCHOOL OF TOMORROW ออกเผยแพร่ ทำให้ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 47 อ้างใน สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 53) มีการจัดตั้งสมาคมการศึกษาแบบพัฒนาการนิยม (PROGRESSIVE EDUCATION ASSOCIATION) ขึ้น โดยกลุ่มนักการศึกษาที่มีชื่อเสียง เช่น วิลเลียม เฮซ คิล แพทริก (WILLIAM H. KILPATRICK) จอร์จ เค้าทส์ (GEORGE COUNTS) และฮาโรลด์ รุกก์ (HAROLD RUGG) เป็นต้น มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาเพื่อชีวิต (THE LIFE – CENTERED CURRICULUM) (ภิญญา สาธ, 2525 : 21) ขึ้นในโรงเรียนอย่างกว้างขวาง

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม มีพื้นฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม และปรัชญานี้ เชื่อว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลง ความรู้และความจริงสูงสุดไม่มีไม่แน่นอน สิ่งที่น่ามาปฏิบัติแล้วได้ผล ถึงจะเป็นสิ่งที่เป็นจริง และความรู้ความจริงจะได้มานั้นจะต้องลงมือกระทำเพื่อให้เกิดประสบการณ์ทั้งนี้เพราะมนุษย์สามารถสร้างพัฒนาการให้กับตนเองได้ตามสภาพของสิ่งแวดล้อมและตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป การแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องนั้นจะเกิดขึ้นได้จากการศึกษา การค้นคว้า และการทดลองตามแนววิทยาศาสตร์ ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมยังเชื่ออีกว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดอนาคตและโชคชะตาของตนเอง ฉะนั้นมนุษย์ควรจะเน้นความสำคัญของคุณค่าของแต่ละบุคคลให้มาก (กิติมา ปรีดีติลล, 2523 : 88)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม มีหลักการสำคัญ (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 69 – 103 อ้างใน สมนึก พวงทอง, 2531 : 56 – 57) สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษา คือ ชีวิต ไม่ใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต สิ่งที่ดีให้เด็กเรียนควรเป็นการให้ประสบการณ์ที่ดีจะนำไปใช้ได้ และสามารถเข้าใจปัญหาของชีวิต และสามารถปรับตัวให้อยู่ในสภาพสังคมปัจจุบันได้อย่างเป็นสุข
2. การศึกษาต้องมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความสนใจของเด็ก แต่มิใช่ว่าเด็กจะได้รับอนุญาตให้ทำตามความพอใจได้ทุกอย่าง เด็กจะต้องมีครูคอยแนะนำเพราะครูเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า
3. การเรียนรู้โดยวิธีการแก้ปัญหา ย่อมสำคัญกว่าการเรียนรู้ โดยการท่องจำเพราะเนื้อหาวิชาเป็นความรู้เชิงนามธรรมก็ควรใช้วิธีการแห่งปัญญาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้
4. บทบาทของผู้สอนนั้นไม่ใช่เป็นผู้บงการหรือออกคำสั่ง แต่จะทำหน้าที่ให้คำแนะนำและคำปรึกษา ให้เด็กเดินทางไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ทั้งนี้ผู้สอนจะต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ของตนมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด
5. โรงเรียนต้องส่งเสริมให้เด็กเกิดความร่วมมือมากกว่าส่งเสริมให้เด็กเกิดการแข่งขันกัน หากมีการแข่งขันควรเน้นการแข่งขันที่จะสร้างความร่วมมือกันและให้รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ
6. ประชาธิปไตยเท่านั้นที่จะส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ทางความคิดและบุคลิกภาพ และจำเป็นสำหรับความเจริญงอกงามของผู้เรียน (สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 54)

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม คือจุดมุ่งหมายที่ไม่นิยมการวางจุดมุ่งหมายไว้ตายตัว แต่จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็จะมีความยืดหยุ่นไปตามความแตกต่างของสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมและตัวผู้เรียนด้วย ปรัชญานี้ยังเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเสมอ แต่ถ้าพิจารณาความต้องการจากการจัดการศึกษาของปรัชญานี้พอสรุปได้ดังนี้

1. มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาไปพร้อม ๆ กัน
2. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักปรับตัวเองให้เข้ากับสังคมได้ดีและมีความสุข
3. มุ่งให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด
4. มุ่งปลูกฝังทัศนคติแบบประชาธิปไตยและเสรีภาพให้แก่ผู้เรียนโดยให้โอกาสที่จะพูด คิด

เขียน และแสวงหาความจริง (J' DONALD BUTLER, 1967 : 487 อ้างใน สุรินทร์ รักชาติ : 55)

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมเป็นหลักสูตรที่มีความเชื่อว่าเด็กจะเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ในชีวิตเป็นสำคัญ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเพราะอาศัยประสบการณ์ตรง ไม่มีหลักสูตรที่สมบูรณ์แบบสำหรับครูและเด็ก นักการศึกษาตามลัทธินี้ไม่ชอบหลักสูตรที่มีการเขียนขึ้นล่วงหน้า แต่ให้ใช้วิธีเขียนแนวการเรียนรู้เองทันทีเมื่อจะสอน และโรงเรียนในห้องเรียนแต่ละห้องเรียนควรจะเน้นการเรียนรู้แนวการเรียนรู้จะครอบคลุมชีวิตประจำวันทุกรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการต่าง ๆ ทางสังคม ศิลธรรม อาชีพ สุขทฤษฎีภาพ และในทางปัญญาพร้อม ๆ กันไป (ภิญโญ สาร, 2523 : 107)

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษานี้เป็นหลักสูตรแบบประสบการณ์ (EXPERIENCE CURRICULUM) เน้นประสบการณ์ของเด็กเป็นหลักสำคัญจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หลักสูตร CHILD CENTERED CURRICULUM (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2524 : 83) เนื้อหาที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษ คือ สังคมศึกษาและวิชาสื่อความหมายเพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน วิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ก็ถือว่าสำคัญ แต่เป็นความสำคัญในแง่ของวิธีการ คือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (SCIENTIFIC METHOD) ไม่ใช่ตัวเนื้อหาโดยตรง นอกจากนี้จะมีการจัดหลักสูตรเป็น "หน่วย

การงาน” (UNITS OF WORK) (ปฏิญญา สาร, 2523 : 107) คือจัดตามลักษณะโครงสร้างและวัตถุประสงค์ของสังคมในชีวิตจริงหลักสูตรจะดึงเอาหน่วยงานหน้าที่และกิจการต่าง ๆ มาให้นักเรียนได้เรียนรู้โดยไม่รู้ตัว ไม่ต้องท่องจำเนื้อหาวิชาแต่ให้เด็กทำกิจกรรมเพื่อที่จะได้ประสบการณ์รวมๆ กันไป (สมนึก พวงทอง, 2531 : 59)

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมมีความเชื่อว่าโรงเรียนคือแบบจำลองที่ดิงามของชีวิตและสังคม ดังนั้นบทบาทของโรงเรียนจึงต้องทำหน้าที่เป็นแหล่งสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจริงให้แก่ผู้เรียนโดยจัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และการดำเนินชีวิตจริง แต่ต้องเหมาะสมกับวุฒิภาวะของเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคมได้ (ศักดา ปรารค์ประทานพร, 2526 : 64 – 65) นอกจากนั้นโรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และต้องส่งเสริมให้เด็กเกิดความร่วมมือกันในการทำกิจกรรม

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมเชื่อว่าครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และมีประสบการณ์กว้างขวางเพื่อช่วยให้เด็กก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางของการเรียนรู้อย่างเต็มที่ ลักษณะของครูตามปรัชญานี้จะต้องเป็นผู้มีบุคลิกดี เห็นอกเห็นใจเด็ก ๆ และเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล (กิตติ ปรีดีดีลก, 2523 : 84) ตามปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนี้เด็กมีหน้าที่แสวงหาประสบการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง ครูผู้สอนเป็นเพียงคนให้คำแนะนำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ปรัชญาการศึกษานี้ยังสนับสนุนให้มีการอบรมครูต่อเนื่องกันโดยตลอด มีทั้งการอภิปราย ฟังคำบรรยายและสัมมนาร่วมกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาของโรงเรียนนานาชนิดในที่ต่าง ๆ ตลอดปี ครูผู้สอนจึงตื่นตัวอยู่เสมอ เพราะครูผู้สอนในปรัชญาการศึกษานี้ คือ ผู้เสียสละเพื่อเด็กและสังคมอย่างแท้จริง (ปฏิญญา สาร, 2523 : 108)

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมเน้นการฝึกการกระทำ (LEARNING BY DOING) เพื่อให้เกิดประสบการณ์โดยตรง การเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติจริงต้อง ใช้กระบวนการแก้ปัญหา ดังนั้นการเรียนการสอนในลัทธินี้จึงใช้การสอนแบบแก้ปัญหา (PROBLEM SOLVING) โดยนำเอาหลักการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์มาใช้และต้องเน้นให้

เด็กมีการแก้ปัญหาในห้องเรียน สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ที่เป็นกันเองโดยอาศัยหลักการแบบประชาธิปไตย คือ ต้องเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมอภิปรายอย่างกว้างขวางเพื่อหาข้อสรุปข้อสำคัญหรือทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งได้จากการลงมือกระทำจริง ความรู้จากการยึดการกระทำจริงจะโยงไปสู่หลักการหรือทฤษฎีซึ่งจะติดตัวเด็กไปได้นานกว่าความรู้ที่ได้จากการท่องจำ (ณัฐพร คำมะสอน, 2531 : 44)

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (RECONSTRUCTIONISM)

ความเป็นมา

ปฏิรูป (RECONSTRUCT) หมายถึง บูรณะหรือทำขึ้นใหม่ ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1930 ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ประสบปัญหาหลาย ๆ ด้าน เช่นภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างระบบนายทุนจึงเกิดนักคิดกลุ่มหนึ่งที่ได้พยายามจะแก้ปัญหาสังคมโดยให้การศึกษาเป็นตัวนำการปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองและสังคม โดยการล้มระบบเก่าที่ไม่มั่นคงและยุติธรรมลงเสีย แล้วสร้างระบบสังคมใหม่ขึ้นมา นักคิดกลุ่มนี้เสนอบทบาทใหม่ให้กับโรงเรียนให้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมนี้มีชื่อเรียกว่า “นักคิดแนวหน้า” (FRONTIER THINKER) (GEORGE F. KNELLER 1971 : 61) ผู้นำของนักคิดกลุ่มนี้ได้แก่ จอร์จ เอส เค้าท์ส (GEORGE S. COUNTS) และ ฮาโรลด์ รุกก์ (HAROLD RUGG) กลุ่มนี้มีความเห็นด้วยกับหลักการประชาธิปไตยโดยที่ประชาชนต้องสามารถควบคุมสถาบันและทรัพยากรต่างๆ ได้เองโดยไม่ขึ้นอยู่กับนักการเมืองที่หวังเอาประชาชนเป็นเครื่องมือ และประชาธิปไตยดังกล่าวนี้ควรต้องประสานความสอดคล้องกับประชาธิปไตยในแต่ละประเทศทั่วโลก

ผู้นำของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมตอนแรกคือ จอห์น ดุย (ค.ศ. 1920) แต่แนวคิดเกี่ยวกับ “การศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคม” นี้ยังไม่เด่นชัด จนกระทั่งประมาณ ปี ค.ศ. 1950 ที โอดอร์ บรามเมลด์ (THEODORE BRAMELD) ได้เป็นผู้ทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางโดยการเสนอปรัชญาการศึกษาเพื่อการปฏิรูปสังคมในหนังสือหลายเล่มด้วยกัน เช่น “PATTERN OF EDUCATION PHILOSOPHY (1950)” “TOWARD A RECONSTRUCTED PHILOSOPHY OF EDUCATION (1956)” และเรื่อง “EDUCATIONAL POWER (1965)” “GEORGE F. KNELLER, 1971 : 62) เป็นต้น ทำให้บรามเมลด์ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (สุรินทร์ รักษาติ, 2529 : 58)

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้พัฒนามาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม (PRAGMATISM) และผนวกเอาความคิดของปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (PROGRESSIVISM) เข้าไว้ด้วยกัน (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 162 – 163) ปรัชญาปฏิรูปนิยมเน้นเรื่อง "แรงงาน (LABOR) ว่าเป็นหัวใจของสังคม และเชื่อว่ามนุษย์จะต้องช่วยกันสร้างระบบสังคมเสียใหม่โดยถือว่าการทำงานคือชีวิต" ดังนั้นรูปแบบของการศึกษาในลัทธิปรัชญานี้จึงเน้นการทำงานหรือการทำแบบฝึกหัดในบทเรียนต่าง ๆ อย่างมากที่สุด (ภิญโญ สาร, 2523 : 117) ปฏิบัติการนิยมเน้นในการแก้ไขปรับปรุงสภาพสังคมโดยอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ พัฒนาการนิยมเน้นการพัฒนาเด็กไปสู่จุดมุ่งหมายที่ผู้เรียนและผู้สอนร่วมกันกำหนดขึ้น การผสมผสานกันระหว่างความคิดสองปรัชญาปฏิรูปนิยมก่อตัวขึ้นโดยเน้นการพัฒนาการของบุคคลและของมวลชน เพื่อเข้าใจตนเองว่ามีความต้องการอะไร สังคมประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความสามารถและจุดมุ่งหมายของสมาชิกไม่จำเป็นต้องเหมือนกันหมด (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 163) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเน้นการปฏิรูปสังคมและสร้างสรรค์รูปแบบของสังคมขึ้นมาใหม่ในอนาคต

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม มีหลักการสำคัญ (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 62 - 64 อ้างใน สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 59 – 60) สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาต้องเป็นการสร้างระเบียบของสังคมขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ค่านิยมเบื้องต้นทางวัฒนธรรมได้บรรลุความสำเร็จตามที่ต้องการ และขณะเดียวกันก็ต้องให้กลมกลืนกับสภาวะของสังคมและเศรษฐกิจ
2. สังคมใหม่ต้องเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง โดยประชาชนหรือผู้แทนที่ประชาชนเลือกมาจะต้องมีส่วนรับผิดชอบในการควบคุมผลประโยชน์ของสถาบันและทรัพยากรต่าง ๆ ของประเทศ
3. การศึกษานั้นนอกจากจะทำให้บุคคลได้พัฒนาสังคมแล้วยังทำให้บุคคลได้เรียนรู้ที่จะเข้าร่วมในการวางแผนของสังคมด้วย ดังนั้นสังคมจึงมีส่วนร่วมที่สำคัญของการศึกษา
4. ครูผู้สอนต้องเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นในการแก้ปัญหาโดยครูจะต้องเชื่อและไว้วางใจเด็กในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ตามกระบวนการของประชาธิปไตยและเป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย

5. วิธีการและจุดมุ่งหมายปลายทางของการศึกษาต้องสนองความต้องการของวัฒนธรรมปัจจุบันเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงต้องปฏิรูปเนื้อหาวิชา วิธีการสอน ปรับปรุงโครงสร้างการบริหารใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นหลักสูตรที่ส่งเสริมให้โรงเรียนมีบทบาทในการปฏิรูปสังคมเพื่อใช้การศึกษาเป็นปัจจัยในการสร้างสังคมใหม่ที่มีความเสมอภาคและความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น (วิจิตร ศรีสอาน, 2525 : 64) ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้ (ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, 2529 : 89) ได้แบ่งเป็นข้อไว้ดังนี้

1. การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมพัฒนาสังคมโดยตรงและต้องช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่ด้วย
2. การศึกษาจะต้องมุ่งสร้างระเบียบใหม่ของสังคมบนรากฐานของประชาธิปไตยโดยต้องคำนึงถึงพื้นฐานที่มีอยู่เดิม
3. การศึกษาจะต้องให้เด็กเห็นความสำคัญของสังคมส่วนรวมควบคู่ไปกับของตัวเอง

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นหลักสูตรที่เน้นด้านสังคมเป็นแกนสำคัญ เพื่อส่งเสริมให้เด็กเข้าใจสภาพของสังคม และศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาทางสังคม เป็นการเตรียมเด็กให้มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาได้อย่างมีคุณภาพ ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมยึดหลักสูตรแบบแกน (CORE CURRICULUM OR WHEEL CURRICULUM) คือ การสอนเน้นหลักสูตรที่ยึดถือวิชาใดวิชาหนึ่งหรือกลุ่มวิชาใดวิชาหนึ่งเป็นแกนกลาง เนื้อหาสาระในหลักสูตรจากปัญหาสังคมที่ผู้เรียนประสบอยู่ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้เด็กมีความพร้อมในการคิดหาแนวทางในการแก้ปัญหา และนำผลที่ได้มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพหลักสูตรต้องกำหนดให้เด็กได้ศึกษาอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เด็กมองเห็นปัญหาของสังคมอย่างเข้าใจแจ่มชัด และร่วมมือกันหาข้อมูลเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในอนาคตได้ เด็กจึงควรได้รับการศึกษาในเรื่องของอุตสาหกรรม สื่อสารมวลชน การขนส่ง การอนามัยและสาธารณสุข นิเวศวิทยา อาชีววิทยา รวมทั้งวิชาที่สอน

ในโรงเรียน ได้แก่ วรรณคดี ดนตรี ศิลปะ ฟิสิกส์ เคมี สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และคณิตศาสตร์ (ศักดิ์ดา ปรามงค์ประทานพร, 2526 : 124) การสอนวิชาต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เด็กเห็นถึงความสัมพันธ์ของวิชาดังกล่าวและจะทำให้สามารถเข้าใจสภาพของสังคมมากขึ้น

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่าบทบาทของโรงเรียนจะต้องสนใจใฝ่หาอนาคต (FUTURE ORIENTED) และนำทางให้เด็กได้พบกับระเบียบของสังคมใหม่โดยการให้การศึกษามากในด้านการคิดสร้างสรรค์แก่เด็กเพื่อให้เด็กพร้อมที่จะร่วมมือในการวางแผนให้กับสังคมใหม่ โรงเรียนมีหน้าที่สร้างบรรยากาศแบบสังคมประชาธิปไตยให้แก่เด็ก และในเวลาเดียวกันโรงเรียนจะต้องทำงานร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ ของสังคมด้วย นั่นก็คือโรงเรียนจะต้องเป็นผู้สร้างสังคมไม่ใช่เป็นผู้ที่ถูกสังคมสร้างขึ้น (ศักดิ์ดา ปรามงค์ประทานพร, 2526 : 124 – 127) หากต้องการให้สังคมในอนาคตเป็นเช่นไร โรงเรียนก็สามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อฝึกอบรมเด็กให้มีบุคลิกภาพ ทักษะ และความรู้ความสามารถเป็นอย่างนั้น

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่าครูผู้สอนต้องสามารถทำให้เด็กเห็นว่ามีหน้าที่ที่จะต้องสร้างสรรค์สังคมใหม่โดยอาศัยกระบวนการแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในโรงเรียนมีการนำหลักการสำคัญแบบประชาธิปไตยมาใช้ (ศุภร ศรีแสน, 2526 : 193) ครูผู้สอนไม่ใช่มีหน้าที่คอยชี้แนะเพียงอย่างเดียว แต่ครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้คอยกระตุ้นเร่งเร้าให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์เพื่อหาทางแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบกพร่องต่าง ๆ ของสังคม (ไพฑูริย์ ลินลารัตน์, 2524 : 91 – 92) นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละอุทิศตนเพื่อสังคม มีลักษณะเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีลักษณะคล้ายคลึงกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือเป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเองโดยวิธีการต่างๆ เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (SCIENTIFIC METHOD) วิธีการแบบโครงการ (PROJECT METHOD) และวิธีการแก้ปัญหา (PROBLEM SOLVING METHOD) นอกจากนั้นปรัชญานี้ยังอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (HISTORICAL METHOD) และวิธีการทางปรัชญา (PHILOSOPHICAL

METHOD) เข้ามาประกอบด้วยเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่าง ๆ รัตภูมิและสมบูรณที่สุด (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2524 : 92 – 93) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมไม่ส่งเสริมการเรียนรู้แบบท่องจำและการสอนแบบบรรยาย ครูผู้สอนและเด็กควรทำอะไรก็ได้เพื่อสนองความต้องการของตน การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง สนใจปัญหาของสังคมเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหา บรรยายภาคในการเรียนการสอนมีอิสระไม่ใช่บังคับการจัดตารางสอนควรมีความยืดหยุ่น (FLEXIBLE SCHEDULE) กำหนดตามเวลาเรียนในทฤษฎีการค้นคว้าของเด็กและการอภิปรายเป็นสัดส่วนกัน โดยเน้นการอภิปรายเป็นหลัก (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 168)

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (EXISTENTIALISM)

ความเป็นมา

อัตถิภาวะ (EXISTENCE) หมายถึง ความเป็นอยู่ ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นปรัชญาที่มุ่งเสริมสร้างให้มนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกและรู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกอย่างมีความรับผิดชอบในตัวเอง ปรัชญานี้เป็นขบวนการทางความคิดแบบใหม่ของปรัชญา ซอเรนเคียร์ เคออร์ด (SOREN KIERKEGARD, ค.ศ. 1813 - 1855) เป็นนักปรัชญาชาวเดนมาร์กซึ่งได้รับการยกย่องในปัจจุบันว่าเป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นคนแรก และได้เสนอความคิดว่าปรัชญาเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน ดังนั้นจึงควรสร้างปรัชญาของตนเองจากประสบการณ์ไม่มีความจริงนิรันดร ให้ยึดเหนี่ยวเป็นสรณะตายตัวความจริงที่แท้คือสภาพของมนุษย์ (HUMAN CONDITION) (กีรติ บุญเจือ, 2522 : 14) ในระบบสังคมปัจจุบันนี้มนุษย์กำลังสูญเสียตัวเองและการศึกษาที่มีอยู่ก็มีส่วนในการทำลายความเป็นมนุษย์ด้วย เพราะสอนให้เด็กอยู่ในกรอบของสังคมที่จำกัดเสรีภาพ ความเป็นตัวของตัวเองให้ลดน้อยลงไม่มีใครเลยที่รอดพ้นจากการบีบรัดของบทบาทและหน้าที่ของสังคม นอกจากนี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็มีส่วนทำลายความเป็นมนุษย์เช่นกัน เพราะคนเราต้องพึ่งพามากเกินไปจนมนุษย์ต้องกลายเป็นทาสของสิ่งเหล่านี้ (ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร, 2526 : 133) ปรัชญานี้ได้รับการกล่าวขวัญอย่างมากในช่วงปี ค.ศ. 1950 – 1965 สำหรับความพยายามที่จะนำความคิดอัตถิภาวนิยมมาประยุกต์ใช้กับการศึกษานั้นเพิ่งมาเริ่มราว ๆ 20 ปีมานี้เองส่วนมากเป็นผลงานของนักปรัชญาการศึกษาชาวอเมริกันคือ แวนคลีฟ มอริส (VAN CLEVE MORRIS) และจอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (GEORGE F. KNELLER) (ยัง ปอล ชาร์ตต์, 2517 : 33 – 60) และ เอ เอส นีลส์ (A.S. NEIL) ชาวอังกฤษเป็นผู้ริเริ่มและนำ

แนวคิดของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมไปใช้ทดลองปฏิบัติในโรงเรียนสาธิตและโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (SUMMERHILL)

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ถือว่ามนุษย์ย่อมเป็นตัวของตัวเอง มีสิทธิเสรีภาพที่จะทำพูด คิดได้ตามประสงค์และมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง (FREEDOM, CHOICE AND RESPONSIBILITY) มนุษย์เป็นผู้สร้างชีวิตและอนาคตของตัวเองเป็นปรัชญาที่สอนให้มนุษย์ยึดตัวเองเป็นหลัก (HUMAN SUBJECTIVITY) เป็นปรัชญาที่ต่อต้านธรรมชาตินิยม (NATURALISM) และจิตนิยม (IDEALISM) เพราะทั้งสองลัทธิปฏิเสธเสรีภาพของมนุษย์ดังนี้ อัตถิภาวนิยมได้อุบัติขึ้นมาเพื่อต่อต้านการยึดถือประเพณีเก่า ๆ ของมนุษย์ (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 176 – 177)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม มีหลักการสำคัญ (บรรจง จันทรสา, 2527 : 252) สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาจะต้องทำหน้าที่สร้างมนุษย์ให้เป็นตัวของตัวเอง มีอิสระในการเลือกและตัดสินใจรับผิดชอบการกระทำด้วยตัวเอง การส่งเสริมให้เด็กรู้จักเลือกและรับผิดชอบในการตัดสินใจย่อมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับเด็ก และจะต้องเป็นสิ่งที่ดีสำหรับบุคคลอื่นด้วย การที่การศึกษาเน้นการสร้างมนุษย์ตามที่กล่าวมาแล้วนั้นย่อมหมายถึง การศึกษาจะต้องสร้างมนุษย์ให้เป็นผู้มีวินัยในตนเอง
2. โรงเรียนควรเน้นเรื่องศีลธรรมและจริยธรรม โดยเสนอหลักศีลธรรมและจริยธรรมหลาย ๆ แบบให้เด็กได้เลือกตามแนวทางของตน สำหรับเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับจริยธรรมนั้นต้องไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่เด็กปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมคือมุ่งจะให้เด็กพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตัวเองอย่างเต็มที่ การศึกษาจึงต้องสามารถสอนให้เด็กเป็นตัวของตัวเอง มีเสรีภาพในการเลือก มีความรับผิดชอบต่อตัดสินใจของตนเอง โดยการช่วยให้เด็กเข้าใจตัวเองเข้าใจโลก

และเข้าใจความสำคัญของการมีอยู่ เพื่อที่ว่าการศึกษาจะช่วยทำให้เด็กสามารถเผชิญปัญหาต่างๆ ได้อย่างชาญฉลาดด้วยสติปัญญาของตนเอง (VAN CLEVE MORRIS, 1961 : 391 อ้างใน ณัฐพร คำมะสอน, 2531 : 53) จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญานี้ (JAMES A. JOHNSON, 1969 : 335 – 343 อ้างถึงใน จินดา ยัญทิพย์, 2528 : 64) พอสรุปได้ดังนี้

1. มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตัวเองอย่างเต็มที่
2. มุ่งให้ผู้เรียนมีเสรีภาพในการเลือก มีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเลือกและในสิ่งที่ตนกระทำ
3. มุ่งให้ผู้เรียนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง (SELF DISCIPLINE)

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นหลักสูตรที่เชื่อว่าทุกวิชามีความสำคัญ ถ้าเด็กเห็นว่าวิชาใดจะช่วยให้รู้จักตนเอง และเข้าใจโลกได้ดีขึ้น ถือว่าวิชานั้นย่อมเหมาะสมกับเขา เนื้อหาที่เรียนต้องไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่เด็กจะठीประสบพบเจอในห้องเรียนและชีวิตประจำวัน (G MAX WINGO, 1974 : 335) เนื้อหาวิชาของหลักสูตรจะเน้นทางสาขามนุษยศาสตร์ (HUMANITIES) โดยเน้นเนื้อหาวิชาที่มีความสำคัญในการส่งเสริมให้บุคคลเลือกและตัดสินใจ อันได้แก่ วิชาศิลปะ ปรัชญา วรรณคดี ประวัติศาสตร์ การเขียน การละคร จิตรกรรม และศิลปะประดิษฐ์ นักปรัชญาเชื่อว่าวิชาเหล่านี้จะช่วยฝึกฝนเด็กในด้านสุนทรียศาสตร์ (AESTHETIC) อารมณ์ (EMOTION) และฝึกฝนศีลธรรมจรรยา (พรชูลี อาชวบำรุง, 2517 : 66) อย่างไรก็ตาม หลักสูตรปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมที่แท้จริงต้องไม่เสนอวิชาเรียนให้กับเด็ก แต่ต้องมีวิชาต่าง ๆ พร้อมให้เด็กเลือก เพราะวิชาเรียนนั้นเป็นเพียงเครื่องมือให้เด็กได้พัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง (ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร, 2526 : 44)

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมมีความเชื่อว่าโรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศแห่งเสรีภาพ ทั้งในและนอกห้องเรียน จัดสิ่งแวดล้อมให้เด็กพอใจ โรงเรียนจะไม่สร้างและกำหนดเงื่อนไขต่างๆ ให้เด็กปฏิบัติตาม แต่จะสนับสนุนและส่งเสริมให้เด็กแต่ละคนมีพัฒนาการในด้านความเป็นตัวของตัวเอง นั่นคือให้เด็กมีโอกาสเลือกและรู้จักเลือกโดยอิสระ (FREE CHOICE) (JAMES A.

JOHNSON, 1969 : 335 – 343) ส่วนในด้านศีลธรรมจรรยา โรงเรียนควรเปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกแนวทางจริยธรรมของตัวเอง

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเชื่อว่าผู้สอนมีหน้าที่คอยกระตุ้นหรือเร้าใจให้เด็กรู้จักตนเอง สามารถนำศักยภาพของตนเองมาทำให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และเน้นให้เด็กเข้าใจตัวเองเป็นสำคัญ (ศุภร ศรีแสน, 2526 : 154 – 155) ครูผู้สอนกับเด็กมีความสำคัญเท่ากันต้องเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน และครูผู้สอนต้องรู้จักจริงในวิชาที่สอนต้องมีความซื่อสัตย์ และมีความจริงใจต่อเด็กอย่างแท้จริง

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมให้ความสำคัญของเด็กเป็นอย่างยิ่ง การเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นให้เด็กค้นพบและรู้จักตัวเองเป็นสำคัญ คือ เห็นว่าการเรียนรู้ของเด็กควรเริ่มต้นที่ความอยากรู้ของตัวเอง ไม่ใช่เริ่มต้นที่ความรู้ที่ครูผู้สอนจะถ่ายทอดให้ (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2518 : 66) เด็กควรจะได้รับ การส่งเสริมให้เข้าใจในวิชาที่เรียนอย่างถ่องแท้จนสามารถที่จะบอกได้ว่าตัวเองมีความรู้สึกอย่างไรต่อวิชาที่เรียนนั้น

นอกจากนี้กระบวนการเรียนการสอนในปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ยังเน้น “การมีส่วนร่วม” ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ และไม่เห็นด้วยกับการศึกษามนุษย์ในแง่ของวัตถุเท่านั้นเพราะมนุษย์ไม่ใช่วัตถุ จะศึกษามนุษย์ให้เข้าใจก็ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับการมีอยู่ของมนุษย์ วิชาที่ควรแก่การศึกษาคือวิชาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ (ปานทิพย์ ศุภนคร, ม.ป.ป.)

พุทธปรัชญาการศึกษา (BUDDHISM)

ความเป็นมา

พุทธปรัชญา หมายถึง ความรู้แจ้งของผู้รู้ ความรู้แจ้งในที่นี้คือ ความรู้แจ้งในความจริงของสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความรู้แจ้งดังกล่าวนี้เกิดจากการเล่าเรียน ฝึกฝน จำแนกแยกแยะและคิดค้นด้วยเหตุผลตามที่เป็นจริงจนกระทั่งได้พบกับความเป็นจริงหรือศีลธรรมในที่สุด (จิตรกร ตั้งเกษมสุข, 2525 : 76) เป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้วที่ประเทศไทยได้ยึดถือเอาพุทธธรรมเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทในการจัด

การศึกษาเป็นอย่างมาก ต่อมาประเทศไทยได้จัดการศึกษาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกมาจนปัจจุบันนี้ทำให้การจัดการศึกษาเกิดปัญหาขึ้นหลายประการเพราะ "พบว่ามีความขัดแย้งไปกันไม่ได้สนิทนักกับค่านิยมและนิสัยอย่างไทยๆ ผลที่สุดปรัชญาต่างประเทศที่ส่งเข้ามานั้นก็เคลื่อนลอยไร้ความหมายและไม่ยังประโยชน์แก่การศึกษาของไทยกว่าที่ควร" (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2512 : 183 - 197) ดังนั้นจึงมีนักการศึกษาไทยหลายท่านได้พยายามนำหลักพุทธธรรมมาเป็นปรัชญาแม่บทในการจัดการศึกษาไทย ผลงานชิ้นแรกที่ยกย่องจะเสนอปรัชญาการศึกษาไทยอย่างมีระบบ คือ ผลงานของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ท่านได้เขียน "พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่" (สาโรช บัวศรี, 2513 : 4 - 40) โดยเสนอระบบปรัชญาการศึกษาที่ยึดหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาแม่บท เป็นผลงานที่ได้รับความสนใจและมีผู้วิจารณ์ความถูกต้องของปรัชญาการศึกษานี้กันมาก แต่ก็นับว่าเป็นก้าวแรกที่มีผู้สนใจปรัชญาการศึกษาไทยกันอย่างจริงจัง หลังจากนั้นได้มีนักการศึกษา นักปรัชญาและผู้รู้ทั้งหลายท่านพยายามเสนอแนวคิดในการนำพุทธปรัชญามาเป็นปรัชญาการศึกษาให้ได้เนื้อหาสาระที่ชัดเจนยิ่งขึ้น (สมนึก พวงพวา, 2531 : 74)

แนวคิดพื้นฐาน

พุทธปรัชญามีความเชื่อว่าธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์คือทุกข์ จุดมุ่งหมายของการศึกษาในทรรศนะของพระพุทธศาสนา คือ การหลุดพ้นจากทุกข์ เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นอุปกรณ์เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายนี้ทั้งในแง่โลกและแง่ของศาสนา ธรรมชาติของมนุษย์ในแง่อื่น ๆ อาจนำมาอธิบายในแง่ของการศึกษาเพิ่มเติมได้อีก เช่น ในแง่ของกรรม หมายถึง ความก้าวหน้าหรือความเสื่อมทางการศึกษาขึ้นอยู่กับตนเองในแง่ของปัจเจกสมุปปบาท หมายถึง ธรรมชาติสัมพันธ์ของมนุษย์ต้องพิจารณาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ในแง่ของไตรลักษณ์ หมายถึง ธรรมชาติที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ด้วยวิธีการศึกษาดังนี้ เป็นต้น (วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, 2520 : บทคัดย่อ)

หลักการสำคัญ

พุทธปรัชญา มีหลักการสำคัญ (พระราชวรมนี, 2525 : 166 - 168) โดยได้กล่าวถึงหลักไตรสิกขา หรือหลักการการศึกษา 3 ประการ พอสรุปได้ดังนี้

1. การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา

2. การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา

3. การฝึกฝนอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา

หลักการศึกษ 3 ประการนี้ จัดวางขึ้นโดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีแก้ปัญหของอารยชน หรือ อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน ได้แก่ มรรค อันมีองค์ 8 คือ สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของพุทธปรัชญาการศึกษานั้นได้มีผู้กล่าวไว้หลายท่าน คือ ท่านพุทธทาสภิกขุ (2518 : 121) ได้กล่าวว่า “การศึกษานี้เพื่อมนุษย์จะมีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้โดยการทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ และมีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์” ทั้งนี้เพราะสัญชาตญาณที่มีความเห็นแก่ตัวอย่างมากก็คือ สัญชาตญาณอย่างสัตว์นั่นเอง สาโรช บัวศรี (2528 : 7) ได้กล่าวว่า ความมุ่งหมายของหลักการศึกษาคือ

1. เพื่อให้รู้จักตนเอง (รู้จักขั้น 5) และรู้จักทุกข์หรือปัญหาของตนเองอันย่อมนับเนื่องมาจากอกุศลมูล และเพื่อจะได้นำตนให้หลุดพ้นไปจากทุกข์ หรือปัญหานั้น ๆ
2. เพื่อให้เกิดความรู้และความสามารถที่จะคิดเป็น (รวมเรียกปัญญาธรรม) ตลอดจนความรับผิดชอบและสมรรถภาพทั้งปวง อันจะเป็นเครื่องมือในการดับทุกข์หรือแก้ปัญหาและปรับปรุงสภาพของสังคมและของตัวมนุษย์เอง
3. เพื่อให้เกิดคุณธรรมและศีลธรรมขึ้นในใจ สำหรับช่วยสร้างสัมพันธ์อันดีในหมู่มนุษย์ ก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม

จุดมุ่งหมายการศึกษาตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษามุ่งให้เด็กเป็นผู้มีคุณธรรมปราศจากการเห็นแก่ตัว เป็นผู้รู้จักตัวเอง รู้จักแก้ปัญหาชีวิต และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นหลักสูตรที่เน้นการฝึกฝนอบรมทางด้านจิตใจและคุณธรรมของเด็กเป็นสำคัญ ส่วนวิชาอื่นๆ นั้นให้เลือกเรียนได้ตามความเหมาะสมเพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน พุทธทาสภิกขุ (2512 : 77 – 92) ได้กล่าวถึงหลักสูตรที่ประกอบด้วยแผนการศึกษา 4 อย่าง คือ

1. พุทธิศึกษา นอกจากให้รู้หนังสือแล้วจะต้องมีความรู้ในเรื่องที่สำคัญที่สุดในชีวิต คือ รู้ว่า เกิดมาทำไม เกิดมาเพื่ออะไร คำตอบคือเกิดมาเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ดีที่สุดในขณะที่มนุษย์ควรจะได้
2. จริยศึกษา ต้องอบรมให้รู้จักทำลายความเห็นแก่ตัว หรือ ความเห็นแก่ตัวพวกของตัวเอง ต้องเติมไปด้วยความสำรวม ความมัธยัสถ์มากขึ้นทุกที ๆ
3. พลศึกษา คือการศึกษาเพื่อให้มีกำลัง ต้องประกอบด้วยกำลังสองประเภทคือกำลังทางวัตถุและกำลังทางวิญญาณหรือกำลังทางจิต เพราะต้องฝึกให้จิตมีสมาธิ จึงจะสามารถควบคุมบังคับกำลังกายให้เดินไปถูกทางได้
4. หัตถศึกษา คือวิชาชีพทุกแขนงทั้งภาคปฏิบัติและภาควิชาการ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ และวิชาชีพเป็นอุปกรณ์ในการเลี้ยงชีพ เป็นหนทางให้มนุษย์ได้เสาะแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดในขณะที่มนุษย์ควรจะได้รับ

หลักสูตรของพุทธปรัชญาการศึกษานั้นเนื้อหาของหลักสูตรจะต้องประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ เนื้อหาที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพส่วนหนึ่งและเนื้อหาที่จำเป็นต่อการพัฒนาในด้านจิตใจอีกส่วนหนึ่ง (จิตรกร ตั้งเกษมสุข, 2525 : 79) เพราะการพัฒนาความเป็นมนุษย์ (MANHOOD) จะต้องพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

โรงเรียน

พุทธปรัชญาการศึกษามีความเชื่อว่าการจัดโรงเรียนนั้นจะต้องคำนึงถึงปัจจัยที่จะเหนี่ยวโน้มนำส่งเสริม จูงใจ และปลุกเร้า ให้เกิดความศรัทธาที่จะเรียนรู้ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2528 : 79 – 81) พอสรุปได้ดังนี้

1. ความเยียบสงบ การสร้างบรรยากาศที่เยียบสงบมิใช่การข่มขู่บังคับห้ามนักเรียนพูด แต่เน้นที่การสำรวมตน คือ สำรวมกาย วาจา ใจ การฝึกหัดแผ่เมตตา การฝึกสมาธิอย่างง่าย ๆ เป็นการฝึกหัดให้เด็กรู้ตัวอยู่เสมอว่ากำลังทำอะไรอยู่

2. ความใกล้ชิดกับธรรมชาติ การจัดชั้นเรียนมิได้จำกัดอยู่ภายในห้องสี่เหลี่ยมเท่านั้น แต่ให้นำธรรมชาติเข้ามาสู่ห้องเรียน และนำนักเรียนออกไปสู่สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ และเป็นแหล่งวิทยาการในชุมชน ทำให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงด้วยวิธีการที่ประหยัดและสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

3. ความแปลกใหม่และเปลี่ยนแปลงไม่จำเจ คือ จัดห้องเรียนให้น่าสนใจอยู่เสมอ เช่น การจัดห้องเรียนพิเศษตามลักษณะวิชาที่เรียน มีการตกแต่งห้องเรียนสื่อต่าง ๆ ในโอกาสที่สำคัญ มีการเปลี่ยนกลุ่มเด็กนักเรียนเปลี่ยนรูปแบบการจัดที่นั่งเรียนช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ ไม่รู้สึกจำเจ เบื่อหน่าย

4. ความสะดวกมีระเบียบและเรียบง่าย เป็นการจัดสภาพแวดล้อม เพื่อฝึกลักษณะนิสัย และฝึกหัดอบรมการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอ สภาพของห้องเรียนและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ไม่จำเป็นต้องมีราคาแพงหรูหรา แต่จะต้องกวาดขันให้มีความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยอยู่เสมอ

ผู้สอน

พุทธปรัชญาการศึกษาเชื่อว่าครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมมีความเป็นกัลยาณมิตร ต่อเด็ก ตั้งใจสอนด้วยความมุ่งหวังที่จะให้ศิษย์เป็นคนที่มีความดีของสังคม ครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้มีความรู้ดี ปฏิบัติได้จริง และมีวิธีสอนหลาย ๆ แบบที่สามารถเข้าใจให้เด็กสนใจได้เป็นอย่างดี (สมนึก พวงพาว, 2531 : 84)

แสง จันทร์งาม (2526 : 24 – 30) กล่าวถึงลักษณะครูผู้สอนที่ดีตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษาว่าควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ การสอนนั้นมุ่งให้ผู้เรียนพ้นจากความทุกข์ ไม่หวังผลสิ่งใดตอบแทน
2. ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งยโส ไม่ถือยศถือศักดิ์
3. มีความอดทน ใจเย็น
4. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า ไม่เข้าข้างผู้เรียนบางคนหรือชอบผู้เรียนบางคน
5. มีความรอบคอบ พิจารณาถี่ถ้วน ไม่ตัดสินใจอย่างหุนหันพลันแล่น
6. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา เป็นแบบอย่างที่ดีทางความประพฤติ ครูจะต้องเป็นผู้แนะ และผู้นำ จะต้องปฏิบัติในสิ่งที่ตนสอน

7. รู้จักระดับสติปัญญาของผู้เรียน และปรับปรุงวิธีสอนของตนให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาเน้นเป็นการจัดโดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อม แรงจูงใจ และวิธีการสอนให้ศิษย์เกิดศรัทธาที่จะเรียนรู้และได้ฝึกฝนวิธีการคิดโดยแยบคาย นำไปสู่การปฏิบัติจนประจักษ์จริง เรียกว่า การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ (แปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธีหมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา) โดยมุ่งเน้นให้ครูเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ครูผู้สอนและศิษย์มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และศิษย์ได้มีโอกาสคิดแสดงออกปฏิบัติอย่างถูกวิธีจนสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม (สุนทรวิวัฒน์, 2528 : 84)

เสถียร ชาวไทย (2531 : 17 – 18) ยังได้กล่าวอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนตามพุทธศาสนาไว้ว่า การศึกษาตามหลักพุทธศาสนามี 3 ชั้น ได้แก่

1. เป็นชั้นควบคุม ฝึกหัดพฤติกรรมทางกาย และทางคำพูดโดยมุ่งให้แสดงเฉพาะพฤติกรรมที่ดีอันไม่เป็นโทษแก่ตนเองและคนอื่น

2. เป็นชั้นควบคุมฝึกหัดจิตใจโดยตรง มุ่งให้บุคคลได้รู้จักบังคับจิตใจตนเอง รู้จักคิดและแสดงความคิดเห็นออกมาเฉพาะสิ่งที่เป็นความดี ก่อให้เกิดความสร้างสรรค์ตลอดจนรู้จักทำจิตใจให้สงบได้ เรียกว่า สมภา

3. เป็นชั้นสูงสุดแห่งการศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจในวิชาการต่าง ๆ และมีความรู้ความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของชีวิต ซึ่งมีทั้งความสมหวังและความไม่สมหวัง เรียกว่า ปัญญา

นอกจากนี้กระบวนการเรียนการสอนที่ได้กล่าวไปแล้วนี้ (วันดร ชัยศรี 2538 : 47 – 48) ยังได้กล่าวในเรื่องเดียวกันนี้ว่า กระบวนการเรียนการสอนในชั้นแรกเรียกว่า ศิลสิกขา ได้แก่ การศึกษาเรื่องระเบียบวินัย เพื่อแก้ไขปัญหาลึกซึ้งพื้นฐาน คือ ทางกายและทางวาจา

ชั้นที่สอง คือ สมภาสิกขา การศึกษาที่ฝึกควบคุมจิตใจ พฤติกรรมใดโดยจงใจไม่ว่าจะเป็นทางกาย หรือทางวาจา ย่อมมีสาเหตุมาจากใจนั่นเอง

ชั้นที่สามได้แก่ ปัญญาสิกขา เป็นการศึกษาชั้นสูงสุด เป็นความรู้ที่เข้าใจในสภาพความเป็นจริงด้วยตัวเอง

การเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญาเป็นการศึกษาตามลำดับขั้นของไตรสิกขาอันประกอบด้วยศีล สมาธิและปัญญา กระบวนการเรียนการสอนอาจมีได้หลาย ๆ วิธีด้วยกัน ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมแต่ต้องเป็นวิธีที่เด็กเกิดความรู้ความเข้าใจ และต้องควบคู่กันไปกับการฝึกฝนทางด้านคุณธรรมด้วย (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2544 : 51 – 84)

นอกจากนั้น สมบูรณ์ พรธนาภ (ม.ป.ป. : 301 – 305) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง “ปรัชญาและแนวความคิดทางการศึกษาของไทยควรเป็นอย่างไร” พอสรุปได้ดังนี้

“.....เมื่อประเทศไทยเริ่มต้นจัดการศึกษาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกแล้ว ปรัชญาและแนวความคิดทางการศึกษาของไทยเป็นอย่างไร ? มีปรัชญาและแนวความคิดทางการศึกษาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกหรือไม่ การค้นหาคำตอบของปัญหานี้ลำบากมาก เพราะเหตุว่าปรัชญาการศึกษาไทยไม่ปรากฏว่าไม่มีการแถลงหรือกล่าวแสดงไว้ให้เห็นเป็นที่รับรู้กันทั่วไปอย่างชัดเจน.... นักการศึกษาไทยทั้งหลายตระหนักดีว่า การศึกษาที่มั่นคงย่อมดำเนินไปด้วยการอาศัยพื้นฐานที่สำคัญหลายประการ และพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งคือ ปรัชญาการศึกษา แต่ยังไม่เคยปรากฏว่าได้มีการรวบรวมและกำหนดปรัชญาการศึกษาไทยให้ปรากฏอย่างชัดเจน

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความคิดเห็นว่า “การศึกษาในประเทศไทยได้ประสบปัญหาและมีข้อบกพร่องมากมาย เพราะขาดรากฐานคือ

ปรัชญาการศึกษาที่เป็นของตนเอง เพราะไปลอกแบบปรัชญาการศึกษาของตะวันตกมา โดยที่ปรัชญานั้นไม่เหมาะสมกับพื้นฐานของตนเอง ยิ่งกว่านั้นที่ว่าลอกแบบปรัชญาการศึกษาของตะวันตกมานั้นก็ยังเป็นที่สงสัยเสียอีกว่า น่าจะได้ลอกมาแต่เพียงระบบและแบบแผนต่าง ๆ ในทางการศึกษาของเขา หากได้เข้าถึงและนำเอาปรัชญาที่รองรับมาด้วยไม่ (พระราชวรมุณี, 2518 : 12–20)

การจัดการศึกษาของไทยในสภาพที่ขาดปรัชญาการศึกษาเช่นนี้ คงจะปรากฏมีมาช้านานแล้ว ดังจะเห็นได้จากข้อความบางตอน ซึ่ง ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวไว้ดังนี้

“สมมุติฐานข้อหนึ่งของผู้เขียนใคร่หาทางพิสูจน์ให้ผิด แต่ยังไม่พิสูจน์ไม่ได้ก็คือ ในการรับคติการจัดการศึกษาตะวันตกเข้ามาเมืองไทยนั้น เรารับเข้ามาแต่แบบ รูป ระเบียบวิธี และลักษณะวิชาที่บุคคลจะต้องเรียน ส่วนปรัชญาการศึกษา หรือหลักความคิดว่าการศึกษาควรเป็นอย่างไรเพื่ออะไร อันเป็นวิญญาณของการจัดการศึกษานั้น เรามิได้รับเข้ามาด้วย เรามองดูการศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือของการพัฒนาสังคม เราเห็นว่าการศึกษากับความรู้ คือสิ่งเดียวกัน เช่นนี้เป็น

การถูกต้องแล้วหรือยัง ยิ่งไปกว่านั้น ปรัชญาและคติทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักชีวิตเรามาช้านานนั้นจะเป็นประทีปในการจัดการศึกษา เพื่อนำชีวิตของคนไทยให้เจริญก้าวหน้าตามคติโลกเพียงไร เหล่านี้ย่อมไม่ถึงกับลึกซึ้งจนคิดไม่ได้คิดไม่ถึง แต่ในการจัดการศึกษาทั้งในอดีตและปัจจุบันเราได้นำเอาสังฆกรรมอันประเมินค่ามิได้นี้มาวางเป็นหลัก เป็นแนวทางปฏิบัติแล้วหรือยัง การรับของตะวันตกก็รับแต่แบบรูปมิได้นำมาประยุกต์ให้ผสมกลมกลืนกับความต้องการ ความจำเป็นของกาลสมัยเท่าที่ควรเช่นนี้ การศึกษาจึงเปรียบเหมือนหุ่นยนต์ที่ไร้วิญญาณ ขาดแก่นขาดชีวิต และเปะปะได้ง่าย ..." (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2514 : 138)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า

1. การจัดการศึกษาของไทยอยู่ในสภาพที่ขาดปรัชญาการศึกษาหรือมีปรัชญาการศึกษาที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมของประเทศไทยนั้นมีมานานแล้ว และอาจจะสรุปได้ว่าสภาพเช่นนี้ปรากฏขึ้นตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือประเทศไทยได้เริ่มต้นปฏิรูปการศึกษาเป็นแบบตะวันตกเป็นครั้งแรก สิ่งที่เรานำมาใช้อย่างจริงจัง คือรูปแบบของการจัดการศึกษา ส่วนปรัชญาหรือแนวความคิดของการศึกษานั้น เป็นสิ่งสงสัยกันว่าน่าจะไม่ได้นำเข้ามาด้วยอย่างแน่นอน

2. ปรัชญาการศึกษาของไทยควรจะได้รวบรวมและกำหนดขึ้นจากแนวความคิดหรือหลักปรัชญาแห่งชีวิตที่ปรากฏมีอยู่ในสังคมไทยมานานแล้ว นั่นคือพุทธศาสนาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย

สำหรับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการนำเอาพุทธศาสนามาสร้างขึ้นเป็นปรัชญาการศึกษาของไทยนั้น ได้ปรากฏมีมานานแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะเห็นได้จากข้อความบางตอนในปาฐกถาของมหาอำมาตย์โท พระยาอินทรมนตรี ดังนี้

"..... ขอให้ท่านทั้งหลายเพียรเข้าใจศาสนา (พุทธ) ให้ดีขึ้น และถือว่าความเข้าใจศาสนา นี้ เป็นการศึกษาที่แท้จริง และใครจะให้เห็นกรมศึกษาธิการถือหลักว่าศาสนา (พุทธ) เป็นหลักแห่งการศึกษาแท้" (พระยาอินทรมนตรี, 2516 : 105)

ในปัจจุบัน นักการศึกษาไทยต่างตระหนักดีว่าการจัดการศึกษาที่กระทำไปอย่างไม่มีปรัชญาการศึกษาเป็นพื้นฐานรองรับนั้น ย่อมก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดีอย่างแน่นอน และในขณะเดียวกันก็มีความสงสัยและกังวลใจกันว่าถ้าหากมีการกำหนดและสร้างปรัชญาการศึกษาของ

ไทยนั้น โดยอาศัยปรัชญาตะวันตกเป็นแม่บทหรือเป็นแบบแผนขั้นต้นแล้ว จะเป็นการเหมาะสมกับสภาพสังคมของไทยหรือไม่ บางคนเห็นว่าไม่เหมาะสมเพราะปรัชญาของประเทศตะวันตกย่อมแตกต่างกับปรัชญาของประเทศตะวันออกอย่างเห็นได้ชัด ดังได้เคยกล่าวไว้ในตอนต้น และถ้าหากเราเห็นว่าปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกไม่เหมาะสมกับประเทศไทยแล้ว ควรจะทำอย่างไร คำตอบที่จะค้นพบได้ในปัจจุบันนี้ก็คือข้อเสนอแนะในการเลือกปรัชญาการศึกษาของไทย โดยถือหลักว่าปรัชญาการศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมไทยนั้น "จะต้องเป็นปรัชญาที่ให้แนวความคิดสำหรับฝึกสอนคนให้ทำลายความเห็นแก่ตัว รู้จักอยู่อย่างมีความสุขและทำหน้าที่การงานได้โดยไม่เห็นแก่ตัว รู้จักคุณค่าของสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตามภาวะของมัน เพียงเท่าที่มันมีความหมายอย่างแท้จริงแก่ชีวิต ตั้งต้นแต่ปัจจัยสี่ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพ จนถึงอุปกรณ์อำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา รู้จักเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธไมตรีเอาประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น โดยไม่ตกเป็นทาสของมัน" (พระราชวรมุนี, 2518 : 12 – 20) ข้อเสนอแนะดังกล่าวนี้ ก็คือ ข้อเสนอแนะให้นำเอาพุทธปรัชญา หรือพุทธศาสนามาเป็นปรัชญาแม่บทของปรัชญาการศึกษาไทยนั่นเอง

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นนักการศึกษาไทยอีกท่านหนึ่งที่ได้พยายามชี้ให้เห็นว่าพุทธปรัชญา หรือพุทธศาสนาเป็นปรัชญาที่ควรจะเป็นแม่บทของปรัชญาการศึกษาไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะ "เป็นปรัชญาที่อยู่ลึกในใจของคนไทยส่วนใหญ่ ดังนั้นถ้าจะสร้างปรัชญาการศึกษาขึ้นจากพุทธปรัชญาก็ไม่น่าจะเป็นที่ขัดข้องหรือบกพร่องอะไรมากนัก..... (เพราะเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ)พุทธศาสนาเป็นศาสนาทางราชการของประเทศไทย พุทธปรัชญาก็น่าจะเป็นปรัชญาการศึกษาที่เป็นทางราชการของการศึกษาไทยได้ด้วย ..." (สาโรช บัวศรี, 2512 : 28)

นอกจากความคิดเห็นดังกล่าวข้างต้นแล้ว บางคนมีความเห็นว่า "ปรัชญาการศึกษาไทยก็จะถือหลักแบบ Essentialism (ลัทธิสารธรรมนิยม) เพราะหลักสูตรของเรายังต้องใช้การศึกษาเป็นการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและสังคมของเราอยู่มาก ต้องการให้เยาวชนเป็นสมาชิกที่ดีตามแบบอย่างที่คุณพ่อใจและประพฤตินั้นเป็น แบบสังคมประกิต (Socialization)" (เกษม สุธอม, 2515 : 28) สาเหตุที่ทำให้เกิดความเข้าใจว่าปรัชญาการศึกษาไทยสอดคล้องกับลัทธิสารธรรมนิยม (Essentialism) เพราะได้พิจารณาเห็นว่าการจัดการศึกษาของไทยมีลักษณะสำคัญดังนี้

“... 1. โดยการใช้ข้อสอบรวมในชั้นตัวประโยคต่าง ๆ เพื่อรักษามาตรฐาน โรงเรียนไม่อาจเป็นตัวของตัวเองได้เลย เพราะหลักสูตร แบบเรียน การบรรจุครูและระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ถูกควบคุมไว้ทั้งหมดที่ศูนย์กลางแห่งเดียว ตามระบบบริหารแบบสังเคณฑ์ (Centralization)

2. ครูทำตัวเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน (Teacher centered)

3. การเรียนการสอนใช้วิธีท่องจำ (Memorizing) เป็นหลัก การทดลอง การปฏิบัติ ไม่เป็นสิ่งจำเป็น เป็นการเรียนการสอนเพื่อรักษาและเพื่อรู้สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในอดีตได้ค้นคว้าไว้แล้ว

4. นักเรียนมีหน้าที่จำและรักษาความรู้ที่ครูถ่ายทอดให้

5. ครูมักใช้วิธีสอนแบบปาฐกถา (Lecture) มากกว่าวิธีอื่น

6. ครูชอบแบ่งกลุ่มนักเรียนตามระดับความรู้เพื่อความสะดวกในการสอนของครู ซึ่งตรงกับแนวปรัชญาของ Essentialism (ลัทธิสารธรรมนิยม)

7. ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับการศึกษา รัฐเป็นผู้ควบคุม... (อ้างถึงใน สมบูรณ์ พรธนาภพ)

สำหรับความเห็นอันหลังนี้ ทำให้มองเห็นได้ว่า ปัจจุบันนี้การจัดการศึกษาของไทยได้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาของประเทศตะวันตกลัทธิหนึ่ง คือ ลัทธิสารธรรมนิยม (Essentialism) การที่เป็นเช่นนี้อาจจะมีทางเป็นไปได้สองทางคือ (1) ปัจจุบันนักการศึกษาไทยได้ยอมรับเอาแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาแล้ว หรือ (2) เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ ทั้งนี้เพราะนักการศึกษาไทยที่ผ่านการศึกษาและเรียนจากประเทศตะวันตก ได้จดจำแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาจากต่างประเทศเหล่านั้น และได้นำมาใช้ในบางส่วนเมื่อนาน ๆ เข้าก็สะสมไว้ และปรากฏให้เห็นชัดเจนดังกล่าวดังแล้ว

บทที่ 2

พระราชบัญญัติการศึกษาและแผนการศึกษา

2.1 พระราชบัญญัติการศึกษาไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กำหนดให้รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้ และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งการจัดการศึกษาของรัฐให้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองท้องถิ่น และเอกชนตามที่กฎหมายบัญญัติ ให้ความสำคัญคุ้มครองการจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพ และเอกชนภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ

กฎหมายฉบับนี้ประกอบด้วยสาระต่าง ๆ รวม 9 หมวด ได้แก่ บททั่วไป สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา ระบบการศึกษา แนวการจัดการศึกษา การบริหารและการจัดการศึกษา มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และบทเฉพาะกาล โดยมีจำนวนมาตราทั้งหมด 78 มาตรา (สมหมาย จันทรเรือง, 2544 : 169)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2542 และบังคับเป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ 20 สิงหาคม 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๔๒

แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา
(องค์การมหาชน)

สืบเนื่องจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ อันถือว่าเป็นธรรมนูญการศึกษาแห่งชาติ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ สำนักงานปฏิรูปการศึกษาในฐานะหน่วยงานทางการศึกษาที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชาติ ได้เล็งเห็นความสำคัญของการเผยแพร่ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา จึงได้ดำเนินการจัดพิมพ์บทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และบทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ขึ้น เพื่อให้เกิดความสะดวกในการศึกษาตัวบทกฎหมายดังกล่าว จึงได้นำบทบัญญัติเฉพาะมาตราที่ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมแล้ว มาจัดพิมพ์ไว้แทนบทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ อีกทั้งยังได้นำบทบัญญัติเดิมของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมแล้วจัดพิมพ์ไว้เป็นเชิงอรรถ ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถติดตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ อันจะนำไปสู่ประโยชน์ในการใช้และการตีความกฎหมายได้ถูกต้องตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ต่อไป

พระราชบัญญัติ
การศึกษาแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๔๒

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

เป็นปีที่ ๕๔ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรให้มีกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ

พระราชบัญญัตินี้มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมีมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำ และยินยอมของรัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า "พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒"

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

มาตรา ๓ บรรดาบทกฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ ประกาศ และคำสั่งอื่นในส่วนที่ได้บัญญัติไว้แล้วในพระราชบัญญัตินี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้แทน

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้

“การศึกษา” หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

“การศึกษาขั้นพื้นฐาน” หมายความว่า การศึกษาก่อนระดับอุดมศึกษา

“การศึกษาตลอดชีวิต” หมายความว่า การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

“สถานศึกษา” หมายความว่า สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ วิทยาลัย สถาบัน มหาวิทยาลัย หน่วยงานการศึกษา หรือหน่วยงานอื่นของรัฐหรือของเอกชน ที่มีอำนาจหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา

“สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” หมายความว่า สถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

“มาตรฐานการศึกษา” หมายความว่า ข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะ คุณภาพที่พึงประสงค์และมาตรฐานที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสถานศึกษาทุกแห่ง และเพื่อใช้เป็นหลักในการเทียบเคียงสำหรับการส่งเสริมและกำกับดูแล การตรวจสอบ การประเมินผล และการประกันคุณภาพทางการศึกษา

“การประกันคุณภาพภายใน” หมายความว่า การประเมินผลและการติดตามตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาจากภายในโดยบุคลากรของสถานศึกษานั้นเอง หรือโดยหน่วยงานต้นสังกัดที่มีหน้าที่กำกับดูแลสถานศึกษานั้น

“การประกันคุณภาพภายนอก” หมายความว่า การประเมินผลและการติดตามตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาจากภายนอก โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาหรือบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่สำนักงานดังกล่าวรับรอง เพื่อเป็นการประกันคุณภาพและให้มีการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

“ผู้สอน” หมายความว่า ครูและคณาจารย์ในสถานศึกษาระดับต่าง ๆ

“ครู” หมายความว่า บุคลากรวิชาชีพ ซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอนและการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน

“คณาจารย์” หมายความว่า บุคลากรซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการสอนและการวิจัยในสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับปริญญาของรัฐและเอกชน

“ผู้บริหารสถานศึกษา” หมายความว่า บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบ การบริหารสถานศึกษาแต่ละแห่งทั้งของรัฐและเอกชน

“ผู้บริหารการศึกษา” หมายความว่า บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบ การบริหารการศึกษา นอกสถานศึกษาตั้งแต่ระดับเขตพื้นที่การศึกษาขึ้นไป

“บุคลากรทางการศึกษา” หมายความว่า ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา รวมทั้งผู้สนับสนุนการศึกษา ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ให้บริการ หรือปฏิบัติงานเกี่ยวเนื่องกับการจัดกระบวนการเรียนการสอน การนิเทศ และการบริหารการศึกษาในหน่วยงานการศึกษาต่าง ๆ

“กระทรวง” * หมายความว่า กระทรวงศึกษาธิการ

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๕ * ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และมีอำนาจออกกฎกระทรวง ระเบียบ และประกาศ เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

กฎกระทรวง ระเบียบ และประกาศนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

* ความเดิมในบทนิยามในมาตรา ๔ ถูกแก้ไขเพิ่มเติม โดยมาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

* กระทรวง หมายความว่า กระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม”

* ความเดิมในมาตรา ๕ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทน โดยมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

“มาตรา ๕ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และมีอำนาจออกกฎกระทรวง ระเบียบ และประกาศ เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

กฎกระทรวง ระเบียบ และประกาศนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้”

หมวด ๑
บททั่วไป
ความมุ่งหมายและหลักการ

มาตรา ๖ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา ๗ ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา ๘ การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

- (๑) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
- (๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (๓) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา ๙ การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักดังนี้

- (๑) มีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ
- (๒) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- (๓) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและประเภทการศึกษา
- (๔) มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาและการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง
- (๕) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา

(๖) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

หมวดที่ ๒

สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา

มาตรา ๑๐ การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกัน ในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่น้อยกว่าสิบปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพหรือบุคคลซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิ และโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ

การศึกษาสำหรับคนพิการในวรรคสอง ให้จัดตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษา ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความสามารถพิเศษ ต้องจัดด้วยรูปแบบที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถของบุคคลนั้น

มาตรา ๑๑ บิดา มารดา หรือผู้ปกครองมีหน้าที่จัดให้บุตรหรือบุคคล ซึ่งอยู่ในความดูแล ได้รับการศึกษาภาคบังคับตามมาตรา ๑๗ และตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องตลอดจนให้ได้รับการศึกษานอกเหนือจากการศึกษาภาคบังคับ ตามความพร้อมของครอบครัว

มาตรา ๑๒ นอกเหนือจากรัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๑๓ บิดา มารดา หรือผู้ปกครองมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ดังต่อไปนี้

(๑) การสนับสนุนจากรัฐ ให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดู และการให้การศึกษแก่บุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแล

(๒) เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของบุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลที่ครอบครัวจัดให้ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายกำหนด

(๓) การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา ๑๔ บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุน หรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี ดังต่อไปนี้

(๑) การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ

(๒) เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนด

(๓) การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

หมวด ๓ ระบบการศึกษา

มาตรา ๑๕ การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

(๑) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งมีเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

(๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

(๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้

ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนนอกระบบ ตามอัยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน

มาตรา ๑๖ การศึกษาในระบบมีสองระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาระดับอุดมศึกษา

การศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วย การศึกษาซึ่งจัดไม่น้อยกว่าสิบสองปีก่อนระดับอุดมศึกษา การแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง การศึกษาระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็นสองระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญา และระดับปริญญา

การแบ่งระดับหรือการเทียบระดับการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัยาศัย ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๑๗ ให้มีการศึกษาภาคบังคับจำนวนเก้าปี โดยให้เด็กที่มีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดเข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ หลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๑๘ การจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานให้จัดในสถานศึกษา ดังต่อไปนี้

(๑) สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา ศูนย์บริการช่วยเหลือระยะแรกเริ่มของเด็กพิการและเด็กซึ่งมีความต้องการพิเศษ หรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยที่เรียกชื่ออย่างอื่น

(๒) โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนของรัฐ โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนที่สังกัดสถาบันพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น

(๓) ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถานอื่นเป็นผู้จัด

มาตรา ๑๙ การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้จัดในมหาวิทยาลัย วิทยาลัย หรือหน่วยงานที่เรียกชื่ออย่างอื่น ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามกฎหมายเกี่ยวกับสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา กฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษานั้น ๆ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มาตรา ๒๐ การจัดการอาชีวศึกษา การฝึกอบรมวิชาชีพ ให้จัดในสถานศึกษาของรัฐ สถานศึกษาของเอกชน สถานประกอบการ หรือโดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและสถานประกอบการ ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการอาชีวศึกษาและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มาตรา ๒๑ กระทรวง ทบวง กรม รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐ อาจจัดการศึกษา เฉพาะทางตามความต้องการและความชำนาญของหน่วยงานนั้นได้ โดยคำนึงถึงนโยบายและมาตรฐานการศึกษาของชาติ ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

หมวด ๔

แนวการจัดการศึกษา

มาตรา ๒๒ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา ๒๓ การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

(๑) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

(๒) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

(๓) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

(๔) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

(๕) ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา ๒๔ การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

(๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

(๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

(๔) จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

(๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ

(๖) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา ๒๕ รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยาน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษา และนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา ๒๖ ให้สถานศึกษาจัดประเมินผู้เรียน โดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียนการร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

ให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ และให้นำผลการประเมินผู้เรียนตามวาระหนึ่งมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย

มาตรา ๒๗ ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนจบเพื่อการศึกษาต่อ

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตร ตามวัตถุประสงค์ในวาระหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

มาตรา ๒๘ หลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ รวมทั้งหลักสูตรการศึกษาสำหรับบุคคลตาม มาตรา ๑๐ วรคสอง วรคสาม และวรคสี่ ต้องมีลักษณะหลากหลาย ทั้งนี้ ให้จัดตามความเหมาะสมของแต่ละระดับ โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัยและศักยภาพ

สาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการและวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุล ทั้งด้าน ความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม

สำหรับหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษา นอกจากคุณลักษณะในวาระหนึ่ง และวรคสองแล้ว ยังมีความมุ่งหมายเฉพาะที่จะพัฒนาวิชาการ วิชาชีพขั้นสูงและการค้นคว้า วิจัย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาสังคม

มาตรา ๒๙ ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

มาตรา ๓๐ ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา

หมวด ๕ การบริหารและการจัดการศึกษา

ส่วนที่ ๑ การบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ

มาตรา ๓๑* กระทรวงมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริม และกำกับดูแลการศึกษาทุกระดับและทุกประเภท กำหนดนโยบาย แผนและมาตรฐานการศึกษา สนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษา ส่งเสริมและประสานงานการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และการกีฬาเพื่อการศึกษา รวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาและราชการอื่นตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกระทรวงหรือส่วนราชการที่สังกัดกระทรวง

มาตรา ๓๒* การจัดระเบียบบริหารราชการในกระทรวงให้มีองค์กรหลักที่เป็นคณะบุคคลในรูปสภาหรือในรูปคณะกรรมการจำนวนสี่องค์กร ได้แก่ สภาการศึกษา คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะกรรมการการอาชีวศึกษา และคณะกรรมการการอุดมศึกษาเพื่อพิจารณาให้ความเห็น หรือให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรี และมีอำนาจหน้าที่อื่นตามที่กฎหมายกำหนด

* ความเดิมในมาตรา ๓๑ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทน โดยมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

"มาตรา ๓๑ ให้กระทรวงมีอำนาจหน้าที่กำกับดูแลการศึกษาทุกระดับทุกประเภท การศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม กำหนดนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษา สนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม รวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม"

* ความเดิมในมาตรา ๓๒ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทนในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

"มาตรา ๓๒ ให้กระทรวงมีองค์กรหลักที่เป็นคณะบุคคลในรูปสภา หรือในรูปคณะกรรมการจำนวนสี่องค์กร ได้แก่ สภาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมแห่งชาติ คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะกรรมการการอุดมศึกษา และคณะกรรมการการศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อพิจารณาให้ความเห็นหรือให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรี หรือคณะรัฐมนตรี และมีอำนาจหน้าที่อื่นตามที่กฎหมายกำหนด"

มาตรา ๓๓* สภาการศึกษา มีหน้าที่

(๑) พิจารณาเสนอแผนการศึกษาแห่งชาติที่บูรณาการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และกีฬา กับการศึกษาทุกระดับ

(๒) พิจารณาเสนอนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษา เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตาม แผนตาม (๑)

(๓) พิจารณาเสนอนโยบายและแผน ในการสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษา

(๔) ดำเนินการประเมินผลการจัดการศึกษาตาม (๑)

(๕) ให้ความเห็นหรือคำแนะนำเกี่ยวกับกฎหมายและกฎกระทรวงที่ออกตามความใน พระราชบัญญัตินี้

การเสนอ นโยบาย แผนการศึกษาแห่งชาติและมาตรฐานการศึกษา ให้เสนอต่อคณะรัฐมนตรี ให้คณะกรรมการสภาการศึกษา ประกอบด้วย รัฐมนตรีเป็นประธาน กรรมการโดย ตำแหน่งจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทน องค์กรวิชาชีพ พระภิกษุซึ่งเป็นผู้แทนคณะสงฆ์ ผู้แทนคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ผู้แทนองค์กรศาสนาอื่น และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าจำนวนกรรมการ ประเภทอื่นรวมกัน

* ความเดิมในมาตรา ๓๓ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทนในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

“มาตรา ๓๓ สภาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมแห่งชาติ มีหน้าที่พิจารณาเสนอ นโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษาของชาติ นโยบายและแผนด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม การสนับสนุนทรัพยากร การประเมินผล การจัดการศึกษา การดำเนินการด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม รวมทั้งการพิจารณา กลั่นกรองกฎหมายและกฎกระทรวงที่ออกตามความในพระราชบัญญัตินี้

ให้คณะกรรมการสภาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกอบด้วย รัฐมนตรี เป็นประธาน กรรมการโดยตำแหน่งจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทน องค์กรวิชาชีพ และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าจำนวนกรรมการประเภทอื่นรวมกัน

ให้สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นนิติบุคคล และให้เลขาธิการ สภาเป็นกรรมการและเลขานุการ

จำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งและ การพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามกฎที่กฎหมายกำหนด”

ให้สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา เป็นนิติบุคคล และให้เลขาธิการสภาเป็นกรรมการ และเลขานุการ

จำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งและการพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามกฎหมายกำหนด

มาตรา ๓๔* คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่พิจารณาเสนอนโยบาย แผนพัฒนา มาตรฐานและหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ และแผนการศึกษาแห่งชาติ การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

คณะกรรมการการอาชีวศึกษามีหน้าที่พิจารณาเสนอนโยบาย แผนพัฒนา มาตรฐานและหลักสูตรการอาชีวศึกษาทุกระดับที่สอดคล้องกับความต้องการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนการศึกษาแห่งชาติ การส่งเสริมประสานงานการจัดการอาชีวศึกษาของรัฐ และเอกชน การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการอาชีวศึกษา โดยคำนึงถึงคุณภาพและความเป็นเลิศทางวิชาชีพ

คณะกรรมการการอุดมศึกษา มีหน้าที่พิจารณาเสนอนโยบาย แผนพัฒนา และมาตรฐาน การอุดมศึกษา ที่สอดคล้องกับความต้องการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ

* ความเดิมในมาตรา ๓๔ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทน โดยมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

“มาตรา ๓๔ คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่เสนอ นโยบาย แผนพัฒนา มาตรฐานและหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

คณะกรรมการการอุดมศึกษา มีหน้าที่พิจารณาเสนอ นโยบาย แผนพัฒนา และมาตรฐานการอุดมศึกษา ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยคำนึงถึงความเป็นอิสระและความเป็นเลิศทางวิชาการของสถานศึกษาระดับปริญญา ตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษาแต่ละแห่งและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

คณะกรรมการการศาสนาและวัฒนธรรม มีหน้าที่พิจารณาเสนอ นโยบาย แผนพัฒนาด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินการด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม”

แผนการศึกษาแห่งชาติ การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยคำนึงถึงความเป็นอิสระและความเป็นเลิศทางวิชาการของสถานศึกษาระดับปริญญา ตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษาแต่ละแห่ง และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มาตรา ๓๕ องค์ประกอบของคณะกรรมการตามมาตรา ๓๔ ประกอบด้วย กรรมการโดยตำแหน่งจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนองค์กรวิชาชีพ และผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าจำนวนกรรมการประเภทอื่นรวมกัน

จำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการและกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งและการพ้นจากตำแหน่งของคณะกรรมการแต่ละคณะ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด ทั้งนี้ ให้คำนึงถึงความแตกต่างของกิจการในความรับผิดชอบของคณะกรรมการแต่ละคณะด้วย

ให้สำนักงานคณะกรรมการตามมาตรา ๓๔ เป็นนิติบุคคล และให้เลขาธิการของแต่ละสำนักงานเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการ

มาตรา ๓๖ ให้สถานศึกษาของรัฐที่จัดการศึกษาระดับปริญญาเป็นนิติบุคคล และอาจจัดเป็นส่วนราชการหรือเป็นหน่วยงานในกำกับของรัฐ ยกเว้นสถานศึกษาเฉพาะทาง ตามมาตรา ๒๑

ให้สถานศึกษาดังกล่าวดำเนินกิจการได้โดยอิสระ สามารถพัฒนาระบบบริหาร และการจัดการที่เป็นของตนเอง มีความคล่องตัว มีเสรีภาพทางวิชาการ และอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสถานศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษานั้น ๆ

มาตรา ๓๗ * การจัดการและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ยึดเขตพื้นที่การศึกษา โดยคำนึงถึงปริมาณสถานศึกษา จำนวนประชากร วัฒนธรรม และความเหมาะสมด้านอื่นด้วย เว้นแต่การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎหมายว่าด้วยการอาชีวศึกษา

* ความเดิมในมาตรา ๓๗ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทนโดยมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

"มาตรา ๓๗ การบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาให้ยึดเขตพื้นที่การศึกษา โดยคำนึงถึงปริมาณสถานศึกษา จำนวนประชากรเป็นหลัก และความเหมาะสมด้านอื่นด้วย

ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของสภาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมแห่งชาติ มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดเขตพื้นที่การศึกษา"

ในกรณีนี้เขตพื้นที่การศึกษาไม่อาจบริหารและจัดการได้ตามวรรคหนึ่งกระทรวงอาจจัดให้มีการศึกษาขั้นพื้นฐานดังต่อไปนี้เพื่อเสริมการบริหารและการจัดการของเขตพื้นที่การศึกษาก็ได้

(๑) การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพ

(๒) การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดในรูปแบบการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัย

(๓) การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความสามารถพิเศษ

(๔) การจัดการศึกษาทางไกล และการจัดการศึกษาที่ให้บริการในหลายเขตพื้นที่การศึกษา ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของสภาการศึกษา มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดเขตพื้นที่การศึกษา

มาตรา ๓๘ * ในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษา ให้มีคณะกรรมการและสำนักงานเขตพื้นที่การ

* ความเดิมในมาตรา ๓๘ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทนโดยมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

"มาตรา ๓๘ ในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษา ให้มีคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแลสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา รวมทั้งพิจารณาจัดตั้ง ยุบ รวม หรือเลิกสถานศึกษา ประสาน ส่งเสริมและสนับสนุนสถานศึกษาเอกชนในเขตพื้นที่การศึกษา ประสานและส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลาย รวมทั้งการกำกับดูแลหน่วยงานด้านศาสนา ศิลปะวัฒนธรรมในเขตพื้นที่การศึกษา

คณะกรรมการการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบวิชาชีพครู ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบวิชาชีพบริหารการศึกษา ผู้แทนสมาคมผู้ปกครองและครู ผู้นำทางศาสนา และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

จำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการ และกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งและการพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

ให้ผู้อำนวยการสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา"

ศึกษา มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแลจัดตั้ง ยุบ รวม หรือเลิกสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตพื้นที่ การศึกษา ประสาน ส่งเสริมและสนับสนุนสถานศึกษาเอกชนในเขตพื้นที่การศึกษา ประสานและ ส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐาน การศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กร เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษาใน รูปแบบที่หลากหลายในเขตพื้นที่การศึกษา

คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาประกอบด้วย ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบวิชาชีพครู ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบ วิชาชีพบริหารการศึกษา ผู้แทนสมาคมผู้ปกครองและครู และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

จำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการและ กรรมการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

ให้ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะ กรรมการเขตพื้นที่การศึกษา

มาตรา ๓๙* ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการและสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง

หลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจดังกล่าว ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

* ความเดิมในมาตรา ๓๙ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทน โดยมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติการ ศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

“มาตรา ๓๙ ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง

หลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจดังกล่าว ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง”

มาตรา ๔๐* ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา และสถานศึกษาอาชีวศึกษาของแต่ละสถานศึกษาเพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กร ชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนพระภิกษุสงฆ์และหรือผู้แทนองค์กรศาสนาอื่นในพื้นที่ และผู้ทรงคุณวุฒิ

สถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา และสถานศึกษาอาชีวศึกษาอาจมีกรรมการเพิ่มขึ้นได้ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายกำหนด

จำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการและกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการสถานศึกษา ความในมาตรานี้ไม่ใช้บังคับแก่สถานศึกษาตามมาตรา ๑๘ (๑) และ (๓)

ส่วนที่ ๒

การบริหารและการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา ๔๑ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือทุกระดับตามความพร้อม ความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่น

* ความในมาตรา ๔๐ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทน โดยมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

“มาตรา ๔๐ ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาของแต่ละสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ

จำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการและกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

ให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการสถานศึกษา ความในมาตรานี้ไม่ใช้บังคับแก่สถานศึกษาตามมาตรา ๑๘ (๑) และ (๓)”

มาตรา ๔๒ ให้กระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการประเมินความพร้อม ในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมีหน้าที่ในการประสานและส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและได้มาตรฐานการศึกษา รวมทั้งการเสนอแนะการจัดสรรงบประมาณอุดหนุนการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ส่วนที่ ๓

การบริหารและการจัดการศึกษาของเอกชน

มาตรา ๔๓ การบริหารและการจัดการศึกษาของเอกชนให้มีความเป็นอิสระ โดยมีข้อกำหนด ติดตาม การประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาจากรัฐ และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาเช่นเดียวกับสถานศึกษาของรัฐ

มาตรา ๔๔ ให้สถานศึกษาเอกชนตามมาตรา ๑๘ (๒) เป็นนิติบุคคลและมีคณะกรรมการบริหารประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษาเอกชน ผู้รับใบอนุญาต ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนครู ผู้แทนศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ

จำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการและกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๔๕* ให้สถานศึกษาเอกชนจัดการศึกษาได้ทุกระดับ และทุกประเภทการศึกษา

* ความเดิมในวรรคสองของมาตรา ๔๕ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทน โดยมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

“มาตรา ๔๕ ให้สถานศึกษาเอกชนจัดการศึกษาได้ทุกระดับและทุกประเภทการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด โดยรัฐต้องกำหนดนโยบายและมาตรการที่ชัดเจนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเอกชนในด้านการศึกษา

การกำหนดนโยบายและแผนการจัดการศึกษาของรัฐของเขตพื้นที่การศึกษา หรือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้คำนึงถึงผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของเอกชน โดยให้รัฐมนตรีหรือคณะกรรมการการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรับฟังความคิดเห็นของเอกชนและประชาชนประกอบการพิจารณาด้วย

ให้สถานศึกษาของเอกชนที่จัดการศึกษาระดับปริญญาดำเนินการได้โดยอิสระ สามารถพัฒนาระบบบริหารและการจัดการที่เป็นของตนเอง มีความคล่องตัว มีเสรีภาพทางวิชาการ และอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสภาสถานศึกษา ตามกฎหมายว่าด้วยสถาบันอุดมศึกษาเอกชน”

ตามที่กฎหมายกำหนด โดยรัฐต้องกำหนดนโยบายและมาตรการที่ชัดเจนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเอกชนในด้านการศึกษา

การกำหนดนโยบายและแผนการจัดการศึกษาของรัฐของเขตพื้นที่การศึกษา หรือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้คำนึงถึงผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของเอกชน โดยให้รัฐมนตรีหรือคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รับฟังความคิดเห็นของเอกชนและประชาชนประกอบการพิจารณาด้วย

ให้สถานศึกษาของเอกชนที่จัดการศึกษาระดับปริญญาดำเนินกิจการได้โดยอิสระ สามารถพัฒนาระบบบริหารและการจัดการที่เป็นของตนเอง มีความคล่องตัว มีเสรีภาพทางวิชาการ และอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสภาสถานศึกษา ตามกฎหมายว่าด้วยสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

มาตรา ๔๖ รัฐต้องให้การสนับสนุนด้านเงินอุดหนุน การลดหย่อนหรือการยกเว้นภาษี และสิทธิประโยชน์อย่างอื่นที่เป็นประโยชน์ในทางการศึกษาแก่สถานศึกษาเอกชนตามความเหมาะสม รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนด้านวิชาการให้สถานศึกษาเอกชนมีมาตรฐานและสามารถพึ่งตนเองได้

หมวด ๖

มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

มาตรา ๔๗ ให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วย ระบบการประกันคุณภาพภายใน และระบบการประกันคุณภาพภายนอก

ระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๔๘ ให้หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา และเพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอก

มาตรา ๔๙ ให้มีสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา มีฐานะเป็น องค์การมหาชนทำหน้าที่พัฒนาเกณฑ์ วิธีการประเมินคุณภาพภายนอก และทำการประเมินผล การจัดการศึกษาเพื่อให้มีการตรวจสอบคุณภาพของสถานศึกษา โดยคำนึงถึงความมุ่งหมายและ หลักการ และแนวการจัดการศึกษาในแต่ละระดับตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้

ให้มีการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาทุกแห่งอย่างน้อยหนึ่งครั้งในทุกห้าปี นับตั้งแต่การประเมินครั้งสุดท้ายและเสนอผลการประเมินต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสาธารณชน

มาตรา ๕๐ ให้สถานศึกษาให้ความร่วมมือในการจัดเตรียมเอกสารหลักฐานต่างๆ ที่มีข้อมูล เกี่ยวข้องกับสถานศึกษา ตลอดจนให้บุคลากร คณะกรรมการของสถานศึกษา รวมทั้งผู้ปกครอง และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาให้ข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่พิจารณาเห็นว่าเกี่ยวข้องกับการ ปฏิบัติภารกิจของสถานศึกษา ตามคำร้องขอของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพ การศึกษาหรือบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่สำนักงานดังกล่าวรับรองที่ทำการประเมินคุณภาพ ภายนอกของสถานศึกษานั้น

มาตรา ๕๑* ในกรณีที่ผลการประเมินภายนอกของสถานศึกษาใดไม่ได้ตามมาตรฐาน ที่กำหนด ให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา จัดทำข้อเสนอแนะ การปรับปรุงแก้ไขต่อหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อให้สถานศึกษาปรับปรุงแก้ไขภายในระยะเวลาที่กำหนด หากมิได้ดำเนินการดังกล่าว ให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษารายงาน ต่อคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะกรรมการการอาชีวศึกษา หรือคณะกรรมการการอุดม ศึกษา เพื่อดำเนินการให้มีการปรับปรุงแก้ไข

* ความเดิมในมาตรา ๕๑ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทนโดยมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติการ ศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

“มาตรา ๕๑ ในกรณีที่ผลการประเมินภายนอกของสถานศึกษาใดไม่ได้ตามมาตรฐานที่กำหนด ให้ สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา จัดทำข้อเสนอแนะการปรับปรุงแก้ไขต่อหน่วยงาน ต้นสังกัด เพื่อให้สถานศึกษาปรับปรุงแก้ไขภายในระยะเวลาที่กำหนด หากมิได้ดำเนินการดังกล่าวให้สำนักงาน รับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษารายงานต่อคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือคณะ กรรมการการอุดมศึกษาเพื่อดำเนินการให้มีการปรับปรุงแก้ไข”

หมวด ๗

ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

มาตรา ๕๒ ให้กระทรวงส่งเสริมให้มีระบบ กระบวนการผลิต การพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง โดยการกำกับและประสานให้สถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตและพัฒนาครู คณาจารย์ รวมทั้งบุคลากรทางการศึกษาให้มีความพร้อมและมีความเข้มแข็งในการเตรียมบุคลากรใหม่และการพัฒนาบุคลากรประจำการอย่างต่อเนื่อง

รัฐพึงจัดสรรงบประมาณและจัดตั้งกองทุนพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างพอเพียง

มาตรา ๕๓ ให้มีองค์กรวิชาชีพครู ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้บริหารการศึกษา มีฐานะเป็นองค์กรอิสระภายใต้การบริหารของสภาวิชาชีพ ในกำกับของกระทรวง มีอำนาจหน้าที่กำหนด มาตรฐานวิชาชีพ ออกและเพิกถอนใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ กำกับดูแลการปฏิบัติตามมาตรฐานและจรรยาบรรณของวิชาชีพ รวมทั้งการพัฒนาวิชาชีพครู ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้บริหารการศึกษา

ให้ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา และบุคลากรทางการศึกษาอื่น ทั้งของรัฐ และเอกชนต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพตามที่กฎหมายกำหนด

การจัดให้มีองค์กรวิชาชีพครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา และบุคลากรทางการศึกษาอื่น คุณสมบัติ หลักเกณฑ์และวิธีการในการออกและเพิกถอนใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

ความในวรรคสองไม่ใช้บังคับแก่บุคลากรทางการศึกษาที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัย สถานศึกษาตามมาตรา ๑๘ (๓) ผู้บริหารการศึกษาระดับเหนือเขตพื้นที่การศึกษาและวิทยาการพิเศษทางการศึกษา

ความในมาตรานี้ไม่ใช้บังคับแก่คณาจารย์ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้บริหารการศึกษาในระดับอุดมศึกษาระดับปริญญา

มาตรา ๕๔ ให้มีองค์กรกลางบริหารงานบุคคลของข้าราชการครู โดยให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาทั้งของหน่วยงานทางการศึกษาในระดับสถานศึกษาของรัฐและระดับเขตพื้นที่การศึกษาเป็นข้าราชการในสังกัดองค์กรกลางบริหารงานบุคคลของข้าราชการครู โดยยึดหลักการกระจายอำนาจการบริหารงานบุคคลสู่เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา ๕๕ ให้มีกฎหมายว่าด้วยเงินเดือน ค่าตอบแทน สวัสดิการ และสิทธิประโยชน์ เกื้อกูลอื่น สำหรับข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาเพื่อให้มีรายได้ที่เพียงพอและเหมาะสมกับฐานะทางสังคมและวิชาชีพ

ให้มีกองทุนส่งเสริมครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา เพื่อจัดสรรเป็นเงินอุดหนุนงานริเริ่มสร้างสรรค์ ผลงานดีเด่น และเป็นรางวัลเชิดชูเกียรติครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๕๖ การผลิตและพัฒนาคณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนามาตรฐานและจรรยาบรรณของวิชาชีพ และการบริหารงานบุคคลของข้าราชการหรือพนักงานของรัฐในสถานศึกษาระดับปริญญาที่เป็นนิติบุคคล ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษาแต่ละแห่งและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มาตรา ๕๗ ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาและยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา

หมวด ๘

ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

มาตรา ๕๘ ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงินและทรัพย์สินทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่น และต่างประเทศมาใช้จัดการศึกษาดังนี้

(๑) ให้รัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยอาจจัดเก็บภาษีเพื่อการศึกษาได้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

(๒) ให้บุคคล ครอบครัวยุวมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่น ระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพย์สินและทรัพยากรอื่นให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น

ทั้งนี้ ให้รัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมและให้แรงจูงใจในการระดมทรัพยากรดังกล่าว โดยการสนับสนุน การอุดหนุนและใช้มาตรการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีตามความเหมาะสมและความจำเป็น ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา ๕๙ ให้สถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคล มีอำนาจในการปกครอง ดูแล บำรุงรักษา ใช้ และจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา ทั้งที่เป็นที่ราชพัสดุ ตามกฎหมายว่าด้วยที่ราชพัสดุ และที่เป็นทรัพย์สินอื่น รวมทั้งจัดหารายได้จากบริการของสถานศึกษาและเก็บค่าธรรมเนียมการศึกษาที่ไม่ขัดหรือแย้งกับนโยบายวัตถุประสงค์และภารกิจหลักของสถานศึกษา

บรรดาอสังหาริมทรัพย์ที่สถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคลได้มาโดยมีผู้อุทิศให้ หรือโดยการซื้อหรือแลกเปลี่ยนจากรายได้ของสถานศึกษา ไม่ถือเป็นที่ราชพัสดุและให้เป็นกรรมสิทธิ์ของสถานศึกษา

บรรดารายได้และผลประโยชน์ของสถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคล รวมทั้งผลประโยชน์ที่เกิดจากที่ราชพัสดุ เบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาการศึกษา และเบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาการซื้อทรัพย์สินหรือจ้างทำของที่ดำเนินการโดยใช้เงินงบประมาณ ไม่เป็นรายได้ที่ต้องนำส่งกระทรวงการคลังตามกฎหมายว่าด้วยเงินคงคลังและกฎหมายว่าด้วยวิธีการงบประมาณ

บรรดารายได้และผลประโยชน์ของสถานศึกษาของรัฐที่ไม่เป็นนิติบุคคล รวมทั้งผลประโยชน์ที่เกิดจากที่ราชพัสดุ เบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาการศึกษา และเบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาการซื้อทรัพย์สินหรือจ้างทำของที่ดำเนินการโดยใช้เงินงบประมาณ ให้สถานศึกษาสามารถจัดสรรเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น ๆ ได้ตามระเบียบที่กระทรวงการคลังกำหนด

มาตรา ๖๐ ให้รัฐจัดสรรงบประมาณแผ่นดินให้กับการศึกษาในฐานะที่มีความสำคัญสูงสุดต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศโดยจัดสรรเป็นเงินงบประมาณเพื่อการศึกษา ดังนี้

(๑) จัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปเป็นค่าใช้จ่ายรายบุคคลที่เหมาะสมแก่ผู้เรียนการศึกษาภาคบังคับ และการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดโดยรัฐและเอกชนให้เท่าเทียมกัน

(๒) จัดสรรทุนการศึกษาในรูปของกองทุนกู้ยืมให้แก่ผู้เรียนที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้น้อย ตามความเหมาะสมและความจำเป็น

(๓) จัดสรรงบประมาณและทรัพยากรทางการศึกษาอื่นเป็นพิเศษให้เหมาะสม และสอดคล้องกับความจำเป็นในการจัดการศึกษาสำหรับผู้เรียนที่มีความต้องการเป็นพิเศษแต่ละกลุ่มตามมาตรา ๑๐ วรรคสอง วรรคสาม และวรรคสี่ โดยคำนึงถึงความเสมอภาค ในโอกาสทางการศึกษา และความเป็นธรรม ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

(๔) จัดสรรงบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายดำเนินการและงบลงทุนให้สถานศึกษาของรัฐตามนโยบาย แผนพัฒนาการศึกษาชาติและภารกิจของสถานศึกษา โดยให้มีอิสระในการบริหารงบประมาณและทรัพยากรทางการศึกษา ทั้งนี้ ให้คำนึงถึงคุณภาพ และความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา

(๕) จัดสรรงบประมาณในลักษณะเงินอุดหนุนทั่วไปให้สถานศึกษาระดับอุดมศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคล และเป็นสถานศึกษาในกำกับของรัฐหรือองค์การมหาชน

(๖) จัดสรรกองทุนกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำให้สถานศึกษาเอกชนเพื่อให้พึ่งตนเองได้

(๗) จัดตั้งกองทุนเพื่อพัฒนาการศึกษาของรัฐและเอกชน

มาตรา ๖๑ ให้รัฐจัดสรรเงินอุดหนุนการศึกษาที่จัดโดยบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ตามความเหมาะสมและความจำเป็น

มาตรา ๖๒ ให้มีระบบการตรวจสอบ ติดตามและประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลการใช้จ่ายงบประมาณการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการศึกษา แนวการจัดการศึกษาและคุณภาพมาตรฐานการศึกษา โดยหน่วยงานภายในและหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ตรวจสอบภายนอก

หลักเกณฑ์ และวิธีการในการตรวจสอบ ติดตามและการประเมิน ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

หมวด ๙
เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

มาตรา ๖๓ รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานอื่นที่จำเป็นต่อการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วิทยุโทรคมนาคม และการสื่อสารในรูปแบบอื่น เพื่อใช้ประโยชน์สำหรับการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การทะนุบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมตามความจำเป็น

มาตรา ๖๔ รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิต และพัฒนาแบบเรียน ตำรา หนังสือทางวิชาการ สื่อสิ่งพิมพ์อื่น วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาอื่น โดยเร่งรัดพัฒนาขีดความสามารถในการผลิต จัดให้มีเงินสนับสนุนการผลิตและมีการให้แรงจูงใจแก่ผู้ผลิต และพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ทั้งนี้ โดยเปิดให้มีการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

มาตรา ๖๕ ให้มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านผู้ผลิต และผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการผลิต รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีคุณภาพ และประสิทธิภาพ

มาตรา ๖๖ ผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในโอกาสแรกที่ทำได้ เพื่อให้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

มาตรา ๖๗ รัฐต้องส่งเสริมให้มีการวิจัยและพัฒนา การผลิตและการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา รวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เพื่อให้เกิดการใช้ที่คุ้มค่าและเหมาะสมกับกระบวนการเรียนรู้ของคนไทย

มาตรา ๖๘ ให้มีการระดมทุน เพื่อจัดตั้งกองทุนพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาจากเงินอุดหนุนของรัฐ ค่าสัมปทาน และผลกำไรที่ได้จากการดำเนินกิจการด้านสื่อสารมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศ และโทรคมนาคมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรประชาชน รวมทั้งให้มีการลดอัตราค่าบริการเป็นพิเศษในการใช้เทคโนโลยีดังกล่าวเพื่อการพัฒนาคนและสังคม

หลักเกณฑ์และวิธีการจัดสรรเงินกองทุนเพื่อการผลิต การวิจัยและการพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อการศึกษา ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๖๙ รัฐต้องจัดให้มีหน่วยงานกลางทำหน้าที่พิจารณา เสนอนโยบาย แผน ส่งเสริม และประสานการวิจัย การพัฒนาและการใช้ รวมทั้งการประเมินคุณภาพ และประสิทธิภาพของการผลิตและการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

บทเฉพาะกาล

มาตรา ๗๐ บรรดาบทกฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ ประกาศ และคำสั่งเกี่ยวกับการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่ใช้บังคับอยู่ในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ยังคงใช้บังคับได้ต่อไปจนกว่าจะได้มีการดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งต้องไม่เกินห้าปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

มาตรา ๗๑ ให้กระทรวง ทบวง กรม หน่วยงานการศึกษา และสถานศึกษาที่มีอยู่ในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับยังคงมีฐานะและอำนาจหน้าที่เช่นเดิม จนกว่าจะได้มีการจัดระบบการบริหารและการจัดการศึกษาตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งต้องไม่เกินสามปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

มาตรา ๗๒ ในวาระเริ่มแรก มิให้นำบทบัญญัติ มาตรา ๑๐ วรรคหนึ่ง และมาตรา ๑๗ มาใช้บังคับ จนกว่าจะมีการดำเนินการให้เป็นไปตามบทบัญญัติดังกล่าว ซึ่งต้องไม่เกินห้าปีนับแต่วันที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยใช้บังคับ

ภายในหนึ่งปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ดำเนินการออกกฎกระทรวงตาม มาตรา ๑๖ วรรคสอง และวรรคสี่ ให้แล้วเสร็จ

ภายในหกปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้กระทรวงจัดให้มีการประเมินผล ภายนอกครั้งแรกของสถานศึกษาทุกแห่ง

มาตรา ๗๓ ในวาระเริ่มแรก มิให้นำบทบัญญัติในหมวด ๕ การบริหารและการจัดการศึกษา และหมวด ๗ ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษามาใช้บังคับ จนกว่าจะได้มีการดำเนินการให้เป็นไปตามบทบัญญัติในหมวดดังกล่าว รวมทั้งการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติครู

พุทธศักราช ๒๔๘๘ และพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครู พ.ศ. ๒๕๒๓ ซึ่งต้องไม่เกินสามปี นับแต่วันที่ พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

มาตรา ๗๔* ในวาระเริ่มแรกที่ยังไม่แล้วเสร็จ ให้นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวง ระเบียบ และประกาศ เพื่อปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของตน

เพื่อให้การปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ในส่วนที่ต้องดำเนินการก่อนที่การจัดระบบบริหาร การศึกษาตามหมวด ๕ ของพระราชบัญญัตินี้จะแล้วเสร็จ ให้กระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย และคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ทำหน้าที่ในส่วนที่เกี่ยวข้องแล้วแต่กรณี

มาตรา ๗๕ ให้จัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษา ซึ่งเป็นองค์การมหาชนเฉพาะกิจที่จัดตั้งขึ้น โดยพระราชกฤษฎีกาที่ออกตามความในกฎหมายว่าด้วยองค์การมหาชนเพื่อทำหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(๑) เสนอการจัดโครงสร้าง องค์กร การแบ่งส่วนงานตามที่บัญญัติไว้ในหมวด ๕ ของพระราชบัญญัตินี้

(๒) เสนอการจัดระบบครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาตามที่บัญญัติไว้ใน หมวด ๗ ของพระราชบัญญัตินี้

(๓) เสนอการจัดระบบทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษาตามที่บัญญัติไว้ในหมวด ๘ ของพระราชบัญญัตินี้

* ความเดิมในวรรคสองมาตรา ๗๔ ถูกยกเลิกและให้ใช้ข้อความที่พิมพ์ไว้แทนโดยมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งความเดิมมีดังนี้

“มาตรา ๗๔ ในวาระเริ่มแรกที่ยังไม่แล้วเสร็จ ให้นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ และรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจ ออกกฎกระทรวง ระเบียบ และประกาศ เพื่อปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจ หน้าที่ของตน

เพื่อให้การปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ในส่วนที่ต้องดำเนินการก่อนที่การจัดระบบบริหารการศึกษา ตามหมวด ๕ ของพระราชบัญญัตินี้จะแล้วเสร็จ ให้กระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย และคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ ทำหน้าที่กระทรวงการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัตินี้ โดยให้ทำหน้าที่ ในส่วนที่เกี่ยวข้อง แล้วแต่กรณี”

(๔) เสนอแนะเกี่ยวกับการร่างกฎหมายเพื่อรองรับการดำเนินการ (๑) (๒) และ (๓) ต่อ คณะรัฐมนตรี

(๕) เสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ และคำสั่งที่ บังคับใช้อยู่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการตาม (๑) (๒) และ (๓) เพื่อให้สอดคล้องกับพระราช บัญญัตินี้ต่อคณะรัฐมนตรี

(๖) อำนาจหน้าที่อื่นตามที่กำหนดในกฎหมายว่าด้วยองค์การมหาชน
ทั้งนี้ ให้คำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนประกอบด้วย

มาตรา ๗๖ ให้มีคณะกรรมการบริหารสำนักงานปฏิรูปการศึกษา จำนวนเก้าคน ประกอบ ด้วย ประธานกรรมการและกรรมการซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งจากผู้มีความรู้ความสามารถ มีประสบ การณ์และมีความเชี่ยวชาญด้านการบริหารการศึกษา การบริหารรัฐกิจ การบริหารงานบุคคล การงบประมาณการเงินและการคลัง กฎหมายมหาชน และกฎหมายการศึกษา ทั้งนี้ จะต้องมี ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีใช่ข้าราชการหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานของรัฐรวมอยู่ด้วยไม่น้อยกว่าสามคน

ให้คณะกรรมการบริหารมีอำนาจแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่ปรึกษา และแต่งตั้งคณะ อนุกรรมการเพื่อปฏิบัติการตามที่คณะกรรมการบริหารมอบหมายได้

ให้เลขาธิการสำนักงานปฏิรูปการศึกษา เป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการ บริหาร และบริหารกิจการของสำนักงานปฏิรูปการศึกษาภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการ บริหาร

คณะกรรมการบริหารและเลขาธิการมีวาระการดำรงตำแหน่งวาระเดียวเป็นเวลาสามปี เมื่อครบวาระแล้วให้ยุบเลิกตำแหน่งและสำนักงานปฏิรูปการศึกษา

มาตรา ๗๗ ให้มีคณะกรรมการสรรหาคณะกรรมการบริหารสำนักงานปฏิรูปการศึกษา คณะหนึ่งจำนวนสิบห้าคน ทำหน้าที่คัดเลือกบุคคลที่สมควรได้รับการเสนอชื่อเป็นคณะกรรมการ บริหารจำนวนสองเท่าของจำนวนประธานและกรรมการบริหารเพื่อเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณา แต่งตั้ง ประกอบด้วย

(๑) ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำนวนห้าคน ได้แก่ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดทบวง มหาวิทยาลัย เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และ ผู้อำนวยการสำนักงานประมาณ

(๒) อธิการบดีของสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและเอกชนที่เป็นนิติบุคคล ซึ่งคัดเลือกกันเอง จำนวนสองคน และคณบดีคณะครุศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ หรือการศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนที่มีการสอนระดับปริญญาในสาขาวิชาครุศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ หรือการศึกษา ซึ่งคัดเลือกกันเอง จำนวนสามคน ในจำนวนนี้จะต้องเป็นคณบดีคณะครุศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ หรือการศึกษาจาก มหาวิทยาลัยของรัฐไม่น้อยกว่าหนึ่งคน

(๓) ผู้แทนสมาคมวิชาการ หรือวิชาชีพด้านการศึกษาที่เป็นนิติบุคคล ซึ่งคัดเลือกกันเอง จำนวนห้าคน

ให้คณะกรรมการสรรหาเลือกกรรมการสรรหาคนหนึ่ง เป็นประธานกรรมการและเลือก กรรมการสรรหาอีกคนหนึ่งเป็นเลขานุการคณะกรรมการสรรหา

มาตรา ๗๘ ให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้รักษาการตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานปฏิรูป การศึกษา และมีอำนาจกำกับดูแลกิจการของสำนักงานตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยองค์การ มหาชน

นอกจากที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระราชบัญญัตินี้ พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานปฏิรูป การศึกษา อย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

(๑) องค์ประกอบ อำนาจหน้าที่ และวาระการดำรงตำแหน่งของคณะกรรมการบริหาร ตามมาตรา ๗๕ และมาตรา ๗๖

(๒) องค์ประกอบ อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสรรหา หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา และการเสนอแต่งตั้งคณะกรรมการบริหาร ตามมาตรา ๗๗

(๓) คุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามรวมทั้งการพ้นจากตำแหน่งของคณะกรรมการบริหาร เลขาธิการ และเจ้าหน้าที่

(๔) ทุน รายได้ งบประมาณ และทรัพย์สิน

(๕) การบริหารงานบุคคล สวัสดิการ และสิทธิประโยชน์อื่น

(๖) การกำกับดูแล การตรวจสอบ และการประเมินผลงาน

(๗) การยุบเลิก

(๘) ข้อกำหนดอื่น ๆ อันจำเป็นเพื่อให้กิจการดำเนินไปได้โดยเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ชวน หลีกภัย

นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ – พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒

ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔ ก วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๒

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยกำหนดให้รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้ คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเป็นเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดการศึกษาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาศึกษาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งในการจัดการศึกษาของรัฐให้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชนตามที่กฎหมายบัญญัติและให้ความคุ้มครองการจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพและเอกชนภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ ดังนั้น จึงสมควรมีกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติเพื่อเป็นกฎหมายแม่บทในการบริหารและการจัดการศึกษาอบรมให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยดังกล่าว จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

หมายเหตุ – พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายปฏิรูประบบราชการ โดยให้แยกภารกิจเกี่ยวกับงานด้านศิลปะและวัฒนธรรมไปจัดตั้งเป็นกระทรวงวัฒนธรรม และโดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงการบริหารและจัดการศึกษาของเขตพื้นที่การศึกษา ประกอบกับสมควรให้มีคณะกรรมการการอาชีวศึกษาทำหน้าที่พิจารณาเสนอแนะนโยบาย แผนพัฒนา มาตรฐาน และหลักสูตรการอาชีวศึกษาทุกระดับที่สอดคล้องกับความต้องการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนการศึกษาแห่งชาติ สนับสนุนทรัพยากร ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล การจัดการอาชีวศึกษาด้วย จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

พระราชบัญญัติ
การศึกษาภาคบังคับ
พ.ศ. ๒๕๔๕

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.
ให้ไว้ ณ วันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕
เป็นปีที่ ๕๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมิหรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการประถมศึกษา

พระราชบัญญัตินี้มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลซึ่งมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๓๕ และมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า "พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. ๒๕๔๕"

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๓

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้

"การศึกษาภาคบังคับ" หมายความว่า การศึกษาชั้นปีที่หนึ่งถึงชั้นปีที่เก้าของการศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ

“สถานศึกษา” หมายความว่า สถานศึกษาที่จัดการศึกษาภาคบังคับ

“ผู้ปกครอง” หมายความว่า บิดามารดา หรือบิดา หรือมารดา ซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง หรือผู้ปกครองตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และหมายความรวมถึงบุคคลที่เด็กอยู่ด้วยเป็นประจำหรือที่เด็กอยู่รับใช้การงาน

“เด็ก” หมายความว่า เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดจนถึงอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่เด็กที่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับแล้ว

“คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน” หมายความว่า คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ

“คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา” หมายความว่า คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ

“องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” หมายความว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีสถานศึกษาอยู่ในสังกัด

“พนักงานเจ้าหน้าที่” หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๕ ให้คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แล้วแต่กรณี ประกาศรายละเอียดเกี่ยวกับการส่งเด็กเข้าเรียนในสถานศึกษา และการจัดสรรโอกาสเข้าศึกษาต่อระหว่างสถานศึกษาที่อยู่ในเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ โดยให้ปิดประกาศไว้ ณ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สำนักงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถานศึกษา รวมทั้งต้องแจ้งเป็นหนังสือให้ผู้ปกครองของเด็กทราบก่อนเด็กเข้าเรียนในสถานศึกษาเป็นเวลาไม่น้อยกว่าหนึ่งปี

มาตรา ๖ ให้ผู้ปกครองส่งเด็กเข้าเรียนในสถานศึกษา เมื่อผู้ปกครองร้องขอให้สถานศึกษามีอำนาจผ่อนผันให้เด็กเข้าเรียนก่อนหรือหลังอายุตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับได้ ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด

มาตรา ๗ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจเข้าไปในสถานศึกษาใดๆ ในเวลาระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตกหรือในเวลาทำการของสถานศึกษา เพื่อตรวจสอบการเข้าเรียนของเด็ก หากพบว่ามิได้เข้าเรียนในสถานศึกษาตามมาตรา ๕ ให้ดำเนินการให้เด็กนั้นได้เข้าเรียนในสถานศึกษานั้น แล้วรายงานให้คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แล้วแต่กรณีทราบ

ในกรณีที่ไม่สามารถดำเนินการให้เด็กได้เข้าเรียนตามวรรคหนึ่งได้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ รายงานให้คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นท้องถิ่นที่พบเด็กแล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการให้เด็กได้เข้าเรียนในสถานศึกษา

มาตรา ๘ ในการปฏิบัติหน้าที่พนักงานเจ้าหน้าที่ต้องแสดงบัตรประจำตัวแก่บุคคลซึ่งเกี่ยวข้อง

บัตรประจำตัวพนักงานเจ้าหน้าที่ ให้เป็นไปตามแบบที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด

มาตรา ๙ ในการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานเจ้าหน้าที่ ให้ผู้ซึ่งเกี่ยวข้องอำนวยความสะดวกตามสมควร

มาตรา ๑๐ ในการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา ๑๑ ผู้ใดซึ่งมิใช่ผู้ปกครอง มีเด็กซึ่งไม่ได้เข้าเรียนในสถานศึกษาอาศัยอยู่ด้วย ต้องแจ้งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แล้วแต่กรณี ภายในหนึ่งเดือนนับแต่วันที่เด็กมาอาศัยอยู่ เว้นแต่ผู้ปกครองได้อาศัยอยู่ด้วยกับผู้นั้น

การแจ้งให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด

มาตรา ๑๒ ให้กระทรวงศึกษาธิการ คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถานศึกษา จัดการศึกษาเป็นพิเศษสำหรับเด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพ หรือเด็กซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแล หรือด้อยโอกาส หรือเด็กที่มีความสามารถพิเศษ ให้ได้รับการศึกษาภาคบังคับด้วยรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสม รวมทั้งการได้รับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดตามความจำเป็นเพื่อประกันโอกาสและความเสมอภาคในการได้รับการศึกษาภาคบังคับ

มาตรา ๑๓ ผู้ปกครองที่ไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๖ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท

มาตรา ๑๔ ผู้ใดไม่อำนวยความสะดวกแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ตามมาตรา ๙ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท

มาตรา ๑๕ ผู้ใดปราศจากเหตุอันสมควร กระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นเหตุให้เด็กมิได้เรียนในสถานศึกษาตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

มาตรา ๑๖ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๑๑ หรือแจ้งข้อมูลอันเป็นเท็จ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

มาตรา ๑๗ ในระหว่างที่ยังไม่มีคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ทำหน้าที่แทนคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

มาตรา ๑๘ ในระหว่างที่ยังไม่มีคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา ให้คณะกรรมการการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร คณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอ หรือคณะกรรมการการศึกษากิ่งอำเภอ แล้วแต่กรณี ทำหน้าที่แทนคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา และให้สำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ หรือสำนักงานการศึกษากิ่งอำเภอ แล้วแต่กรณี ทำหน้าที่แทนสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

มาตรา ๑๙ ให้บรรดากฎกระทรวง ประกาศ ระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่งที่ออกตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๓ ซึ่งใช้บังคับอยู่ในวันที่พระราชบัญญัตินี้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ยังคงใช้บังคับได้ต่อไปเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทบัญญัติในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๒๐ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ กับมีอำนาจออกประกาศเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ ประกาศนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับได้

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร

นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ :- เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่กฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดให้บิดามารดา หรือผู้ปกครองมีหน้าที่จัดให้บุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลได้รับการศึกษาภาคบังคับจำนวนเก้าปี โดยให้เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดเข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่สิบหกเว้นแต่จะสอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ จึงสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการประถมศึกษา เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับกฎหมายดังกล่าว จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

กฎกระทรวง
กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุเด็กเพื่อเข้ารับ
การศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. ๒๕๔๕

กฎกระทรวง
กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุเด็กเพื่อเข้ารับ
การศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. ๒๕๔๕

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๗ และมาตรา ๗๔ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้ดังต่อไปนี้

การนับอายุเด็กเพื่อเข้ารับการศึกษาภาคบังคับในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้นับตามปีปฏิทิน หากเด็กอายุครบเจ็ดปีบริบูรณ์ในปีใดให้นับว่าเด็กมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดในปีนั้น

ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๕

สุวิทย์ คุณกิตติ

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

หมายเหตุ :- เหตุผลในการประกาศใช้กฎกระทรวงฉบับนี้ คือ โดยที่มาตรา ๑๗ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ กำหนดให้เด็กที่มีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดต้องเข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ และกำหนดให้การนับอายุของเด็กดังกล่าวต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุที่กำหนดในกฎกระทรวงจึงจำเป็นต้องออกกฎกระทรวงนี้

สรุปสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

หมวด 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ (มาตรา 6 - มาตรา 9)

พระราชบัญญัตินี้มีเจตนารมณ์ที่ต้องการเน้นการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

สำหรับการจัดการศึกษา ให้ยึดหลัก ดังนี้

1. เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
2. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

ส่วนเรื่องการจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา มีหลักการที่สำคัญ ได้แก่ เอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ มีการกระจายอำนาจ มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษาและระบบประกันคุณภาพ มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพและพัฒนาครู ศึกษานิเทศก์และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ และเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและสนับสนุนการศึกษา

หมวด 2 สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา (มาตรา 10 – มาตรา 14)

บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี ที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึง มีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย และบุคคลที่มีความบกพร่องด้านต่างๆ หรือมีร่างกายพิการ หรือมีความต้องการเป็นพิเศษ หรือผู้ด้อยโอกาส มีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นกรณีพิเศษ

บิดามารดาหรือผู้ปกครองมีหน้าที่จัดให้บุตรหรือบุคคลในความดูแลได้รับการศึกษาทั้งภาคบังคับ และนอกเหนือจากภาคบังคับ ตามความพร้อมของครอบครัว บุคคลหรือองค์กรที่สนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีสิทธิประโยชน์จากการสนับสนุนของรัฐ และการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายทางการศึกษา

หมวด 3 ระบบการศึกษา (มาตรา 15 – มาตรา 21)

ระบบการศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยสถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้ทั้ง 3 รูปแบบ และให้มีการเทียบโอนผล

การเรียนรู้ที่ผู้เรียนสะสมไว้ระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบกัน ไม่ว่าจะเป็ผลการเรียนรู้จากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม

การศึกษาในระบบมี 2 ระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งรัฐต้องจัดไม่น้อยกว่า 12 ปี และระดับอุดมศึกษาที่แบ่งเป็นต่ำกว่าปริญญาและระดับปริญญา นอกจากนี้ ให้มีการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี นับจากอายุย่างเข้าปีที่ 7 จนอายุย่างเข้าปีที่ 16 หรือเมื่อสอบได้ชั้นปีที่ 9 ของการศึกษาภาคบังคับ

หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา (มาตรา 22 – มาตรา 30)

การจัดการศึกษาในกฎหมายนี้ต้องยึดหลักผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดโดยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ ดังนั้น กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้พัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

แนวการจัดการศึกษาต้องเน้นทั้งความรู้ คุณธรรม และกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจัดบูรณาการความรู้ และทักษะต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับแต่ละระดับการศึกษา รวมถึงการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง จัดบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ หลักสูตรการศึกษาทุกระดับและทุกประเภทต้องมีความหลากหลาย โดยส่วนกลางจัดทำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เน้นความเป็นไทยและความเป็นพลเมืองดี

หมวด 5 การบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ (มาตรา 31 – มาตรา 46)

การบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับสถานศึกษา เพื่อเป็นการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นและสถานศึกษาให้มากที่สุด โดยจัดให้มีกระทรวงศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (ศศว.) มีอำนาจหน้าที่กำกับดูแลการศึกษาทุกระดับและทุกประเภท รวมทั้งศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

ในส่วนท้องถิ่นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาได้ทุกระดับและทุกประเภทตามความพร้อม ความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น ด้านการบริการและการจัดการศึกษาของเอกชนกำหนดให้เป็นนิติบุคคล มีคณะกรรมการบริหารจากผู้แทนหลายฝ่าย มีความเป็นอิสระ มีการประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของรัฐ ส่วนสถานศึกษาของเอกชนระดับปริญญา ให้ดำเนินกิจการโดยอิสระภายใต้การกำกับดูแลของสภา สถานศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

หมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา (มาตรา 47 – มาตรา 51)

จัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในและระบบการประกันคุณภาพภายนอก โดยการประกันภายในถือเป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ด้วยการจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชน ส่วนการประกันคุณภาพภายนอกต้องจัดทำอย่างน้อยหนึ่งครั้ง ทุกห้าปี โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ซึ่งเป็นองค์กรมหาชน ทำหน้าที่พัฒนาเกณฑ์ วิธีการประเมิน และจัดให้มีการประเมิน

หมวด 7 ครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา (มาตรา 52 – มาตรา 57)

ส่งเสริมให้มีระบบ กระบวนการผลิตและพัฒนาครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง กำหนดให้ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา และบุคลากรทางการศึกษาทั้งรัฐและเอกชน ต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ (ยกเว้นการศึกษาตาม อัยาศัยและวิทยากรพิเศษ)

หมวด 8 ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา (มาตรา 58 – มาตรา 62)

ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และทรัพย์สิน จากรัฐและองค์กรต่าง ๆ มาใช้จัดการศึกษา มีการใช้มาตรการภาษีเพื่อจูงใจด้วยการลดหย่อน หรือยกเว้นภาษีตามความเหมาะสม

สถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคล มีอำนาจในการปกครอง ดูแลบำรุงรักษา ใช้และจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา ทั้งที่เป็นที่ราชพัสดุและทรัพย์สินอื่น รวมถึงการหารายได้จากบริการของสถานศึกษาที่ไม่ขัดกับภารกิจหลัก อย่างไรก็ตาม รัฐต้องจัดสรรงบประมาณแผ่นดินให้การศึกษ โดยจัดสรรให้ผู้เรียนและสถานศึกษาของรัฐและเอกชนในรูปแบบต่าง ๆ

หมวด 9 เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (มาตรา 63 – มาตรา 69)

รัฐจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำ และโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการส่งวิทยุ และกระจายเสียงวิทยุ โทรทัศน์ วิทยุโทรคมนาคม และการสื่อสารในรูปแบบอื่นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม รัฐส่งเสริมให้มีการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีทั้งด้านผู้ผลิตและผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา นอกจากนี้ ให้มีการระดมทุนเพื่อจัดตั้งกองทุนพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และการลดอัตราค่าบริการเป็นพิเศษในการใช้เทคโนโลยีเหล่านี้

บทเฉพาะกาล (มาตรา 70 – มาตรา 78)

เป็นบทบัญญัติที่กำหนดความต่อเนื่องกับกฎหมายเดิม และการบังคับตามกฎหมายใหม่ ในอนาคตซึ่งจะทำให้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ สามารถนำไปปฏิบัติและบังคับได้ราบรื่น มีประสิทธิภาพ เช่น การกำหนดให้มีการเตรียมการออกกฎหมายลูก หรือการให้เวลาตามสมควร เพื่อรองรับการใช้อำนาจอย่างจริงจังของบทบัญญัติบางลักษณะ เป็นต้น ทั้งนี้โดยมีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษาให้มีอำนาจกำกับดูแลแนวทางปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติในลักษณะขององค์การมหาชนเฉพาะกิจ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

1. สิทธิของประชาชนในการได้รับการศึกษาจะได้รับการปฏิบัติตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ ได้แก่ การมีสิทธิเสมอกันในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี อย่างมีคุณภาพ และไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย รวมทั้งบุคคลซึ่งมีความบกพร่องทางร่างกายจะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ
2. ระบบการศึกษามีความชัดเจนและเปิดโอกาสมากขึ้น เพราะมีการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งประชาชนสามารถเลือกรับบริการทางการศึกษา ได้สะดวกสอดคล้องกับการศึกษาตลอดชีวิตที่เป็นหลักการจัดการศึกษาของกฎหมายนี้
3. การให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จะช่วยระดมทรัพยากรทางการศึกษา สามารถสนับสนุนการจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพทั่วถึง และนำภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาได้มากขึ้น
4. โครงสร้างการบริหารการศึกษาจะมีเอกภาพ แต่มีอิสระในการบริหารการศึกษามากขึ้น มีการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้การจัดการศึกษามีความเหมาะสมกับสภาพสังคม และเป็นประโยชน์แก่ผู้รับการศึกษาอย่างแท้จริงในทุกภูมิภาค
5. เกิดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและทุกประเภทการศึกษา ซึ่งทำให้การศึกษามีมาตรฐาน สามารถตรวจสอบได้ อันนำมาสู่การพัฒนาการศึกษาไทยให้ทัดเทียมกับระดับสากล ส่งผลถึงการยอมรับจากนานาชาติในอนาคต

6. ครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา จะได้รับการส่งเสริม ด้านมาตรฐานวิชาชีพ เน้นการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง มีผลดีต่อการยกระดับ วิชาชีพด้านการศึกษาทั้งรายได้และการยอมรับจากสังคมทั่วไป

7. เป็นกรอบการปฏิบัติที่สำคัญซึ่งทุกฝ่ายต้องปฏิบัติตาม ทำให้มีแนวทางชัดเจนแน่นอน จึงช่วยในการวางแผนการศึกษา การลงทุนทางการศึกษาของเอกชนและองค์กรต่างๆ และการ บริหารงานของสถานศึกษาทั้งหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สมหมาย จันทรเรือง, 2544 : 162 – 163)

2.2 แผนการศึกษาแห่งชาติ

ความหมายของ “แผนการศึกษาแห่งชาติ” (National Scheme or National System or National Plan Education) ใช้เรียกชื่อแผนงานที่เกี่ยวกับการศึกษาของชาติ โดยมีชื่อเรียกแตกต่างกันในแต่ละสมัย ดังนี้

1. ระหว่างปี พ.ศ. 2441 – 2475 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย มีชื่อเรียกว่า “โครงการศึกษาชาติ”

2. หลังปี พ.ศ. 2475 คือระหว่างปี พ.ศ. 2475 – 2503 มีชื่อว่า “แผนการศึกษาชาติ” ฉบับแรก แบ่งการมัธยมศึกษาออกเป็น 2 ตอนคือ ตอนต้น และตอนปลาย ตอนละ 4 ปี รวม 8 ปี (คำว่า ม. 8 มีขึ้นในสมัยนี้) มัธยมศึกษาตอนปลายเลือกเรียนได้ 2 แผนก แผนกอักษรศาสตร์ และแผนกวิทยาศาสตร์ รวมระยะเวลาเรียนในโรงเรียน 12 ปี (ป. 1 – 4 และ ม. 1 – 8)

3. ปี พ.ศ. 2479 ได้มีการประกาศใช้ “แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479” ให้ลดระยะเวลาเรียนมัธยมศึกษาลงไป 2 ปี คือเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นกับตอนปลาย ตอนละ 3 ปี รวมระยะเวลาที่เรียนในโรงเรียน 10 ปี ผู้ที่เข้าเรียนในสถาบันอุดมศึกษาต้องเรียนเตรียมอุดมศึกษาอีก 2 ปี (โดยสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งจัดขึ้นเอง)

ประเทศไทยเริ่มจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน โดยมีพัฒนาการจัดระบบการศึกษาในรูปของโครงการศึกษา – แผนการศึกษาชาติ – แผนการศึกษาแห่งชาติ และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ

4. ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และล่าสุดได้ออกเป็นกฎหมายการศึกษาตามกฎหมายแม่ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540) คือ “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542” ซึ่งถือเป็นกรอบในการปฏิรูปการศึกษาของประเทศในปัจจุบัน

แผนการศึกษาแห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2441 – ปัจจุบัน

1. ระหว่างปี พ.ศ. 2441 – 2474 (รัชสมัยรัชกาลที่ 5 – 7) ได้มีการจัดทำโครงการศึกษาหรือที่เรียกว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ สำหรับยึดถือเป็นแผนแม่บทหรือแผนหลักในการจัดการศึกษาของชาติรวม 7 ฉบับ คือ

- โครงการศึกษา พ.ศ. 2441
- โครงการศึกษา พ.ศ. 2445
- โครงการศึกษา พ.ศ. 2450
- โครงการศึกษา พ.ศ. 2452
- โครงการศึกษา พ.ศ. 2456
- โครงการศึกษา พ.ศ. 2458
- โครงการศึกษา พ.ศ. 2464

โครงการศึกษา พ.ศ. 2441

เกิดจากความคิดริเริ่มของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ขณะเป็นพระยาวิฑูรย์ศักดิ์) กับกรมศึกษาธิการ โดยศึกษาระบบการศึกษาของประเทศอังกฤษแล้วเขียนโครงการเสนอกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการและกรมศึกษาธิการนำมาพิจารณาร่วมกับแนวคิดของกรมศึกษาธิการ แล้วทูลเกล้าถวายรัชกาลที่ 5 ทำให้โครงการศึกษาเป็นแผนการศึกษาชาติฉบับแรกของประเทศไทย โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาแบ่งออกเป็น 2 สาย คือ การศึกษาสามัญกับการศึกษาพิเศษ การศึกษาสามัญหมายถึงการศึกษาวិชาสามัญ หมายถึงวิชาหนังสือ ส่วนวิชาศึกษาพิเศษหมายถึงการอาชีวศึกษารวมทั้งการฝึกหัดครูด้วย

2. ระดับการศึกษามี 4 ระดับ คือ การเล่าเรียนเบื้องต้นแรก (มูลศึกษา) การเล่าเรียนเบื้องต้น (ประถมศึกษา) การเล่าเรียนเบื้องต้นกลาง (มัธยมศึกษา) และการเล่าเรียนเบื้องต้นสูงสุด (อุดมศึกษา)

3. การกำหนดชั้นเรียนของการศึกษาในแต่ละระดับ ปรากฏดังนี้ การเล่าเรียนเบื้องต้น คือโรงเรียนมูลศึกษา หรือชั้นบูรพา ไม่ได้กำหนดชั้น แต่กำหนดให้เรียนได้ไม่เกินอายุ 7 ปี ชั้นประถมศึกษา 2 ตอน ๆ ละ 3 ปี รวม 6 ปี ชั้นมัศึกษามี 4 ปี สำหรับอุดมศึกษา (เรียกว่า สากลวิทยาลัย) กำหนดให้มี 4 ชั้น คืออายุระหว่าง 18 – 22 ปี

4. การอาชีวศึกษา (หรือการศึกษาพิเศษ) เริ่มต้นเรียนตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาถึงอุดมศึกษา ในระดับอุดมศึกษาไม่จำกัดอายุ

“การศึกษาพิเศษ” หรือการเรียนวิชาชีพชั้นสูง ได้แก่ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนแพทย์ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนวิศวกรรมศาสตร์ โรงเรียนเกษตรกรรม และโรงเรียนพาณิชยการ

โครงการศึกษา พ.ศ. 2445

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงในขณะนั้น ได้เดินทางไปประเทศญี่ปุ่นพร้อมเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้นำแนวคิดมาจากแผนการศึกษาแห่งชาติของประเทศญี่ปุ่น และเสนอเรื่องไปที่กระทรวงธรรมการ จึงได้มีการปรับปรุงแก้ไขโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 เป็นโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 สาย คือสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา

สามัญศึกษา แบ่งออกเป็น

- สามัญศึกษาในระดับประถมศึกษา เป็นประโยค 1 ขั้นต้น (อายุไม่เกิน 12 ปี)
- สามัญศึกษาในระดับมัธยมศึกษา เป็นประโยค 2 ชั้นกลาง (อายุไม่เกิน 15 ปี)
- สามัญศึกษาในระดับอุดมศึกษา เป็นประโยค 3 ขั้นสูง (อายุไม่เกิน 20 ปี)

วิสามัญศึกษา แบ่งออกเป็น

- ประถมศึกษาพิเศษ รับนักเรียนที่สำเร็จจากชั้นประถมศึกษาสายสามัญ
- มัธยมศึกษาพิเศษ รับนักเรียนที่สำเร็จจากชั้นประถมศึกษาพิเศษ
- อุดมศึกษาพิเศษ รับนักเรียนที่สำเร็จจากชั้นมัธยมศึกษาพิเศษ

2. กำหนดระดับการศึกษาเป็น 3 ระดับคือ

ชั้นประโยคหนึ่ง – ชั้นต้น (ระดับประถมศึกษาปัจจุบัน) เป็นการเล่าเรียนในชั้น
ประโยคมูลศึกษาและประถมศึกษา การเล่าเรียนในชั้นประโยคหนึ่งกำหนดไว้ 3 ปี

ชั้นประโยคสอง – ชั้นกลาง หมายถึงระดับมัธยมศึกษา กำหนดให้เรียน 3 ปี

ชั้นประโยคสาม – ชั้นสูง หมายถึงระดับอุดมศึกษา กำหนดให้เรียน 5 ปี

โครงการศึกษา พ.ศ. 2450

กระทรวงธรรมการได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระเบียบว่าด้วยการแบ่งประเภทและการแบ่ง
ระดับชั้นการศึกษา ดังนี้

แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 สาย สายสามัญศึกษาและสายวิสามัญศึกษา (อาชีวศึกษา)
โดยการอาชีวศึกษาเริ่มต้นเมื่อเรียนจบสายประถมสามัญศึกษาเหมือนเดิม นอกจากนั้นมีสาระ
สำคัญเช่นเดียวกับโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 ได้มีการเริ่มสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงเป็นครั้งแรก
ทุนเล่าเรียนหลวงเป็นทุนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีพระราชดำริส่งนักเรียนไปเรียนต่อ
ต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาพัฒนาประเทศปีละ 2 คน โดยคัดเลือกจากการสอบไล่ ผู้ที่ได้
ที่ 1 และที่ 2

โครงการศึกษา พ.ศ. 2452

มีการปรับปรุงแก้ไขโครงการศึกษา พ.ศ. 2450 มาเป็นโครงการศึกษา พ.ศ. 2452 โดย
การปรับปรุงระเบียบว่าด้วยการจัดแบ่งระดับการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเล่าเรียนใน
ระดับที่สูงกว่าระดับประถมศึกษา ดังนี้

- กำหนดให้หลักสูตรมัธยมพิเศษมีเวลาเรียน 3 ปี ต่อจากการศึกษาเล่าเรียนใน
หลักสูตรมัธยมสามัญ และประถมวิสามัญ

- เพิ่มหลักสูตร "มัธยมสูง" อีก 3 ปี เป็นการศึกษาต่อจากหลักสูตรมัธยมสามัญ
และมัธยมพิเศษ ความรู้เทียบเท่าชั้นต้นของมหาวิทยาลัย เพื่อช่วยให้นักเรียนที่เรียนจบชั้นสูงแล้ว
ไปศึกษาต่อต่างประเทศได้ โดยไม่ต้องเสียเวลาเตรียมที่จะเข้ามหาวิทยาลัยอีก

- กำหนดอายุเล่าเรียนไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

มูลศึกษา 3 ปี - อายุ 9 ปีเต็ม

ประถมศึกษา 3 ปี - อายุ 12 ปีเต็ม

- มัธยมศึกษา 3 ปี - อายุ 15 ปีเต็ม
- มัธยมศึกษา 3 ปี - อายุ 18 ปีเต็ม

โครงการศึกษา พ.ศ. 2456

โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 มีการประกาศเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้ทราบทั่วถึงกัน อย่างชัดเจน มีเสนาบดีกระทรวงธรรมการเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ มีสาระสำคัญสรุปได้ ดังนี้

- แบ่งการศึกษาเป็น 2 สาย คือ สามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา ระดับการศึกษามี 3 ระดับ คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยจัดชั้นเรียน ดังนี้

- ประถมสายสามัญศึกษา ระยะเวลา 3 ปี ถ้าต่ออีก 2 ปี เป็นประถมวิสามัญศึกษา สำหรับผู้ชายเมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 แล้วอยากเรียนต่อ ต้องเข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ใหม่ ส่วนผู้หญิงเมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 แล้วเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ได้เลย

- มัธยมศึกษา ระยะเวลา 8 ปี แบ่งเป็น 3 ตอน คือ ตอนต้น ตอนกลาง ตอนละ 3 ปี และตอนปลาย 2 ปี สำหรับสตรีเมื่อเรียนจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วเรียนต่อมหาวิทยาลัยได้โดยไม่ต้องเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 7 - 8 ส่วนผู้ชายต้องเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 7 - 8 แล้วเรียนต่อในมหาวิทยาลัย

โครงการศึกษา พ.ศ. 2458

มีการยกเลิกโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ. 2458 เพราะโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 ยังขาดชั้นมัธยมวิสามัญศึกษา จึงเพิ่มชั้นมัธยมวิสามัญศึกษาในโครงการศึกษา 2458 นอกจากนั้นมีส่วนคล้ายคลึงกับโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 มาก

โครงการศึกษา พ.ศ. 2464

เป็นโครงการศึกษาฉบับสุดท้ายของการศึกษาไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช โครงการนี้ดัดแปลงมาจากโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และ พ.ศ. 2458 สาเหตุที่ต้องปรับปรุงแก้ไข คือ ความนิยมอาชีพเป็นเสมียนยังคงมีอยู่ในโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 จึงแนะนำให้หาเลี้ยงชีพอย่างอื่นบ้าง มีการแก้ไขให้ผู้ชายและผู้หญิงใช้แผนการศึกษาอย่างเดียวกัน

2. ระหว่างปี พ.ศ. 2475 – 2503 (รัชสมัยรัชกาลที่ 7 – รัชกาลปัจจุบัน)

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน มีแผนการศึกษาแห่งชาติ ทั้งหมด 7 ฉบับ คือ

- แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475
- แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479
- แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494
- แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503
- แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520
- แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

(ปราชญา กล้าผจญ, ม.ป.ป. : 593 – 599)

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475

เป็นแผนการศึกษาชาติฉบับแรกในระบอบประชาธิปไตยแบ่งการมัธยมศึกษาออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนต้นและตอนปลาย ตอนละ 4 ปี รวม 8 ปี (คำว่า ม. 8 มีขึ้นในสมัยนี้) มัธยมศึกษาตอนปลายให้เลือกเรียนได้ 2 แผนก็คือ แผนอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ รวมระยะเวลาเรียนในโรงเรียน 12 ปี (ป. 1 – 4 และ ม. 1 – 8) จบแล้วต้องต่อในสายวิสามัญอีก

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479

เนื่องจากระยะเวลาเรียนในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ยาวนานเกินไป จึงได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ให้ลดระยะเวลาเรียนมัธยมศึกษาลง 2 ปี คือเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ตอนละ 3 ปี รวมเวลาเรียนในโรงเรียน 10 ปี ผู้ที่จะศึกษาต่อในสถาบันอุดมศึกษาต้องเรียนเตรียมอุดมศึกษาอีก 2 ปี โดยให้สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งจัดขึ้นเอง

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ใช้ติดต่อกันถึง 14 ปี โดยไม่ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ เพราะอยู่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494

เป็นแผนการศึกษาฉบับแรกในรัชสมัยรัชกาลที่ 9 รัฐบาลในสมัยนั้น (รัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงคราม) เห็นว่าควรส่งเสริมให้มาตรฐานความรู้ของประชาชนสูงขึ้น เด็กที่เรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 ก่อนอายุ 14 ปีบริบูรณ์หรือย่างเข้าปีที่ 15 ให้เรียนต่อไปอีก โดยให้เด็กอยู่ในโรงเรียนนานถึง 7 ปี จึงจัดชั้นมัธยมศึกษา 3 ปี ให้เป็นพิเศษ เรียกมัธยมศึกษาเดิมว่า มัธยมวิสามัญ ส่วนมัธยมใหม่เรียกว่ามัธยมศึกษา 3 ปี ทุกคนที่ยังอยู่ในเกณฑ์บังคับต้องเรียนหลักสูตรมัธยมศึกษาเน้นการอาชีพศึกษา ช่วยให้เด็กมีความรู้ความสามารถพอจะประกอบอาชีพได้

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 มีเนื้อหาหลัก ๆ เปลี่ยนไปคือ กำหนดให้จัดการศึกษาเพิ่มจาก 3 ส่วน เป็น 4 ส่วน คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา และเริ่มให้เอกชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อแบ่งเบาภาระของรัฐบาล มีการจัดการศึกษาสำหรับเด็กพิการและด้อยโอกาส

ในปีนี้มีการจัดตั้งกรมประชาศึกษา และปี 2495 ได้จัดตั้งกองการศึกษาพิเศษ (Special Education Division) ดูแลงานด้านอนุบาล มัธยมศึกษา และการศึกษาสงเคราะห์ (Welfare Education) ภายหลังจากศึกษาอนุบาลและมัธยมศึกษาได้แยกออกไป

การจัดระดับชั้นการศึกษา ได้เรียกชั้นมูลศึกษาว่าชั้นอนุบาล (4 – 7 ปี) ประถมศึกษา ระยะเวลา 4 ปี มัธยมศึกษาแบ่งเป็น 2 สาย คือ มัธยมศึกษาเดิมเรียกว่ามัธยมวิสามัญศึกษา มัธยมศึกษาใหม่เรียกมัธยมศึกษา 3 ปี

แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503

แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 นับเป็นครั้งแรกที่ใช้ชื่อว่า "แผนการศึกษาแห่งชาติ" แผนการศึกษาฉบับนี้ดำเนินการโดยคณะกรรมการบริหารของ "สภาการศึกษาแห่งชาติ" ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ จำนวน 77 คน โดยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

- ความมุ่งหมาย จัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของสังคมและบุคคล โดยให้สอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและแผนการปกครองของประเทศ จัดให้มีจริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา

- การศึกษามี 4 ระดับ คือ

อนุบาลศึกษา เป็นการศึกษาก่อนการศึกษาบังคับ อาจจัดโรงเรียนอนุบาลให้มีระยะเวลาเรียน 2 ปี หรือ 3 ปี จัดชั้นเด็กเล็ก 1 ชั้น ในโรงเรียนประถมศึกษา

ประถมศึกษา แบ่งออกเป็นประถมศึกษาชั้นต้น 4 ชั้น และประถมศึกษาตอนปลาย 3 ชั้น ระยะเวลา 7 ปี

มัธยมศึกษา แบ่งออกเป็น ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ชั้น และประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ชั้น กำหนดระบบโรงเรียนเป็นระบบ 7 : 3 : 2

อุดมศึกษา ได้แก่ การศึกษาวิชาชีพ หรือวิชาการชั้นสูงและการวิจัยในมหาวิทยาลัย หรือในสถาบันชั้นสูงอื่น ๆ รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาทั้งสายสามัญศึกษาและสายอาชีวศึกษา

การจัดอาชีวศึกษามีอยู่ในระดับมัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา แบ่งเป็นประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย

มีการจัดการศึกษาภาคบังคับให้กุลบุตรภคธิดาในสถานศึกษาของรัฐโดยไม่เสียค่าเล่าเรียน และจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ผู้ได้รับการยกเว้นได้ศึกษาด้วย

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2512

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2512 ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติวิทยาลัยเอกชน พ.ศ. 2512 ซึ่งอนุญาตให้เอกชนจัดตั้งสถานการศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ใช้เวลาในการยกร่างเกือบ 7 ปี โดยคณะกรรมการมากมายหลายคณะ แนวความคิดสำคัญของแผนการศึกษานี้คือ

“การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต ที่จะต้องจัดให้ประสานกันทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน”

ความมุ่งหมายที่สำคัญของการศึกษา คือ “เพื่อมุ่งสร้างเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคม”

ระดับการศึกษาแบ่งเป็น

- ระดับก่อนประถมศึกษา
- ระดับประถมศึกษา ใช้เวลาเรียน 6 ปี

- ระดับมัธยมศึกษาแบ่งเป็น 2 ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ตอนละ 3 ปี

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535

ระบบการศึกษาตามนัยแห่งแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ เป็นระบบที่ให้ผู้คนได้ศึกษา และเรียนรู้อย่างต่อเนื่องไปตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาตนเองทั้งในด้านปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคมอย่างสมดุลและสามารถสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

1. ระบบการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ จะเปิดโอกาสให้บุคคลเรียนรู้ เพื่อพัฒนาตนเองได้เหมาะสมกับวัย กล่าวคือ การศึกษาในช่วงปฐมวัยเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการอบรมดูแล และพัฒนาความพร้อมของเด็กเพื่อการเรียนรู้ในขั้นต่อไป การศึกษาในวัยเด็กและเยาวชน เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีคุณธรรม มีความรู้ และสามารถประกอบ การงานและอาชีพตามควรแก่วัย การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ เป็นการศึกษาที่มุ่งเสริมการพัฒนา คุณธรรม ควบคู่กับการพัฒนาความรู้ความสามารถในการประกอบกรงานและอาชีพ การมี ส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนและประเทศ การมีความสามารถในการแสวงหาความรู้และ ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การศึกษาสำหรับผู้สูง อายุ เป็นการศึกษาที่ช่วยให้รู้จักปรับตัวเข้ากับสภาพและการเปลี่ยนแปลงของวัย สามารถเข้าร่วม ในกิจกรรมของครอบครัวและสังคมได้อย่างเหมาะสมและมีคุณค่าทั้งตนเองและสังคม

2. ระบบการศึกษาจะเปิดโอกาสให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดย อาศัยรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการศึกษาที่จัดตามแนวระบบโรงเรียน และการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการ เรียนรู้ในวิถีชีวิต

การศึกษาตามแนวระบบโรงเรียน เป็นการจัดโดยสถานศึกษา อาศัยระบบชั้นเรียน เป็นหลัก มีหลักสูตรกำหนดไว้ตามระดับและประเภทการศึกษา เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้ตามจุดมุ่ง หมายของหลักสูตร

การศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต เป็นการศึกษาด้วยตนเองจาก แหล่งความรู้และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลทั้งที่มีอยู่เอง และที่มนุษย์ ใจสร้างขึ้นเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้หรือเป็นบริการของการเรียนรู้

3. การศึกษาตามแนวระบบโรงเรียน แบ่งระดับการศึกษาเป็น 4 ระดับคือ ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา

3.1 การศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา เป็นการศึกษาในลักษณะของการอบรม เลี้ยงดูและพัฒนาความพร้อมของเด็ก ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ บุคลิกภาพ และสังคม เพื่อรับการศึกษาในระดับต่อไป

การจัดการศึกษาระดับนี้อาจจัดในรูปของชั้นเด็กเล็ก อนุบาลศึกษา หรือในรูปของศูนย์พัฒนาเด็กประเภทต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

3.2 การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งวางรากฐานเพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งในด้านคุณธรรม จริยธรรม ความรู้และความสามารถขั้นพื้นฐานและให้สามารถคงการอ่านออก เขียนและคำนวณได้

3.3 การศึกษาระดับมัธยมศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

3.3.1 การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาคุณธรรม ความรู้ ความสามารถและทักษะต่อจากระดับประถมศึกษา ให้ผู้เรียนได้ค้นพบความต้องการความสนใจและความถนัดของตนเองทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพ ตลอดจนมีความสามารถในการประกอบกิจการงานและอาชีพตามควรแก่วัย

3.3.2 การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ศึกษาตามความถนัดและความสนใจ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาหรือเพื่อให้เพียงพอแก่การประกอบกิจการงานและอาชีพที่ตนถนัดทั้งอาชีพอิสระและรับจ้าง รวมทั้งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และทักษะทางสังคมที่จำเป็นสำหรับการประกอบกิจการงานและอาชีพและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุข

3.4 การศึกษาระดับอุดมศึกษา เป็นการศึกษาหลังระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย แบ่งเป็น 3 ระดับคือ การศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี การศึกษาระดับปริญญาตรี และการศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรี

3.4.1 การศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้และทักษะวิชาชีพในระดับกลาง รวมทั้งมีความสามารถในการริเริ่มประกอบการ

3.4.2 การศึกษาระดับปริญญาตรี เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้ ความสามารถในสาขาวิชาต่าง ๆ ในระดับสูง โดยเฉพาะการประยุกต์ทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ การริเริ่มการพัฒนาทั้งทางวิชาการและวิชาชีพ การสร้างสรรค์และเผยแพร่ความรู้ การริเริ่มการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการส่งเสริมบทบาทของประเทศในประชาคมโลก

3.4.3 การศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรี เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้และทักษะในสาขาวิชาการเฉพาะทางให้มีความชำนาญมากยิ่งขึ้น มุ่งสร้างสรรค์ความก้าวหน้าและความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยเฉพาะการศึกษาค้นคว้า วิจัยและพัฒนาองค์ความรู้และเทคโนโลยีในด้านวิทยาศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ และสังคมศาสตร์ การประยุกต์ใช้วิทยาการสากลและภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างเหมาะสมกับสภาพของสังคมไทย

4. การจัดการศึกษาตามแนวระบบโรงเรียน อาจจัดเป็นการศึกษาประเภทต่าง ๆ ได้ตามความเหมาะสมและตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ชุมชน และประเทศ เช่น การฝึกหัดครู การศึกษาวิชาชีพ การศึกษาวิชาชีพพิเศษ การศึกษาวิชาชีพเฉพาะกิจหรือเฉพาะบุคคลบางกลุ่ม การศึกษาพิเศษ และการศึกษาของภิกษุ สามเณร นักบวช และบุคลากรทางศาสนา เป็นต้น การจัดการศึกษาประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่เพียงพอแต่จัดตามความเหมาะสมหรือเพื่อสนองความต้องการเฉพาะของกลุ่มเป้าหมาย และยังคงคำนึงถึงการให้บุคคลได้พัฒนาทั้งในด้านคุณธรรม ความรู้ความสามารถและทักษะอย่างสมดุลควบคู่กันไปด้วย

4.1 การฝึกหัดครู เป็นการศึกษาที่มุ่งฝึกหัดและพัฒนาผู้ที่จะประกอบอาชีพครู และครูประจำการให้มีคุณธรรม ความรู้ความสามารถและทักษะในการสอนและการกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ มีจิตสำนึกของความเป็นครู มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งในด้านความประพฤติ การดำรงชีวิต ตลอดจนจรรยาบรรณภาษาและวัฒนธรรมของชาติ มีความใฝ่รู้ มุ่งพัฒนาตนเองและการสอนอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชน การฟื้นฟู อนุรักษ์ และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นและประเทศ

4.2 การศึกษาวิชาชีพ เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้และทักษะวิชาชีพให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งในการประกอบอาชีพอิสระและรับจ้าง รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสม

การจัดการศึกษาวิชาชีพ อาจจัดในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งประเภทในโรงเรียนหรือนอกโรงเรียน การจัดการศึกษาวิชาชีพในระบบโรงเรียน เป็นการพัฒนาความรู้และทักษะวิชาชีพที่สอดคล้องกับแต่ละระดับของการศึกษา ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา ส่วนการจัดการศึกษาวิชาชีพนอกโรงเรียนเป็นการอบรมวิชาชีพเฉพาะด้านในระยะสั้นสำหรับผู้ที่ต้องการพัฒนาความรู้และทักษะเพิ่มเติม

4.3 การศึกษาวิชาชีพพิเศษ เป็นการศึกษามุ่งให้ผู้เรียนได้ฝึกหัดหรือพัฒนาทักษะวิชาชีพบางด้านที่ต้องการให้มีความชำนาญเป็นพิเศษตั้งแต่เยาว์วัยและต้องฝึกฝนเป็นระยะเวลานานมีนาฏศิลป์ ดนตรี กีฬา เป็นต้น การจัดการศึกษาอาจจัดตั้งเป็นสถานศึกษาเฉพาะหรือจัดในหลักสูตรปกติ

4.4 การศึกษาวิชาชีพเฉพาะกิจ หรือเฉพาะบุคคลบางกลุ่ม เป็นการศึกษามุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะวิชาชีพตามความต้องการของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะหรือเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งจัดให้เหมาะสม และสอดคล้องกับลักษณะหรือความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งไม่อาจดำเนินการได้โดยสถาบันการศึกษาปกติ ในการจัดการศึกษาต้องจัดให้สอดคล้องกับนโยบายการศึกษาของรัฐด้วย

4.5 การศึกษาพิเศษ เป็นการศึกษามุ่งให้ผู้เรียนที่มีความบกพร่องทางร่างกายสติปัญญา จิตใจ อารมณ์ ได้เรียนรู้้อย่างเหมาะสมกับสภาพร่างกาย จิตใจและความสามารถ และเป็นการศึกษาที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนที่มีความสามารถพิเศษหรือมีปัญญาเลิศได้พัฒนาความถนัดและอัจฉริยภาพของตนได้อย่างเต็มที่ การจัดการศึกษาพิเศษนี้อาจจัดเป็นสถานศึกษาเฉพาะหรือจัดในสถานศึกษาปกติตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา

4.6 การศึกษาของภิกษุ สามเณร นักบวช และบุคลากรทางศาสนา เป็นการศึกษามุ่งสร้างเสริมให้ภิกษุ สามเณร นักบวช และบุคลากรทางศาสนามีความเป็นผู้นำด้านปัญญา จิตใจ และศีลธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีและมีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมและพฤติกรรมที่เหมาะสมแก่คนในสังคม ตลอดจนเป็นผู้นำหรือมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และเสริมสร้างวัฒนธรรมของท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม

แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559)

เพื่อให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และตอบสนองความต้องการของประชาชน แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559) ได้กำหนดแนวนโยบายไว้ 11 ประการ ได้แก่

1. การพัฒนาทุกคนตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิตให้มีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้
2. การปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ
3. การปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในระบบวิถีชีวิตที่ดีงาม
4. การพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งพาตนเองและเพิ่มสมรรถนะการแข่งขันในระดับนานาชาติ
5. การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างเสริมความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของคน
6. การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และการเรียนรู้ของคนและสังคมไทย
7. การสร้างสรรค์ ประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้ เพื่อสร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญา และการเรียนรู้
8. การส่งเสริมและสร้างสรรค์ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมบนฐานของศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น/ไทย
9. การจำกัด ลด ขจัด ปัญหาทางโครงสร้างที่ก่อให้เกิด และหรือคงไว้ซึ่งความยากจน ชัดสน ด้อยทั้งโอกาสและศักดิ์ศรีของคนและสังคมไทย เพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม
10. การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและการพัฒนาประเทศ
11. การจัดระบบทรัพยากร และการลงทุนทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาคนและสังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545 : 136 – 137)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 33 บัญญัติให้มีการจัดทำแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งจะเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น "แผนการศึกษาแห่งชาติ" ที่เน้นการนำสาระสำคัญดังกล่าวกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 นโยบายรัฐบาล วิสัยทัศน์การพัฒนาระยะ

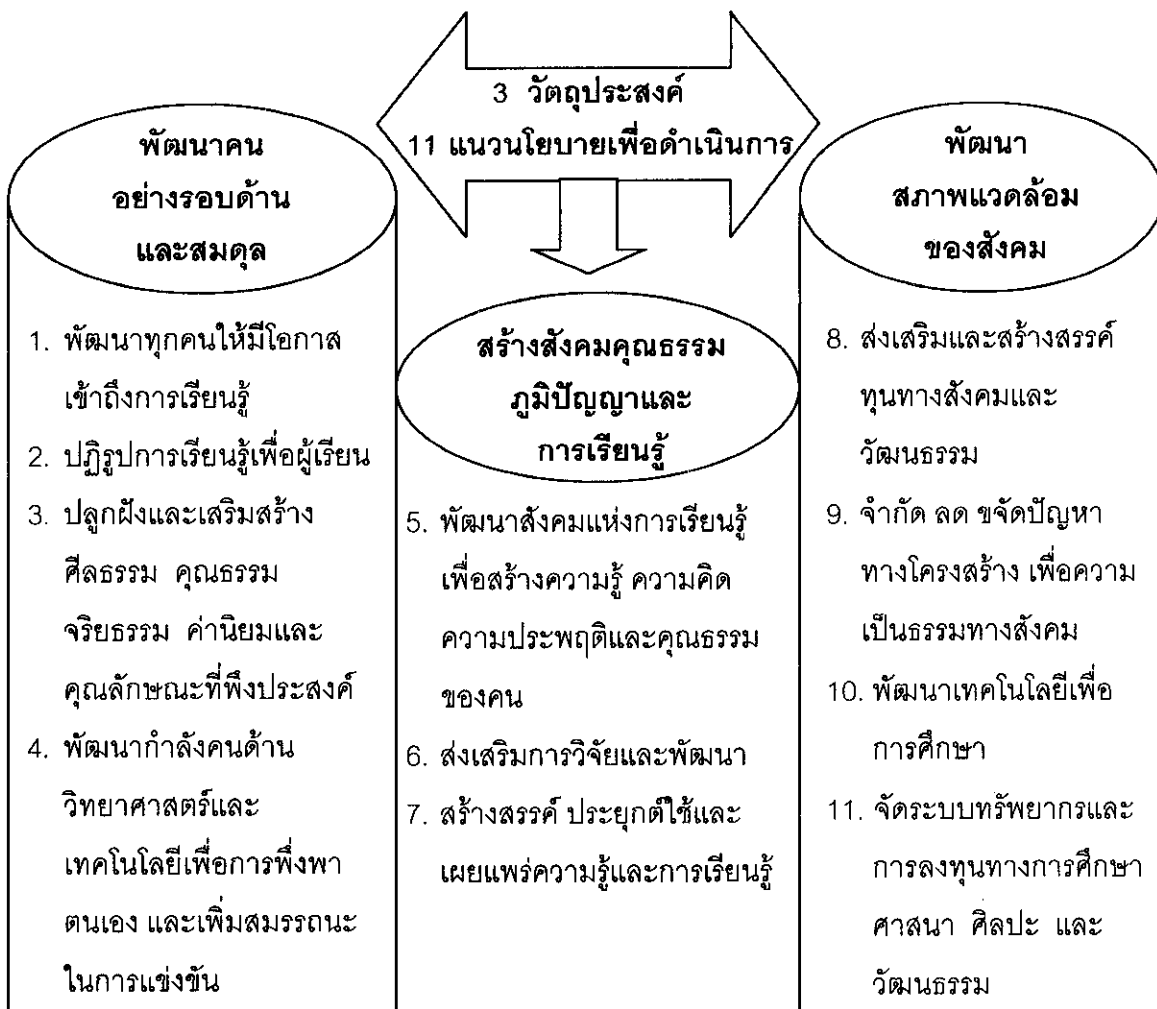
ยาว 20 ปีของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ 9 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติ กฎหมาย และระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมากำหนดเป็นแผนปฏิรูปหลักด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง อันจะนำมาซึ่งประโยชน์ต่อการสร้างชาติ สร้างคนและสร้างงาน ตามหลักการแห่งนโยบายของรัฐบาลต่อไป

แผนการศึกษาแห่งชาติ เป็นแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว 15 ปี (พ.ศ. 2545 – 2559) ที่มีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากการนำสาระของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และนโยบายของรัฐบาลสู่การปฏิบัติ และเป็นกรอบแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา แผนพัฒนาการอุดมศึกษา และแผนพัฒนาด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นแนวทางในการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ในระดับเขตพื้นที่การศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถานศึกษาเพื่อนำไปสู่การดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เสร็จสมบูรณ์ ทั้งกระบวนการเพื่อการปฏิรูปการศึกษา การดำเนินการด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ในช่วงระยะเวลา 15 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 จนถึงปี พ.ศ. 2559 ที่สอดคล้องต่อเนื่องกันทั้งประเทศ

แผนการศึกษาแห่งชาติ ได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญาพื้นฐานในการกำหนดแผน โดยมีการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และธรรมชาติ บูรณาการเชื่อมโยงเป็นกระบวนการโดยรวมทั้ง “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน มีคุณภาพทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม และมุ่งไปสู่การอยู่ดีมีสุขของคนไทยทั้งปวง

จากปรัชญาพื้นฐานและกรอบแนวคิดข้างต้น เจตนารมณ์ของแผนการศึกษาแห่งชาตินี้ จึงมุ่ง (1) พัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และ (2) พัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็ง และมีคุณภาพใน 3 ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

เพื่อให้บรรลุตามเจตนารมณ์ดังกล่าวข้างต้น แผนการศึกษาแห่งชาติ จึงกำหนดวัตถุประสงค์และแนวนโยบายเพื่อดำเนินการไว้ดังนี้

เพื่อให้มีการดำเนินงานตามกรอบภาพรวมของแผนอย่างมีบูรณาการที่สัมพันธ์และเชื่อมโยงเป็นกรอบกระบวนการโดยรวมทั้งหมด ภายใต้แนวนโยบายเพื่อดำเนินการทั้ง 11 ประการ จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงาน เพื่อเป็นกรอบแนวทางแก่องค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรประชาคม ภาคประชาชน ภาคเอกชน และสถาบันในสังคมต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ในการนำวัตถุประสงค์ แนวนโยบาย เป้าหมาย และกรอบการดำเนินงานของแผน มากำหนดเป็นแผนพัฒนาฯ ระยะ 5 ปี และแผนปฏิบัติการของหน่วยงานในระดับพื้นที่ โดยให้มีแผนงานและโครงการรองรับ เพื่อดำเนินการในชั้นปฏิบัติอย่างสอดคล้องประสานกับนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ และนโยบายของรัฐบาล ตามสถานภาพแห่งความรับผิดชอบของตน

การบริหารแผนสู่การปฏิบัติ

เพื่อให้ยุทธศาสตร์การดำเนินงานซึ่งกำหนดไว้เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงานและองค์กรตามโครงสร้างการบริหารแผนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จึงได้กำหนดเป้าหมายโดยรวมให้มีการบริหารแผนการศึกษาแห่งชาติ ประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติ ตามช่วงระยะเวลาที่กำหนด โดยกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานเพื่อการบริหารแผนสู่การปฏิบัติ ดังนี้

1. จัดเตรียมและพัฒนากลไกการนำแผนการศึกษาแห่งชาติ สู่การปฏิบัติ เริ่มตั้งแต่การกำหนดมาตรการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ในสาระของแผน พร้อมกับการกำหนดกลไกประสานแผนด้านต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน ปรับระบบการจัดสรรงบประมาณที่เน้นผลลัพธ์ของงานทั้งในด้านปริมาณ คุณภาพ และผลิตภาพ เช่นเดียวกับการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการนำแผนสู่การปฏิบัติ

2. จัดทำกรอบและแนวปฏิบัติของแผน โดยระดมสรรพกำลังของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในกระบวนการแปลงแผนสู่การปฏิบัติทุกขั้นตอน ในลักษณะที่มีการเรียนรู้และบูรณาการความคิดร่วมกัน สร้างกรอบแนวคิดและหลักการในการจัดทำแผนพัฒนาฯ และแผนปฏิบัติการให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ ทั้งสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชนในแต่ละพื้นที่ รวมทั้งระบุหน่วยงาน องค์กรที่รับผิดชอบในการจัดทำแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการเฉพาะด้านตามภาระรับผิดชอบ

3. ส่งเสริมการจัดทำแผนพัฒนาด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม รวมทั้งแผนปฏิบัติการในระดับพื้นที่ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชนแต่ละพื้นที่ และส่งเสริมสนับสนุนให้มีการบริหารแผนและนำแผนสู่การปฏิบัติ ในลักษณะที่เป็นองค์รวมที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง โดยหลักการยึดพื้นที่ ภารกิจ และการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการประสานและการทำงานในแนวราบระหว่างหน่วยงาน

4. พัฒนาระบบและกลไกการกำกับ ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลแผน เริ่มตั้งแต่การส่งเสริมการจัดทำฐานข้อมูลทุกระดับที่จำเป็นต้องใช้ ให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายข้อมูลระหว่างหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ เพื่อสามารถใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูล

ร่วมกันได้ พร้อมทั้งพัฒนาตัวชี้วัดผลสำเร็จของการดำเนินงานตามแผน ทั้งในส่วนที่เป็นปัจจัย ตัวป้อน กระบวนการ และผลลัพธ์ ทั้งในเชิงปริมาณ คุณภาพ และผลิตภาพ ตลอดจนจัดระบบ การกำกับ ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงาน ให้เป็นมาตรฐานเดียว เชื่อมโยงกับ เครือข่าย สามารถนำผลจากการกำกับ ติดตาม มาเป็นแนวทางในการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนวิธี การดำเนินการ อย่างสอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการนำไปปฏิบัติ

5. การประเมินผลแผน ในขั้นเตรียมความพร้อม ได้แก่ การประเมินความรู้ความ เข้าใจสาระของแผน ความพร้อมขององค์กรและกลไกตามโครงสร้างการบริหารแผน ระบบและ กลไกการประสานงาน เป็นต้น ประเมินกระบวนการปฏิบัติ ได้แก่ กระบวนการจัดทำกรอบแนวทาง ของแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการ กระบวนการนำแผนสู่การปฏิบัติในทุกขั้นตอน ประเมินผลผลิต ผลลัพธ์ และผลประโยชน์ ที่เกิดกับประชาชนว่าเป็นไปตามเป้าหมาย เจตนารมณ์เพียงใด ทั้งนี้ กำหนดให้มีองค์กรกลาง เป็นผู้ทำการประเมิน โดยประชาชนมีส่วนร่วมและให้ข้อมูล

ความเป็นมา

โดยที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้กำหนดนโยบายพื้นฐาน แห่งรัฐ ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษา ในมาตรา 81 ให้ความ

“รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้ คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับ การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการ ค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ”

จากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าวข้างต้น ได้มีการดำเนินการในกระบวนการ ทางนิติบัญญัติจัดทำพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ขึ้น โดยให้เป็นกฎหมายแม่บท ที่เชื่อมต่อกับบทบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เพื่อเป็นฐานหลักในนโยบายแห่งรัฐด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และการกีฬาของ ประเทศ และเป็นฐานหลักเพื่อการปฏิรูปการศึกษาของประเทศ การนำบทบัญญัติแห่งพระราช บัญญัตินี้ไปสู่การปฏิบัติอย่างได้ผลต่อการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญ

ดั่งบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 33 ให้มีการจัดทำแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงชื่อใหม่เป็นแผนการศึกษาแห่งชาติ เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการจัดทำนโยบายและแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ตามมาตรา 34 ที่กำหนดให้มีแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา แผนพัฒนาการอุดมศึกษา และแผนพัฒนาด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม รวมทั้งใช้เป็นแนวทางในการจัดทำแผนปฏิบัติการในระดับเขตพื้นที่การศึกษา และในระดับสถานศึกษา เพื่อให้มีการพัฒนาทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมที่สอดคล้องกันทั่วประเทศต่อไป

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 10 (2) แห่งพระราชบัญญัติคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และมาตรา 74 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงดำเนินการเพื่อจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้น เพื่อนำสาระบัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมต่อไป

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 15 แห่งพระราชบัญญัติคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และมติคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในคราวประชุมครั้งที่ 3/2543 เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2543 คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจึงได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการอำนวยการจัดทำแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแห่งชาติ ขึ้นโดยได้ดำเนินการประชุมเพื่อกำหนดและจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ ตั้งแต่วันที่ 14 มิถุนายน 2543 เพื่อประกาศใช้ต่อไป

การจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาตินี้ ดำเนินการโดยคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย อันมีผลกระทบมาจากการพัฒนาที่ก้าวสู่ยุคสมัย “โลกาภิวัตน์” ที่ทำให้ขอบข่ายของการสืบเสาะ ค้นคว้า แสวงหา และถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้เป็นไปอย่างกว้างขวาง รวดเร็ว พร้อมกับการขยายอย่างกว้างขวางของความรู้และการเรียนรู้แห่งศาสตร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ นำไปสู่การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาโดยภาพรวมให้พัฒนาทันกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ที่เกิดขึ้น

ประกอบกับแนวโน้มการพัฒนาสู่เศรษฐกิจยุคใหม่ของสังคมโลกที่เป็นเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge – Based Economy : KBE) มีการใช้ความรู้และนวัตกรรมเป็นปัจจัยหลักในการผลิตและพัฒนา เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของแต่ละประเทศ การพัฒนาความรู้และการเรียนรู้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาปัจเจกบุคคลให้เป็นทุนและกำลังคน เกื้อหนุนต่อการยกระดับมาตรฐานการครองชีพให้สูงขึ้น และเป็นกำลังสำคัญที่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกิจกรรมการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศ

ในขณะเดียวกันการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ต้องให้ความสำคัญกับทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม อย่างทัดเทียมกับทุนทางด้านเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมเป็นระบบความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตในสังคมไทย ซึ่งมีจุดเด่นหลายประการ อาทิ ความสัมพันธ์ของครอบครัว และชุมชนที่เข้มแข็ง อบอุน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีศาสนาเป็นหลักธรรมประจำใจ สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข สมานฉันท์ เอื้ออาทร และสัมพันธ์กลมกลืนพึ่งพาซึ่งกันและกันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบวิถีชีวิตเป็นบูรณาการอย่างสมดุลและยั่งยืนเช่นนี้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเป็นเอกลักษณ์ของไทย ซึ่งได้ช่วยมอบคุณค่าทางสังคมและจิตใจของคนไทย อีกทั้งยังเป็นภูมิคุ้มกันของคนไทยและสังคมไทยในยามที่ประเทศชาติประสบภาวะวิกฤต จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องธำรงไว้ให้เป็นมรดกและทรงคุณค่าทางสังคมต่อประเทศชาติและประชาชนไทยให้มั่นคง ยั่งยืน สืบไป

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศอย่างดุลยภาพในระยะต่อไปนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมการเรียนรู้ และสร้างสภาพการณ์ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนาคุณภาพ ประสิทธิภาพ และขีดความสามารถของคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยยึดถือ / เน้นหลักการ "พัฒนาโดยประชาชนด้วยระบบการบริหารและการจัดการที่ดี" ซึ่งเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมมีอ ร่วมใจ ในการกำหนด และตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับตนเองและชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนให้สังคมทุกส่วนและทุกระดับได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ และการสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อความสำเร็จในการปฏิบัติเช่นนี้ทำให้เกิดพลังชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็ง อันจะเป็นฐานรากที่มั่นคงในการพัฒนาประเทศอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืนตลอดไป

ปรัชญาหลักและกรอบแนวคิด

◆ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แผนการศึกษาแห่งชาติ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสไว้ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ มาเป็นปรัชญาพื้นฐาน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดมาตรการด้านต่าง ๆ ของแผน ที่จะดำเนินการต่อไป

ปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” ยึดทางสายกลางที่อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลพอดี รู้จักประมาณอย่างมีเหตุผล มีความรอบรู้เท่าทันโลก เป็นแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย เพื่อมุ่งให้เกิด “การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย”

ปรัชญาตามแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังกล่าว ยังมุ่งเน้นให้เกิด บูรณาการแบบองค์รวมที่ยึด “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และการพัฒนาอย่างมี “ดุลยภาพ” ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนไทยในสังคมมีความสุขถ้วนหน้า พึ่งตนเอง และก้าวทันโลก โดยยังรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย มีค่านิยมร่วมต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนกรคิด เจตคติ และกระบวนกรทำงานให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารและการจัดการประเทศที่มุ่งสู่ประสิทธิภาพ คุณภาพ รู้เท่าทันและก้าวทันโลก สามารถเลือกใช้ความรู้และเทคโนโลยีได้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสม มีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี และมีความยืดหยุ่นพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรมและความซื่อสัตย์ สุจริต

◆ กรอบแนวคิด : การเรียนรู้ การศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

หลักการแห่งกรอบแนวคิดของแผนนี้จะเป็นแผนบูรณาการ ซึ่งมีการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมสัมพันธ์และเชื่อมโยงเป็นกระบวนกรโดยรวมทั้งหมด มีความพอเหมาะพอดี และมีดุลยภาพ

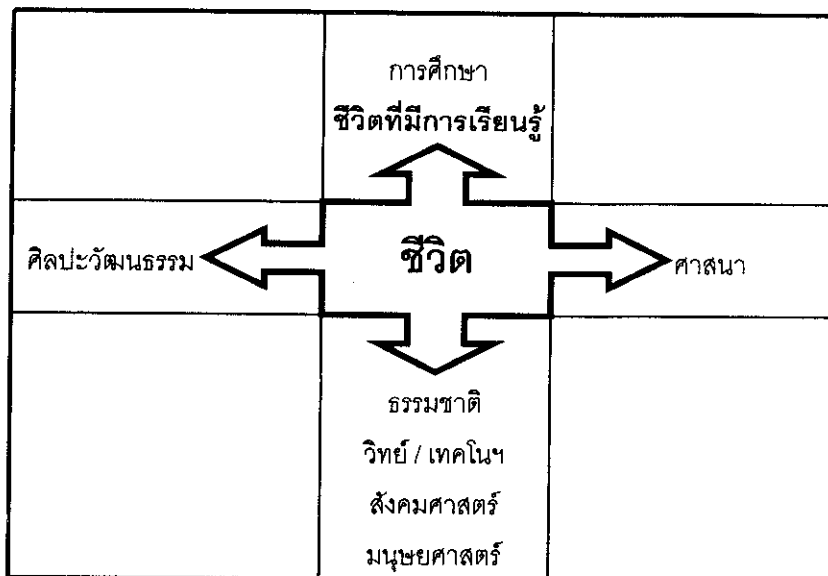
กรอบแนวคิดด้านบูรณาการที่ว่านี้ยังคำนึงถึงการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตั้งแต่การวางรากฐานกรพัฒนา โดยครอบครัวเป็นสถาบันหลักที่สำคัญที่สุด ต่อมาเป็นการพัฒนาความรู้และทักษะพื้นฐานที่เด็กและเยาวชนไทยทุกคนต้องเข้าถึงบริการกรการศึกษาพื้นฐานที่มีคุณภาพ รวมทั้งต้องเป็นการศึกษาที่เอื้อให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ใหม่ได้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคลให้มีทักษะอาชีพ พัฒนาสมรรถนะเพื่อการแข่งขันและรู้เท่าทันโลก รวมทั้งการศึกษาดลอดชีวิตเพื่อช่วยให้คนสามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง สามารถสร้างสรรค์คุณภาพชีวิตที่ดีและการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

พัฒนาการที่เป็นบูรณาการจะต้องมุ่งพัฒนาจิตใจให้ยึดมั่นในสันติสุข อยู่ในกรอบของศีลธรรมของแต่ละศาสนา ขจัดอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน อันเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ ให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของทั้งมนุษย์และธรรมชาติ และความรู้ันั้นได้พัฒนาไปโดยการฝึกจนรู้แจ้ง ชัดเจน เป็นสัมมาทิฐิ มีอิสรภาพ เข้าใจในแก่นแท้ที่เป็นหัวใจแห่งศาสนธรรมของพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นที่ผดุงความดีงามของจิตใจมนุษย์ให้สูงขึ้น

เพื่อให้บูรณาการแห่งกรอบแนวคิดนี้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นจริงในการอยู่ร่วมในสังคม ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน จึงต้องเรียนรู้วิถีชีวิตของระบบที่ตนประสงค์ เรียนรู้ความคิด ความเชื่อ และคุณค่าของสังคมที่เป็นวัฒนธรรมร่วมกัน สร้างคุณค่าของการอยู่ร่วมกันในสังคมที่เอื้ออาทรต่อกัน

บูรณาการแห่งชีวิตต้องเป็นไปอย่างยั่งยืน สอดคล้องกลมกลืน และอยู่ได้กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ชีวิตจึงต้องเรียนรู้ความจริงของธรรมชาติ เรียนรู้ความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันทำให้เกิดจินตนาการเห็นความงาม และสุนทรียภาพของชีวิต คำว่าศาสตร์ จึงหมายถึงธรรมชาติ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์

กระบวนการในการบูรณาการของชีวิต จึงเป็นองค์รวมแห่งการเรียนรู้ที่มีวงจรสนองตอบและสอดคล้องซึ่งกันและกัน เป็นองค์รวมของการศึกษา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมและธรรมชาติ อย่างมีสมดุล พึ่งพาอาศัย ส่งเสริม สนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังภาพข้างล่างนี้

เจตนารมณ์ของแผน

จากปรัชญาพื้นฐานและกรอบแนวคิดดังกล่าวข้างต้น เจตนารมณ์ของแผนการศึกษาแห่งชาตินี้ จึงมุ่ง (1) พัฒนาชีวิตให้เป็น “มนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” และ (2) พัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็ง และมีดุลยภาพใน 3 ด้าน คือ เป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมमानชนันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

ชีวิตที่ดี เก่งและมีความสุข เป็นวิสัยทัศน์ของการศึกษาไทย **คนดี** คือ คนที่ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรมที่แสดงออก เช่น มีวินัย ประหยัด มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล มีเหตุผล หน้าที่ ซื่อสัตย์ พากเพียร ชยัน ใฝ่รู้ใฝ่เรียนตลอดชีวิต รักประเทศ รักชาติ มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย เคารพความคิดเห็นและสิทธิของผู้อื่น มีความเสียสละ รักษาสิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติสุข

คนเก่ง คือ คนที่มีสมรรถภาพสูงในการดำเนินชีวิต โดยมีความสามารถด้านใดด้านหนึ่งหรือรอบด้าน หรือความสามารถพิเศษเฉพาะทาง เช่น ทักษะและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ความสามารถทางด้านคณิตศาสตร์ มีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถด้านภาษา ศิลปะ ดนตรี กีฬา มีภาวะผู้นำ รู้จักตนเอง ควบคุมตนเองได้ เป็นต้น เป็นคนทันสมัย ทันเหตุการณ์ ทันโลก ทันเทคโนโลยี สามารถใช้สติและปัญญาในการเผชิญและพิชิตปัญหา พัฒนาตนเองได้ เติบโตตามศักยภาพ และทำประโยชน์ให้เกิดแก่ตน สังคม และประเทศชาติได้

คนมีความสุข คือ คนที่มีสุขภาพดีทั้งกายและจิตใจ เป็นคนร่าเริงแจ่มใส ร่างกายแข็งแรง จิตใจเข้มแข็ง มีมนุษยสัมพันธ์ มีความรักต่อทุกสรรพสิ่ง มีอิสรภาพปลอดพ้นจากการตกเป็นทาสของอบายมุข ได้ทำในสิ่งที่ตนสนใจตามความต้องการ สามารถเรียนรู้รู้ความจริง บรรลุความดี ความงาม มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และสามารถดำรงชีวิตอย่างพอเพียงร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีดุลยภาพ

สังคมคุณภาพ มุ่งมั่นที่จะสร้างและพัฒนาให้คนไทยทุกคนมีโอกาส มีความเสมอภาค และสามารถพัฒนาตนเองเติบโตตามศักยภาพ เพื่อเป็นคนดี คนเก่ง และคนมีความสุข เป็นสังคมที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจเข้มแข็งและแข่งขันได้ และมีเสถียรภาพ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการพัฒนาอย่างสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ที่สามารถเชื่อมโยงเข้าสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ได้อย่างเหมาะสม รักษาและฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสมดุล มีชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนและเกื้อกูล สังคมคุณภาพต้องเป็นสังคมซึ่งส่งเสริม “ธรรมรัฐ” และ “สังคม ประชาธรรม” ซึ่งทุกคนสามารถเข้าถึงบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างทั่วถึงและเป็น ธรรม มีระบบการเมืองการปกครองที่เปิดกว้าง โปร่งใส และอำนวยความสะดวกให้เกิดการมีส่วนร่วมของ ประชาชน ในการกำหนดและตัดสินใจในกิจกรรมทางการเมือง และกิจกรรมสาธารณะอื่น ๆ ที่ เกี่ยวข้องกับ ตนเองและชุมชนท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง

สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ จะสร้างโอกาสให้คนไทยทุกคนมีการเรียนรู้ ตลอดชีวิต ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ให้ก้าวทันกับโลกยุคข้อมูลข่าวสารและวิทยาการสมัยใหม่ มีการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ให้ทุกองค์กรและทุกส่วนในสังคมมีความใฝ่รู้และพร้อมที่จะเรียนรู้ อยู่เสมอ มุ่งให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุนหรือจัดการ ศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นส่วนหนึ่งของแหล่งการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียนรู้ยิ่งขึ้นไป

สังคมแห่งความสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกัน เป็นสังคมซึ่งมุ่งฟื้นฟู สืบสาน และธำรงไว้ซึ่ง คุณค่า เอกลักษณ์ ศิลปะ และวัฒนธรรมของไทย ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลและพึ่งพากัน ไว้ให้มั่นคง รักษาไว้ซึ่งสถาบันครอบครัว มีการพัฒนาเครือข่ายชุมชนให้เข้มแข็ง สร้างจิตสำนึกแห่ง ความเป็นไทยให้มากยิ่งขึ้น มีเจตคติ และค่านิยมของสังคมที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นแกน หลักของสังคม และให้ความสำคัญกับการดูแลผู้ด้อยโอกาสทางสังคม และคนยากจน คำนึงถึง ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีความยุติธรรม และความเสมอภาคทั่วหน้ากัน

วัตถุประสงค์ของแผน

เพื่อให้บรรลุตามเจตนารมณ์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ วัตถุประสงค์ของแผน จึงมุ่งมั่นพัฒนาคนและสังคมไทยโดยรวม ดังนี้

พัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุลเพื่อเป็นฐานหลักของการพัฒนา โดย มุ่งหมายให้ทุกคนได้เข้าถึงบริการทางการศึกษาตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต เพื่อเพิ่มความสามารถ และโอกาสในการเรียนรู้ด้วยการจัดการศึกษาทุกระดับและประเภท ทั้งการศึกษาในระบบ การ ศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยอาศัยการเรียนรู้จากบุคคล ครอบครัว ชุมชน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุนหรือจัดการศึกษาถึงขั้นพื้นฐานอย่างกว้างไกล ครอบคลุมสถานการณ์ของสังคมไทยและสังคมโลก เพื่อให้การศึกษาเป็นยุทธศาสตร์จัดความยากจน และยุทธศาสตร์ทางปัญญา เพื่อพัฒนาคนได้อย่างเต็มตามศักยภาพตลอดชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่สังคมคุณภาพ

เร่งปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพด้วยการปฏิรูปปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ได้แก่ การปรับปรุงหลักสูตรให้มีสาระสอดคล้องกับการดำรงชีวิตในสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ และการแข่งขันในสังคมโลก ปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นให้ผู้เรียนมีโอกาสได้เลือกเรียนในสิ่งที่สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัด สามารถแสวงหาความรู้ และฝึกการปฏิบัติในสภาพที่เป็นจริง รู้จักคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยส่งเสริมและพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้สามารถทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำ สนับสนุน อำนวยความสะดวก มีการใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ รวมทั้งมีการประเมินผลการศึกษาเพื่อยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาให้สามารถสร้างคนพร้อมด้วยความรู้คู่คุณธรรม

เร่งปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในระบอบวิถีชีวิตไทยที่ดีงาม โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ทางศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมให้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนไทยให้ถึงพร้อมด้วยภูมิรู้และภูมิธรรม ทั้งที่เป็นการเรียนรู้ในระบบนอกระบบ และตามอัธยาศัย รวมทั้งการส่งเสริมและพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางศาสนา ทั้งพระภิกษุ นักบวช และผู้นำทางศาสนา ให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ มีความสามารถในการถ่ายทอดศาสนธรรม และศีลธรรม แก่ผู้เรียนและศาสนิกชนอย่างแท้จริง รวมทั้งเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อให้คนไทยสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสมานฉันท์ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน และกลมกลืนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข และยั่งยืน

เร่งพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มสมรรถนะการแข่งขันในระดับนานาชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก ด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษาที่เน้นการวางรากฐานกระบวนการเรียนรู้แบบวิทยาศาสตร์ ส่งเสริมผู้มีความสามารถพิเศษด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ได้รับการฝึกฝนและพัฒนาเฉพาะทางอย่างเต็มตามศักยภาพตั้งแต่เยาว์วัยและต่อเนื่องตลอดไป สนับสนุนและส่งเสริมครู คณาจารย์

และบุคลากรทางการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และบุคลากรที่ทำงานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งพัฒนาผู้ที่จะเป็นนักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ให้มีปริมาณที่สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ และสามารถทำงานวิจัยและพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างความรู้และการเรียนรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างมีคุณภาพ เป็นเครือข่ายให้เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง สร้างและพัฒนาเทคโนโลยีอันจะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต รวมไปถึงการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หรือวิธีการใหม่ ๆ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ประเทศ โดยพึ่งพาต่างประเทศให้น้อยที่สุด

สร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณธรรมภูมิปัญญาและการเรียนรู้ โดยมุ่งพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างเสริมความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของคน ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และการเรียนรู้ของคนและสังคมไทย รวมทั้งเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้กับฐานความรู้ของประเทศ เพื่อการพัฒนาศักยภาพในการแข่งขันของประเทศ รวมตลอดถึงการสร้างสรรค์ ประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้เพื่อให้เหมาะสมกับการเป็นสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้โดยผสมผสานกับภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิม อันจะทำให้เกิดความรู้การเรียนรู้และนวัตกรรมของภาคเศรษฐกิจและสังคมเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคนและสร้างสังคม คุณธรรม ภูมิปัญญา และการเรียนรู้ จะเน้นการส่งเสริมและสร้างสรรค์ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมบนฐานของศาสนา วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น / ไทย เพื่อดำรงไว้ซึ่งสังคมคุณธรรมและคุณค่าที่ตังามเพื่อการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน ให้เป็นภูมิคุ้มกันประชาชนไทยและสังคมไทยให้พ้นจากผลกระทบเชิงลบจากความเปลี่ยนแปลง และการรุกราน ครอบงำของศิลปะ วัฒนธรรมต่างชาติ รวมทั้งการส่งเสริมเพื่อธำรงไว้ซึ่งคุณธรรมที่เป็นหลักยึดประจำใจในการช่วยเหลือ เกื้อกูล พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อให้ประชาชนไทยหลอมรวมนำไปสู่ความเป็นสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

เน้นการจำกัด ลด ขจัดปัญหาความยากจน ความขัดสน ความด้อยทั้งโอกาสและศักดิ์ศรีของประชาชนไทยและสังคมไทย ด้วยการเน้นการเข้าถึงบริการการศึกษาสำหรับทุกคน และการปฏิรูปโครงสร้างที่เป็นอยู่ให้เอื้อต่อการสร้างระบบบริหารและการจัดการด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น มุ่งเน้นให้เกิดการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นและสถานศึกษา จากภาครัฐสู่ภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน และภาคธุรกิจเอกชน เพื่อให้เกิดความเสมอภาคและมีคุณภาพในการบริหารและการจัดการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมในส่วนแห่งความรับผิดชอบของตน เพื่อให้ทุกส่วนในสังคม โดยเฉพาะบุคคลกลุ่มด้อยโอกาส ซึ่งครอบคลุมถึงกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้อยู่ห่างไกลที่เสียเปรียบ ผู้อยู่ในกลุ่มเสี่ยง ผู้พิการและทุพพลภาพ ได้เข้าถึงบริการและการจัดบริการอย่างทั่วถึง เป็นธรรม มีความรู้ พึ่งตนเองได้ สามารถประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ทุกส่วนของสังคมอย่างมีคุณภาพ อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจน ความทุกข์ยาก และปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ ได้อย่างยั่งยืน

เน้นการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้มีการกระจายครอบคลุมในทุกเขตพื้นที่การศึกษา พัฒนาผู้ผลิต ผู้รับ และผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม เพื่อให้ทุกคนสามารถแสวงหาและใช้ความรู้ ข่าวสารข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว ราคาถูก และเป็นไปได้ง่ายขึ้น จะต้องลดช่องว่างของโอกาสทางการศึกษา เพื่อช่วยให้เกิดการสร้างความรู้ใหม่ ควบคู่ไปกับการเพิ่มคุณภาพทางการศึกษาและคุณภาพชีวิตไปพร้อมกัน

เน้นการสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการจัดและสนับสนุนการจัดการศึกษา รวมทั้งการระดมทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา ด้วยการให้ทุกส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อให้การศึกษามีคุณภาพและประสิทธิภาพสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ได้หลากหลายอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตจากแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งจะก่อให้เกิดสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ต่อไป

หลักการแห่งแผน

เพื่อดำเนินการให้บรรลุเจตนารมณ์และวัตถุประสงค์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ จึงได้จัดทำแผนนี้ขึ้นตามกรอบที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 นโยบายรัฐบาล วิสัยทัศน์การพัฒนา ระยะยาว 20 ปี ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 และพระราชบัญญัติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

โดยกำหนดให้แผนการศึกษาแห่งชาติ นี้ เป็นแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว 15 ปี เพื่อเป็นกรอบสำหรับการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเสร็จสมบูรณ์ทั้งกระบวนการในแต่ละแผนงาน

และโครงการเพื่อการปฏิรูปการศึกษา การดำเนินการด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ที่จะนำไปดำเนินงานตามระยะเวลาที่กำหนดอย่างเหมาะสม เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นไป จนถึงสิ้นสุดในปี พ.ศ.2559

ด้วยการนำสาระสำคัญที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 นโยบายรัฐบาล วิสัยทัศน์การพัฒนาในระยะยาว 20 ปี ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และกฎหมาย พระราชบัญญัติ ระเบียบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มากำหนดเป็นแผนปฏิรูปด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การดำเนินการอย่างจริงจัง

เพื่อให้หลักการแห่งกรอบภาพรวมของแผนนี้เป็นบูรณาการที่สัมพันธ์และเชื่อมโยงเป็นกระบวนการโดยรวมทั้งหมด ในกรวางมาตรการต่าง ๆ เพื่อนำไปดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีหลักการกำหนดโครงสร้างโดยรวมทั้งในยุทธศาสตร์การดำเนินงานภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น ประชาชน องค์กรประชาคม และภาคเอกชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ในการพัฒนาการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของประเทศ รวมถึงการสร้างกระบวนการศึกษาและเรียนรู้ให้เป็นกระบวนการเดียวกันอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตตั้งเจตนารมณ์สำคัญของการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ให้เกิดบูรณาการแห่งสังคมและคนในสังคมไทยที่มีความรู้คู่คุณธรรมอย่างแท้จริง

2.3 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2505 – 2509 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2510 – 2514 ซึ่งรวมอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 2

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2505 – 2509)

กล่าวถึงการปรับปรุงมาตรฐานการมัธยมศึกษาให้ดีขึ้น เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา ขยายการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษา สายสามัญ ในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทดลองเปิดโรงเรียนมัธยมศึกษาแบบประสมในส่วนภูมิภาค และส่งเสริมโรงเรียนเอกชนให้มีมาตรฐานสูงขึ้น

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514)

มีนโยบายขยายปริมาณนักเรียนมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นกำลังคนระดับกลางอย่างเร่งด่วน โดยจัดการมัธยมศึกษาสายสามัญในรูปแบบโรงเรียนมัธยมแบบประสม เพื่อจัดการศึกษาสวายเป็นพิเศษควบคู่ไปกับการศึกษาสายสามัญ

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519)

ในปี พ.ศ. 2517 ได้ประกาศใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย และมีนโยบายขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษามากขึ้น และเพื่อผลิตนักเรียนให้เพียงพอที่จะอบรมและศึกษาต่อและให้เป็นกำลังคนระดับกลาง ตามความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม มีการขยายโอกาสทางการศึกษาไปสู่ชนบทให้มากเท่าที่จะทำได้

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524)

มีการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและผู้เรียนมากขึ้น คือจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมไทย คำนึงถึงวัยและระดับพัฒนาการของผู้เรียน ได้ปรับปรุงหลักสูตรให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความถนัดและความสนใจ มีการจัดการมัธยมศึกษาแบบไม่แยกสาย โดยให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งวิชาการและวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัย ความต้องการ ความสนใจ และความถนัด ส่งเสริมมาตรฐานและความเสมอภาคทางการศึกษา กำหนดให้การศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต เปิดโอกาสให้ผู้ขาดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียนมีโอกาสได้รับการศึกษาและผู้ที่ไม่ศึกษานอกระบบมีโอกาสศึกษาต่อในระบบโรงเรียนได้อีก

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529)

มีนโยบายปรับเน้นด้านคุณภาพ โดยมีการกำหนดมาตรการในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนให้ทัดเทียมกัน โดยเน้นการกระจายอำนาจและมอบอำนาจไปสู่โรงเรียน มีการพัฒนารูปแบบ และแนวปฏิบัติของกลุ่มโรงเรียนเพื่อให้โรงเรียนที่อยู่ใกล้กันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยออกระเบียบว่าด้วยกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษา พ.ศ. 2526 ให้เอื้อต่อการร่วมมือกันทางการศึกษาระหว่างโรงเรียนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันมากยิ่งขึ้น

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534)

มีนโยบายเร่งขยายมัธยมศึกษาตอนต้น ปรับปรุงสถานศึกษาให้มีมาตรฐานและคุณภาพทัดเทียมกัน สนับสนุนส่งเสริมการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตลอดจนแนะแนวอาชีพ มุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ความคิด คุณธรรม มีพละนาถัยสมบุนธน์ มีทักษะในการประกอบอาชีพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539)

มีแนวคิดที่จะจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของพลเมือง โดยเน้นให้มีคุณธรรม จริยธรรม ปัญญา และมีสุขภาพพลานาถัยสมบุนธน์ ตลอดจนมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ สามารถพึ่งตนเองและดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข (กรมสามัญศึกษา, 2545 : 35 – 92)

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544)

ประกอบด้วยแผนงานหลัก 9 แผน คือ

แผนงานหลักที่ 1 การยกระดับการศึกษาพื้นฐานเพื่อปวงชน เช่น ระดับก่อนประถมศึกษา ปัจจุบันเด็ก 3 ล้านคน เข้าเรียนได้เพียงร้อยละ 65 แต่ตั้งเป้าไว้ 4 ปีจากนี้ไปจะทำให้ได้ร้อยละ 90 ระดับประถมศึกษาไม่ค่อยมีปัญหามากนักเพราะเป็นการศึกษาภาคบังคับ ที่ยังไม่เข้าเป้าหมายในเชิงปริมาณจะมีเหลืออยู่ประมาณ 400,000 คนเท่านั้น ในจำนวนนี้มีหลายกลุ่มคน คือ กลุ่มคนพิการ กลุ่มคนที่อยู่ในสลัม เด็กที่มีปัญหาหนีออกจากบ้าน ชาวเขา และคนไทยในภาคใต้อีกรวมประมาณ 200,000 คน

สำหรับระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายก็ตั้งเป้าไว้ในอัตราสูง คือให้มีอัตราส่วนนักเรียนต่อประชากรกลุ่มอายุไม่น้อยกว่าร้อยละ 95 และ 90 ตามลำดับ รวมทั้งยกระดับความรู้พื้นฐานของกำลังแรงงานให้ถึงมัธยมศึกษาตอนต้นร้อยละ 50 ความสำเร็จเชิงปริมาณนี้สามารถทำได้ แต่จะต้องมียุทธศาสตร์ ต้องมีการระดมทรัพยากรทุกสิ่งทุกอย่างลงไปในการศึกษา ซึ่งประเทศไทยเคยทำสำเร็จมาแล้วในกรณีประถมศึกษา

แผนงานหลักที่ 2 การพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน ในอดีตที่ผ่านมากระบวนการเรียนการสอนเน้นเฉพาะการถ่ายทอดเนื้อหาวิชา ไม่เน้นกระบวนการให้ผู้เรียนพัฒนาด้านการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ การแสดงความคิดเห็น และการแสวงหาความรู้ และการวัดผลประเมินผล การเรียนก็เน้นที่ความจำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษา จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนา

ปรับปรุงระบบการเรียนรู้ การวัดผลประเมินผล และระบบการคัดเลือกให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น โดยปรับโครงสร้างหลักสูตรให้เหมาะสม ปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ปรับปรุงระบบการคัดเลือกเข้าเรียนต่อและระบบการวัดและประเมินผลให้ตรงกับจุดประสงค์ในการเรียนรู้ และนำเทคโนโลยีทันสมัยมาใช้ในการพัฒนาประสิทธิภาพการเรียนการสอน

แผนงานหลักที่ 3 การพัฒนาการผลิตครู การฝึกอบรมและพัฒนาครูประจำการ ครูยุคใหม่ ต้องมีความสามารถในการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก และเทคโนโลยี และสามารถช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาศักยภาพได้อย่างเต็มที่ แต่ปัจจุบันการศึกษาประสบปัญหาครูทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ จึงจำเป็นต้องปรับระบบการผลิตครู โดยสรรหาคนดี คนเก่งมาเรียนวิชาชีพครู ปฏิรูปการเรียนการสอนในสถาบันผลิตครู อบรม และพัฒนาครูประจำการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ครูที่เก่งและดี มีประสิทธิภาพ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ดำเนินการตามแผนแล้ว รวมทั้งการยกย่องวิชาชีพครูโดย "โครงการครูแห่งชาติ"

แผนงานหลักที่ 4 การผลิตและพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เนื่องจากประเทศไทยต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตจากภาคเกษตรกรรมเป็นภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการมากขึ้น แต่กำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังมีไม่เพียงพอ จำเป็นต้องขยายการผลิต นักศึกษาระดับอุดมศึกษาต่อประชากรให้เพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 เพิ่มการผลิตกำลังคนสาขาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสาขาบริการให้มากขึ้น ปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และคณิตศาสตร์ในทุกระดับการศึกษา และพัฒนาทักษะของกำลังแรงงานระดับกลางและสูงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและสถานประกอบการ

แผนงานหลักที่ 5 การวิจัยและพัฒนา การวิจัยและพัฒนาเป็นรากฐานของการสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทยที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาและการพัฒนาประเทศ แต่ประเทศไทยยังขาดแคลนนักวิจัย ประกอบกับงบประมาณสนับสนุนมีเพียงร้อยละ 0.2 ของ GDP จึงต้องเพิ่มสมรรถนะด้านการวิจัยและพัฒนา โดยเพิ่มสัดส่วนการลงทุนเพื่อการวิจัยและพัฒนาให้ได้ระหว่างร้อยละ 0.5 – 0.75 ของ GDP ส่งเสริมให้การวิจัยและพัฒนาเป็นกิจกรรมสำคัญของการเรียนการสอนในสถาบันศึกษา ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสถาบันอุดมศึกษากับภาคอุตสาหกรรมและบริการในการทำวิจัยร่วมกัน และนำผลวิจัยไปใช้เพื่อการพัฒนาประเทศ

แผนงานหลักที่ 6 การพัฒนาระบบบริหารและการจัดการศึกษา ถ้าศึกษาเปรียบเทียบระบบบริหารการศึกษาทั่วโลกจะพบว่า ไม่มีชาติใดในโลกที่มีระบบการบริหารการศึกษาที่สลับซับซ้อนและซับซ้อนเท่าประเทศไทย ปัจจุบันมีหน่วยงานที่จัดการศึกษารวมทั้งหมด 7 กระทรวง ซึ่งทั้งแบบกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาแบบการมีส่วนร่วม และแบบรวมอำนาจไว้ในส่วนกลาง ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 มีเป้าหมายว่า ผู้บริหารการศึกษาทุกระดับจะร่วมมือให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบบริหาร ลดบทบาทหน่วยงานส่วนกลาง กระจายอำนาจการวางแผนการจัดการศึกษา การบริหารงานบุคคลและงบประมาณไปยังหน่วยงานระดับจังหวัด ท้องถิ่น และสถานศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องที่ใหญ่และมีความเป็นไปได้ยาก ต้องทำความเข้าใจให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบการจัดการศึกษา และตรวจสอบคุณภาพการศึกษา

แผนงานหลักที่ 7 การปฏิรูประบบอุดมศึกษา ปัจจุบันอุดมศึกษาไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตทั้งด้านคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา มีอัตราสมองไหลของอาจารย์เพิ่มขึ้นทุกปี ต้องให้กระทรวง ทบวง ที่ดูแลอุดมศึกษาปรับโครงสร้างบริหารระบบอุดมศึกษาใหม่ให้มีประสิทธิภาพ มีเอกภาพเชิงนโยบาย มีอิสระในการบริหาร และมีความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยให้ภาคธุรกิจ องค์กรเอกชน ชุมชน และสถาบันต่าง ๆ ได้มีส่วนร่วมในการจัดการอุดมศึกษา ตรวจสอบคุณภาพการศึกษาและผลการดำเนินงาน ขณะนี้ในต่างประเทศได้มีการปฏิรูปอุดมศึกษากันไปมากแล้ว และยังคงปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

แผนงานหลักที่ 8 การระดมสรรพกำลังเพื่อจัดการศึกษา การลงทุนทางการศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นเงินงบประมาณของแผ่นดิน ขาดการมีส่วนร่วมจากภาคเอกชนและส่วนต่าง ๆ ของสังคม จำเป็นต้องระดมทรัพยากรจากทุกส่วน โดยให้ผู้เรียนภาคเอกชน ชุมชน สถานประกอบการ เข้ามาลงทุนทางการศึกษาให้มากขึ้น และลดบทบาทการศึกษาของรัฐให้น้อยลง

แผนงานหลักที่ 9 การพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการศึกษา ปัจจุบันการพัฒนาระบบสารสนเทศของหน่วยงานทางการศึกษามีลักษณะต่างคนต่างทำ โดยภาพรวมแล้วเป็นความสิ้นเปลืองในการลงทุนทางเทคโนโลยีอย่างสูง ควรจะได้มีองค์กรกำกับนโยบายและแผนแม่บทของระบบสารสนเทศเพื่อการศึกษา พัฒนาระบบสารสนเทศให้เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานทางการศึกษาและสถานศึกษา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดเก็บ การให้บริการและแลกเปลี่ยนสารสนเทศ เพื่อประโยชน์ในการกำหนดนโยบาย การวางแผนพัฒนาการศึกษา การบริหารการศึกษา และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนการสอนในทุกระดับการศึกษา

ในปัจจุบันทุกหน่วยงานก็มีเทคโนโลยีใช้แล้ว เพียงแต่ว่าทำอย่างไรจึงจะเชื่อมโยงติดต่อเป็นระบบเดียวกันได้

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ก็เช่นเดียวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 คือเป็นแผนที่ตีมากทั้ง 2 ฉบับ แต่ความสำเร็จของการนำแผนไปสู่การปฏิบัติยังไม่มีตัวชี้วัดและยุทธศาสตร์ที่ชัดเจน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ให้ความสำคัญกับการนำแผนไปสู่การปฏิบัติอย่างมาก โดยได้จัดตั้งองค์กรที่รับผิดชอบในการนำแผนฯ 8 ไปสู่การปฏิบัติที่ครบวงจร คือ

1. ศูนย์ปฏิบัติการแห่งชาติเพื่อพัฒนาคนจัดทำยุทธศาสตร์การนำแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ไปสู่การปฏิบัติ
2. สำนักนโยบายและวางแผนการจัดการศึกษารับผิดชอบในการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ
3. สถาบันส่งเสริมการประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติรับผิดชอบในการกำหนดแนวการศึกษาแห่งชาติ (National Education Guideline) และมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ (National Education Standard) ส่งเสริมให้มีการประเมินภายในสถานศึกษาและการประเมินจากภายนอก (รุ่ง แก้วแดง, 2543 : 52 – 57)